

Dr. Ivan Prijatelj

Vloga «omladine» v prvem obdobju «mladoslovenskega» pokreta

Dasiravno so «mladoslovenski» pokret v dobi njegovega prvega razmaha ob prelomu 60tih let idejno inspirirali in dejansko vodili v prvi vrsti nekateri starejši slovenski kulturni delavci ter politiki (zlasti Fr. Levstik, dr. Val. Zarnik, dr. Jos. Vošnjak, dr. Rad. Razlag, dr. Karel Lavrič, Dav. Trstenjak, Božidar Raič, dr. Janko Serbec, dr. Dominkuš i. dr.), vendar se mora reči, da so dali temu znamenitemu gibanju, ki je v malo letih napravilo konec staremu Bleiweisovemu družinsko-čitalniškemu, konservativnemu patriarhalizmu, največ žara in agilnosti vprav dijaki-akademiki. Na to, da stojé za tem pokretom predvsem visokošolski dijaki, so namigovali koncem 60tih let ne samo «Staroslovenci», ampak tudi nemškutarski dopisniki graških in dunajskih nemških listov v želji, da predstavijo širokemu svetu to mogočno «mladoslovensko» gibanje kot zaletelost neizkušene in nezrele ter zanesenjaške mladine, na kar je enim in drugim odgovoril v mladem glasilu te struje, v «Slovenskem narodu», Davorin Trstenjak, češ, da za novim pokretom ne stojé zgolj «graški ali dunajski dijaki, ne ljubljanski mladi nezadovoljneži (ožji Levstikov krog), nego domoljubi že dalje, kakor iz dobe našega konstitucionalizma». ¹ V resnici je tvorila — čeprav ne glavnega jedra — vendar pa najodločnejšo predstražo in napadalno četo «mladoslovenskega» pokreta vprav akademska mladina.

Večina slovenskih visokošolcev je študirala že izza predmarčevnih let na Dunaju. Tam se je bila v zvezi z nekaterimi starejšimi slovenskimi razumniki sijajno udejevala v burnem letu 1848. s svojo prvo politično «Slovenijo», društvom, ki je vodilo vse slovensko narodno gibanje tega znamenitega leta. Ko je avstrijski absolutizem liki ogromna grobna plošča légel na mlade upe leta «pomladi narodov», je tudi slovensko akademsko dijaštvo stopilo z javnega poprišča in se od tistih dob dalje družilo samo še v gostilniških in kavarnskih omizjih, le redko skupno nastopajoč v večjih dunajskih lokalih ob zabavah na plesu, ob domači pesmi in pogovorih.

¹ Slovenski narod z dne 1. januarja 1870., števil. 1.

Takrat se je zgodilo, da je prišla l. 1855. z ljubljanske gimnazije na Dunaj študirat slavna plejada «vajevecev»: Večeslav Bril, Fran Erjavec, Simon Jenko, Valentin Mandelc, Ivan Tušek, Valentin Zarnik s sošolcema Josipom Stritarjem in Valentinom Kermavarnjem, katerim se je dve leti kesneje pridružil še Janez Mencinger. Prvih šest je že l. 1854., sedeč v Ljubljani na klopeh osme šole, bilo poslalo Dragotinu Dežmanu, takrat najprosvetljenejšemu in 155 še slovenskemu pisatelju, deputacijo, naj — seveda ž njihovo pomočjo — «on začne izdajati leposloven list slovenski», kar jim je Dežman ob tisti priliki obljubil, a pozneje odrekel, na kar so mladeniči sami začeli spisovati svoje dijaške rokopisne «Vaje».² «Vajeveci» so se tudi na Dunaju v tistih absolutističnih letih družili v zasebne dijaške krožke, z zanimanjem spremljajoč dogodke svetovnega in slovenskega javnega življenja, zlasti pa literature. Posebno Janežičevemu «Slovenskemu glasniku» so bili od prvega leta njega izhajanja (1858) najmarljivejši sotrudniki. Takrat je celó oni Stritar, ki se je v tem času bolj receptivno in lepoumno naslajal ob svetovnih literaturah in kateremu se takrat «ni ljubilo pisati»,³ začel spisovati svojo deset let kesneje dovršeno povest «Svetinova Metka».⁴

Plastičen opis tega dunajskega družabnega življenja «vajevecev» nam je zapustil dr. Janez Mencinger v naslednjem pasusu svoje «Hoje na Triglav»: «Blizu eno leto smo stanovali tedanji dijaki Frančišek Erjavec, Simon Jenko, Valentin Mandelc, Ivan Tušek in jaz v eni hiši Videnskega predmestja. Bil sem sicer na gimnaziji dve leti zadaj za temi odličnjaki, ki so bili med seboj sošolci, vendar so me sprejeli medse v prijateljsko družbo, ki se nikoli ni krhala. Vezalo nas je zvesto zanimanje za slovstvo sploh in za slovenščino posebe, in vsi smo tedaj pisali v Janežičev ‚Slovenski Glasnik‘ dokaj pridno. Gotov večer v tednu smo se shajali v gostilni ‚Bordolo‘ poleg Terezijanišča. Tam smo pri svoji mizi kritikovali, modrovali, načrte snovali ter se sploh moško veljavili, čeprav smo zmerno pili. Naš blagajnik je namreč za vsak dan določal neprekoračno vsoto, in v tisti bolj starinski gostilni niso

² Prim. Levčev življenjepis Frana Erjavca v «Zabavni knjižnici», V., str. IV. do V., in Dežmanov nekrolog iz peresa istega avtorja v «Ljubljanskem zvonu», 1889, str. 255.

³ Zvon, 1880, str. 365.

⁴ Prim. Stritarjevo pismo Levstiku z dne 8. maja 1868., v katerem pravi Stritar: «Ze pred kacimi 10 leti sem bil začel pisati to povest za neko literarno društvo in bil sem je spisal skoraj polovico.» (Ljub. zvon, 1919, str. 101.) — O tem dunajsko-dijaškem slovenskem «literarnem društvu» v teh zadnjih petdesetih letih nimamo doslej nikakih podrobnejših podatkov.

poznali tiste pogodbe, ki se piše s krčmarsko kredo. Često je k nam priromal iz drugega predmestja tovariš Valentin Zarnik, a nikoli brez imenitnih novic. Kadar nam je on prisedoval, smo vselej obdelovali svetovno politiko z najvišjega stališča: pretresovali starikova države vodeča načela in nove v narode prodirajoče nazore ter popravljali zemljevid planeta ‚Zemlje‘ v veliki meri po svojih željah, a v mali po svojih nadah. Časi je tjakaj prihrumelo večje krdelo rojakov. Tedaj smo ognjevito govorili, in orile so se domače pesmi. To so strmeli dobrodušni, filistejski meščani dunajski pri drugih mizah nad krasnimi glasovi in milimi napevite žive mladine iz neznane ‚Ilirije‘ tam za morjem, ki je bila dunajskemu ‚meželju‘⁵ deveta dežela! Nekoč smo imeli jako obilen zbor. Posetil nas je dr. Lovro Toman, onda še zgolj odvetnik v Radovljici. Čarobno je pel in navdušujoče govoril. Tega mu pa nismo oprostili, da se ni dal prepričati, da pesnik Levstik presega pesmarja Koseskega . . . Skozi eno leto in dalje smo se ondi shajali na večere, Modricam posvečene, da pri pičlih mericah vina otresemo prah podnevnega robótanja od praznično odetega duha. Marsikatera dobra ideja se je ondi zanetila. Koliko blagih misli, koliko vzornih načrtov se je pa prezrlo ali pozabilo, — ko smo bili vsi bogatini na duhu in vsi preverjeni, da bomo, čim smo starejši, tem večji dušni orjaki. Živel mladeniški ponos! Kadar je pa kdo izmed nas prejel od urednika Janežiča petkrat zapečaten pismo, kar smo imeli vselej že nekako naprej zračunano, tedaj je bilo to vsi petorici, ‚titulus mensae‘. Srečni prejemnik je bil zares srečen, ker je navadno več prejel, nego je prej pričakoval, in rad je plačal, kar je večina odločila po previdnem preudarku. Trčili smo na zdravje blagega urednika Janežiča, ki naših prvencev ne ceni samo visoko, ampak jih celo više plačuje, nego smo jih sami cenili, in iskreno smo želeli sijajen uspeh listu, uredniku in pisateljem. Davno že so ostavili ‚meželjni‘ svojo podedovano mizo, a mi, ljubljenci Modric, smo se še vedno postavljali in preslavljali. Vse nas je obsevalo duhovito, prešerno veselje. Tušek je vedel največ novic in kratkočasnic, a ni se hudoval, kadar smo mu očitali, da jih pogreva. Erjavec, naš ‚Primož‘, je preudarno iz mirne duše proizvajal svoj prirodni, čestokrat prav drastični humor, in resno se je držal, čeprav smo se smejali vsi drugi. Tine Mandelc je bil iskřejši, in dal je glasovati, da zve sodbo večine, če njegov bister dovtip ni ugajal. A često smo glasovali po dvakrat; zakaj njegov najmilejši prijatelj ‚šmonca‘ Jenko, ki se je tako rad in

⁵ »Meželj« je pomenil takrat slovenskim dijakom filistra. — P i s e c.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga »omladine« v prvem obdobju »mladoslovenskega« pokreta

tako veselo smejal liki nedolžno dete, je bil hkrati oster dialektik, in dovtip mu je moral biti tako duhovit kakor modroslovska logičen, drugače ga ni pohvalil. Često je Jenko v nas sprožil perečo pušico v kratkih gladkih stihih, in če smo ga prav lepo — da, prav lepo! — prosili, nam je prečital pesem ravnokar ustvarjeno, in tedaj se ni smejal. Dali so besedo i meni najmlajšemu, in svobodno se mi je razvezal jezik. Kadar je pa Tine Mandelc svoj: claudite jam rivos! zaklical, ne govorniku, ampak naši dobrovoljni, stari krčmarici, onda smo vstali in se preselili v kavarno...»⁶

Po vseh podatkih, ki jih imamo o medsebojnem združevanju slovenskih akademikov na Dunaju izpred konca 50tih let, moramo reči, da so bila vsa tedanja njih društva po vsej verjetnosti bolj gostilniška in kavarska privatna omizja konverzacijskega, pevskega⁷ in zlasti literarnega značaja. Takrat pa je prišel veliki avstrijski vojni poraz dne 4. jun. 1859. pri Magenti in dne 24. jun. 1859. pri Solferinu. Med avstrijskimi narodi se je okrepilo živahno ustavno gibanje, ki je zadobilo svojo prvo kodifikacijo v tako zvanem »oktobrskem diplomu« z dne 20. okt. 1860. Dunajska slovenska akademska mladina se je začela odslej vneto zanimati za javna, zlasti tudi za politična vprašanja pod vodstvom nekdanjega »vajeveca« Valentina Zarnika. Ta je začel pošiljati v »Novice« svoje znamenite dopise z Dunaja (podpisane navadno s šifro H. B.), v katerih je opozarjal Slovence, da se morajo na podlagi tega diploma krepko organizirati kot n a r o d, da bodo mogli uspešno braniti avtonomistične svoboščine tega diploma. Priporočal je svojim rojakom, da morajo gledati zlasti

⁶ Moja hoja na Triglav. Spomini Nežaja Nemcigrena. Knezova knjižnica. Izdaja Slovenska Matica. IV. zvezek. V Lj. 1897, str. 102—104.

⁷ V petju so bili v tem času dunajski slovenski dijaki naravnost mojstri. Vežbal jih je njihov tovariš Davorin Jenko, ki je ustanovil »s pomočjo priljubljenega Zarnika l. 1859. na tihem »Slovensko pevsko društvo« (Vencajz, Spomenica o 25letnici akad. društva »Slovenija«. V Lj. 1894, str. 36), v katerem so se pele zlasti nove Jenkove skladbe: »Pobratimija«, »Mornar«, »Naprej« itd. Stritar pripoveduje o tedanji pevski izvežbanosti slovenskega dunajskega dijaštva med drugim naslednje: »Takega zbora niso menda Slovenci imeli ne prej ne pozneje na Dunaji... Slovenci edini smo imeli svoje petje, izbrane in lepo ubrane glasove: pevce, ki bi bili lahko stopili na vsak oder!... Zlasti na »Landstrasse« ali Kostanjevici, kakor smo rekli, poznalo nas je vse, in sploh tudi rado imelo: samo po noči smo bili nekaterim malo preživi in preglasni... Ta naš pevski zbor je tedanjemu imetniku gostilnice »pri konji« do bogastva pripomogel... Skonca je imel samo dve sobici odpert; ko so pa naši pevci tijà zašli, začelo je ljudstvo kar pritiskati, tako da je bil mož prav v zadregi. Odperl je potem sobo za sobo in kmalu je imel eno največjih in najbolj obiskovanih gostilnic.« (Zvon, 1880, str. 362. — Prim. tudi istega pisatelja »Lešnike«, str. 220.)

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga » omladine« v prvem obdobju »mladoslovenskega« pokreta

na to, da si ustanové poleg primitivno-splošnih »Novic« poseben političen list po vzgledu Čehov, Hrvatov in Poljakov. Nemška žurnalistika je v teh dopisih takoj začutila vejanje novega, svežega in mladega duha, pripravljajoči se nastop mlade generacije, kateri je ona prva po podobnem »mladočeškem« gibanju vzdela priimek — «J u n g s l o v e n e n», spočetka zbadljivo ime, katerega pa se je Zarnik takoj oklenil kot častnega imena v svojem dopisu, ki ga je poslal »Novicam« dne 8. dec. 1860. in v katerem je med drugim izvajal: »Znano je, da n o v a d ô b a nam je nastopila... d ô b a ustavnega življenja in razvitka na temelji cesarskega diploma od 20. oktobra... naj prejme in vživa vsak narod vse svoje ustavne pravice; razume se, da tedaj tudi narod s l o v e n s k i. Odveč pa mislim da je že, če bi hotel razlagati, da tudi mi smo res n a r o d... protivniki tega diploma so nevarni volkovi, če tudi na videz ovčjo kožo nosijo... Taki utegnejo mi reči, da mi preveč terjamo, ker terjamo po diplomu tudi pravice zase, pravice za narod, ki za-nje ne ve, ki so mu bolj tuje kakor Kina; da smo mi terjavci utopisti, ultra-, ‚jungslovensci‘ in kdo vé še kaj! Kdor tako govori, je že obsojen, lahka mu zemljica! Za nas pa, rodoljubi! naj bojo ti priimki, sicer zasramovani, častne imena...»⁸

⁸ Novice z dne 24. decembra 1860., str. 418. — Podoba je, da so ime »Mladoslovensci« (oziroma »Jungslovenen«) javno res najprej rabili ljubljanski dopisniki nemških graških in dunajskih listov. Leta 1867. je dr. Zarnik med svojimi »originali iz domačega življenja« narisal enega izmed njih, namreč »slovenskega Nikodema«, kateremu je v svoji drastični maniri dodelil naslednje šaljive naslove: »doktorand modroslovja, literarni strah, pisatelj ‚tihih izdihljajev kranjskega Knobeljna‘, razarhivar povestniškega društva v Ljubljani, član ameriškega društva na akcije za izdelovanje sveč iz narodnih uš, perovodja in natlačnik mrtvih ptičev in polžev muzejskega društva v Višnjigori, ud kranjske, štajerske, koroške, goriške, hrvaške in turške kmečke in gosposke družbe, dopisujoči član grmanske muzeje v Nürnbergu in pomagajoči član novo ustrojenega društva v Ribnici za mazilo starih cimbrških in tevtonskih napisov po Slovenskem itd. itd.« O tem svojem »originalu«, v katerem je karikiral najbrž starega Costo ali Dimitza, piše dr. Zarnik: »... najrajše je dopisoval raznovrstnim časnikom, posebno pred 6 leti (1861) graškemu ‚Telegrafu‘... Tu je bilo brati zmirom kaj prijaznega iz Ljubljane, o čitalnici, o narodnem gibanju v občé od Nikodemove roke; tû se je bral prvokrat izraz ‚mladi Slovenci‘ (Jungslovenen), kteremu se je ves naš svet toliko čudil, kajti je starih Slovencev še tako malo. Pa Boštjan si je mislil: bila je ‚mlada Italia‘, ‚mlada Evropa‘, ‚mlada Nemčija‘ itd., gotovo mi ne moremo obstajati brez ‚mladih Slovencev‘...» (Novice z dne 4. decembra 1867., str. 403.) — V razumevanje tega Zarnikovega stališča nasproti imenu »Mladoslovensci« v l. 1867. je treba pripomniti, da je v tem letu dr. Zarnik najbrž že mislil na mandat v kranjskem deželnem zboru, ki so mu ga v maju 1869. »Staroslovensci« v resnici tudi milostno naklonili. Zato se je najbrž še branil »mladoslovenskega« imena.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga »omladine« v prvem obdobju »mladoslovenskega« pokreta

Ker Zarnik in njegov dunajski slovenski dijaški krog nista našla zlasti glede vprašanja slovenskega političnega časnika pri Bleiweisu poslušnih ušes, se je Zarnik v imenu »slovenskega društva na Dunaju« (najbrž samo kakega klubnega »omizja«) obrnil v pismu z dne 4. januarja 1861. (neohranjenem) na Dragotina Dežmana v Ljubljani s »peticionalnim jurišem zastran utemeljenja političnega slovenskega časnika« (kakor pravi Dežman v svojem odgovoru Zarniku) — podobno, kakor so se bili že l. 1854. »vajejci« obrnili na istega moža zastran ¹⁵ »eposlovnega lista. A Dežman, čigar nemškutarska preorientacija se je bila začela oblikovati ravno l. 1854., da se je l. 1861., nekaj mesecev po omenjenem Zarnikovem pismu zaključila, je odgovoril zastopniku dunajskega »mladoslovenskega« dijaštva, da »po svetlobi hrepe nečemu Slovincu le nemška omika pravo pot napredovanja pokazati more«, in je odklonil svojo udeležbo pri urejevanju samostojnega slovenskega političnega lista s stavkom: »Ako se nemščini popolnoma odpovemo, bomo kmalu obskurantizmu in ultramontanizmu zapadli.«⁹

Ko so avstrijski nemški liberalci revidirali oktobrsko ustavo z bolj centralističnim patentom z dne 26. februarja 1861., ustvarivši ž njim takozvano »februarsko ustavo«, v kateri so kodificirali tudi razne društvene svoboščine, po katerih so se smela ustanavljati tudi akademska društva, se slovenski dijaki niti na Dunaju niti v Gradcu sicer še niso povzpeli do ustanovitve pravilnega, oblastvom prijavljenega akademskega društva, vendar pa so iz nekdanjega gostilniškega »omizja« osnovali nekak »bolj pravilen krog, katerega so nazivali: »Slovenija«; predsednik te druge dunajske »Slovenije« pa je bil Fran Erjavec.¹⁰ Tak »bolj pravilen« dijaški krožek z imenom »Slovenija« pa se v teh letih ni ustanovil samo na Dunaju, ampak najbrž tudi v Gradcu.¹¹ Zlasti pa je ta improvizirana dunajska dijaška »Slovenija« začela z veliko vnemo zasledovati tok slovenskega predvsem političnega življenja, ki je bilo dobilo z novo ustavo nov razmah. Ko je v prvem deželnem zboru kranjskem v njega II. seji dne 6. aprila 1861. dr. Lovro Toman »besedo poprijel za pravice slovenskega jezika, omenivši dolgoletno zatiranje njegovo«, in je dr. Bleiweis na koncu iste seje svečano izjavil, da bi »vse naše brate slovenske želel v tem našem zboru videti«, tako, »da bi se ves slovenski

⁹ Naši zapiski, 1909, str. 11—12.

¹⁰ Vencajz, o. c. str. 37.

¹¹ Glej nižje.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga »omladine« v prvem obdobju »mladoslovenskega« pokreta

narod zedinil pod eno deželno glavarstvo»,¹² takrat je poslalo »nad 90 slovenskih visokošolcev«¹³ dunajskih obema slovenskima voditeljema zaupnico, o čemer so »Novice« javile, poročajoč, »da so na Dunaju bivajoči gospodje djaki slovenskega rodú, med kterimi je 69 Kranjcov, poslali gosp. dr. Tomanu in vredniku našega lista zahvalnico za to, kar sta se o národnih rečéh prizadjala v prvem deželnem zboru«.¹⁴ To dejanje nam kaže, kako se je že takrat ob začetku ustavne dobe slovensko akademsko dijaštvo izkušalo uveljaviti v slovenskem javnem življenju.

Ko je koncem aprila 1861. začel na Dunaju zborovati po obnoveni ustavi prvi avstrijski parlament, so ga člani te začasne dunajske »Slovenije« spremljali seveda z največjim zanimanjem. Slovesno so sprejeli slovenske državne poslance na dunajskem kolodvoru in priredili njim na čast dva komerza, katerih sta se udeležila tudi dr. Toman in Dežman, ki sta na komerzih oba govorila, Dežman v tem zmyslu, da je rotil slovenske akademike, naj si jemljó edino pristne Slovenke v zakon.¹⁵ Toda skoro nato je začel Dežman kazati svoj novi lev. Tomanove interpelacije zastran ravnopravnosti slovenščine z dne 8. junija 1861. — ni hotel podpisati, kar je neki dopisnik z Dunaja, po vsej verjetnosti dijak, takoj javil »Novicam« s pristavkom: »Tukaj ni dopuščen nikak izgovor, marveč veljá popolnoma: K d o r n i z n a m i, j e p r o t i n a m; ta nam je protivnik... Res, vsacega rodoljuba bo zbolelo globoko v srce, ko bo to slišal; toda ne obupajmo... Narod je večn. Tolažimo se s pogledom na našo nadepolno mladino, ,ker njeno je nebeško kraljestvo.«¹⁶ Končno je Dežman odkrito odpadel od slovenske stvari s svojim proslulim govorom z dne 27. junija 1861. — Ta Dežmanov javni odpad, ki se je pri njem na tihem že dolgo pripravljal, pa se ni izvršil iz zavisti do drja. Tomana, bolj slavljenega na Šafaříkovem pogrebu v Pragi, kakor meni Vencajz,¹⁷ ker se je Šafaříkov pogreb vršil dan pozneje, dne 28. junija 1861.! — Slovenska dunajska akademska mladina je kot čuvarica nacionalnih idealov ostro nastopila proti odpadniku, ga pozvala dvakrat na dvoboj, kateremu se pa Dežman ni odzval, na kar mu je poslala v dunajskem nemškem listu za

¹² Novice z dne 10. aprila 1861., str. 121.

¹³ Vencajz, o. c. str. 37.

¹⁴ Novice z dne 24. aprila 1861., str. 139.

¹⁵ Vencajz, o. c. str. 38.

¹⁶ Novice z dne 12. junija 1861., str. 192—193.

¹⁷ Vencajz, o. c. str. 38.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga »omladine« v prvem obdobju »mladoslovenskega« pokretu

slovanske interese «Ost und West»-u z dne 4. julija 1861. nezaupnico s 64 podpisi. «Novice» so iz te nezaupnice ponatisnile naslednje besede: «Mi slovenski mladenči čislamo sicer Vaše besede, ki ste jih izustili v zboru, rekši, da je naša mladež navdana pravega, čistega hrepenenja po učenosti; al Bog nas obvari t a k e ukaželjnosti, ki se ima opirati na to, da zatajimo in pokončamo svojo narodnost, in to hočete Vi, ker hočete našemu maternemu jeziku — dosedaj res pravemu pankertu (izraz iz govora slovenskega poslanca Črneta v parlamentu) — iz usmiljenja le toliko milosti skazati, da naj bi ga samo terpeli v ljudskih šolah!»¹⁸

Kako je slovensko dijaštvo na Dunaju živelo od l. 1861. do l. 1865., spremljajoč politične dogodke časa in udelejujoč se na društvenem polju, o tem nam je zbral nekaj podatkov Vencajz v svoji «Spomenici». Tam se čita, da je ta začasna druga dunajska «Slovenija» brez «vsake določnejše jednake vezi» in z rahlo pripoznanim «odborom» zbirala vsako soboto po 50 in več dijakov na gostilniške sestanke, na katerih enem sta Josip Tonkli in Hinko Dolenc izkušala prestrojiti to «Slovenijo» v pravo društvo, na kar pa je sledil še večji razpor, ki se je končal s policijo in preiskavo, vsled česar je društvo zaspalo. Zategadelj tudi tedanje dunajsko slovensko dijaštvo, katerega nekatere eksemplare je tako drastično karikiriral Valentin Zarnik pod imeni Šuka, Špencir, Lintvern, Kanalček, Modròs itd. v svojih «Originalih iz domačega življenja» (Novice, 1862), nekaj let ni več nastopalo v slovenskem javnem življenju, ne uveljavljajoč se niti na Dunaju tako sklenjeno in samozavestno, kakor spočetka 60tih let. Izmed agilnih «vajevecev» so vrhutega mnogi začeli po dovršenih študijah odhajati z Dunaja v provinco v službe. Posebno se je občutil odhod živahnega Zarnika, ki je odšel za vzgojitelja k baronu Rauchu na Hrvaško. O dunajskem slovenskem dijaštvu se l. 1862. čita, da je med seboj zbiralo denar za Vodnikov spomenik in poslalo deputacijo k drju. Tomanu, da se mu zahvali «za krepko zastopanje pravic slovenskega naroda».¹⁹ Ostal pa je še nekaj časa na Dunaju preporoditelj slovenskega dijaškega petja, Davorin Jenko, ki je z nekaterimi češkimi rodoljubi ustanovil v jeseni l. 1862. pozneje tako znamenito «Slovaško pevsko društvo na Dunaju». Neki J. T. Jelovšek je v svojem dopisu «Novicam» z dne 15. novembra 1862. vabil Slovence k vstopu v to društvo, pišoč

¹⁸ Novice z dne 10. julija 1861., str. 229.

¹⁹ Novice z dne 23. julija 1862., str. 251.

med drugim: «Predragi rojaki! vpišite se in hodite vsaki četrtek spevat; saj veste, da letos nimamo ne e n e g a zbirališča; v tem pa društvu imamo lepo priležnost za toliko nam potrebno slovensko vzajemnost.»²⁰ — V prvi vrsti dunajski slovenski dijaki so najbrž tudi sodelovali — dasi «Novice» dijakov izrečno ne omenjajo — ko se je šla v decembru 1862. «deputacija na Dunaji bivajočih Slovincov» poklonit v avstrijsko prestolnico došlemu črnogorskemu knezu Mirku Petroviću in ko se je dne 18. decembra 1862. priredila pred odhodom drja. Tomana v domovino temu politiku na čast «slovesna beseda».²¹ (Dalje prihodnjič.)

F. M. Dostojevskij / Stavroginova izpoved

(Nenatisnjeno poglavje iz romana „Besič“) — Prevel Vladimir Levstik

(Nadaljevanje)

Akdo ve? Vse to, t. j. ti listi, ki naj bi se objavili, niso bili morda vendarle nič drugega kakor „ugriznjeno gubernatorsko uho“, samo da v drugi obliki? Zakaj prihaja to zdaj še meni na um, ko je vendar že toliko pojasnjenega, si ne vem razložiti. Tudi ne navajam dokazov in nikakor ne trdim, da bi bil dokument ponarejen, to je, docela izmišljen in neresničen. Najbolj verjetno bo, da je treba iskati resnice nekje v sredini... Toda preveč sem že posegel naprej; bolje bi bilo, da se vrnem k dokumentu samemu. Evo kaj je čital Tihon:

«Od Stavrogina.»

«Jaz, Nikolaj Stavrogin, oficir na razpoloženju, sem živel leta 186* v Petrogradu in sem se vdajal razvratu, v katerem pa nisem našel utehe. Takrat sem imel nekaj časa troje stanovanj. V enem sem živel sam kot stanovalec s hrano in postrežbo; ondi je bila tistikrat tudi Marija Lebjadkina, moja sedanja zakonska žena. Obe ostali stanovanji sem si najel nalašč zaradi spletke: v enem sem sprejemal neko gospo, ki me je ljubila, v drugem pa njeno sobarico. Namen, zvesti ju tako, da bi se gospa in deklina srečali na mojem domu, mi je nekaj časa zelo rojil po glavi. Ker sem poznal oba značaja, sem si obetal od te neumne šale dokaj zabave. Ko sem počasi pripravljaval srečanje, sem moral večkrat posetiti eno teh dveh stanovanj, v veliki hiši v Gorohovi ulici, zakaj tja je prihajala sobarica. Tam sem imel samo eno sobo, v četrtem nadstropju, ki sem jo najel pri nekih ruskih meščanih.

²⁰ Novice z dne 19. novembra 1862., str. 394.

²¹ Novice z dne 24. decembra 1862., str. 440.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga » omladine« v prvem obdobju »mladoslovenskega« pokreta

Andrej je tiho požvižgaval pod dišečimi okni. Tam gori pri Zebi pa je spala Marija. Ni ga čula. Utrujenost ji je sladko zatiskala oči. Zeba pa je čepela pri oknu in tiho molila. «Bog ji dodeli milost, v hišo smrti se bo možila.»

Starka je skozi nizko okence strmela v sosedovo hišo.

Zganile so se nocoj matere in se prestrašeno spogledale. Nočni pogovor med njimi se ni razpredel. Stisnile so se bliže druga k drugi, da je ona na vogalu ležala samotna in žalostna. Obremenil jo je mrtvak, ki je spal v njenem kamenitem telesu.

taxo Kofjak risati jak Zupnika, to prvo njegovo svoj vprašanje (Dalje. prihodnjič.) mi posel! (i

Veljavo: sabota '91

Dr. Ivan Prijatelj

Vloga » omladine« v prvem obdobju »mladoslovenskega« pokreta

(Nadaljevanje)

V letih 1863. do 1865. slovenska akademska mladina, niti dunajska, ni bogve kako agilno posezala v javno življenje. Na Dunaju se je zopet bolj omejila na gostilniška in kavarna omizja, v katerih se je zabavala in se pač tudi vežbala v literaturi. V poslednjem oziru je moral že takrat biti nekaka kristalizacijska točka, okrog katere se je zbiralo vse slovensko dunajsko dijaštvo, Josip Stritar, ki je od stare »vajevske« generacije še edini ostajal na Dunaju. V teh letih, v katerih so slovenski gimnazijci najprej v Ljubljani in potem v Zagrebu izdajali svoj spočetka litografirani, kesneje tiskani list »Torbico« (1862 do 1864), so se brezdvomno shajali dunajski slovenski akademiki na literarne sestanke, katerih duša je moral biti vprav Stritar. Na ta literarna zborovanja namiguje Levstik, ki piše dne 13. aprila 1866. Stritarju: «Meni so pač pripovedovala dunajska poročila, kako izvrstne humoristične in druge spise si včasih bral v dijaških večernih družbah, kar sem slišal z veseljem . . .»²² Najbrž ravno Stritar je tudi dal pobudo, da je dunajska akademska mladina slovenska v zvezi s »Slovanskim pevskim društvom« poleg dotlej običajnih Vodnikovih »besed« l. 1864. prvič²³ priredila slavnostni večer na čast onemu Prešernu, katerega je dve leti pozneje Stritar takorekoč nanovo odkril svojim rojakom.

²² Stritarjeva antologija, str. 19.

²³ Vencajz, o. c. str. 40.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga »omladine« v prvem obdobju »mladoslovenskega« pokreta

Sredi 60tih let, takrat torej, ko je obstajalo vse društveno življenje slovenskega dijaštva na Dunaju iz »večernih družeb«, v katerih je imel literarno in humoristično besedo Stritar, v jeseni l. 1865. je prišel na Dunaj na univerzo Josip Jurčič, obdan že s slavo pisatelja najboljških slovenskih vaških povesti, po svoji naturi močan in živahen organizator. Slovenski dijaški element na Dunaju je v tej drugi polovici stoletja z Jurčičem vzbočil nov, že drugi val talentiranosti in agilnosti. Prvi tak val so predstavljali »vajejci«. Jurčič se je takoj po svojem prihodu na Dunaj začel shajati s Stritarjem, se učiti od njega — v svojem pismu Levstiku z dne 25. maja 1866. imenuje Jurčič Stritarja svojega »mentorja« — obenem pa tudi s svoje strani vplivati na Stritarjevo lepoumno-receptivno, v javnost ne rinečo se naturo v tem zmislu, da je pač najprej Stritarja in pozneje še druge nadarjenejše akademike za-interesiral za idejo društvene in zlasti literarne dijaške organizacije. Mladi, podjetni mož, ki je bil že prejšnje leto kot ljubljanski osmošolec izdal s Fr. Marnom in Celestinom almanah »Slovensko vilo«, je tudi med dunajskim slovenskim dijaštvom uspešno nastopil kot organizator. Že dne 20. decembra 1865. je poročal Jurčič (pod šifro »strelca«) o rezultatu tega svojega prizadevanja Janežičevemu »Slov. glasniku« v dopisu, ki ima naslednji uvod, dobro označujoč pisca: »Današnji dan je čas splošnega združevanja. Svet je jel spoznavati, da več posameznih udov sklenjenih v eno telo veliko več stori, da tako posamezni celoto izpodbuja in nasproti da poedini noče za družimi zaostajati. Tako z veseljem vidimo, da se v vseh kotih po Slovenskem ustanavljajo čitavnice in druge združbe, ktere počasno, skoro nevidno, pa vendar vselej in povsod več ali manj dosejajo svoj konečni namen: izobraženje našega jezika, naroda in narodnosti.« Po tem uvodu prehaja Jurčič k podrobnemu poročilu o oživiljenem društvenem gibanju med slovenskim in slovanskim dijaštvom na Dunaju, pišoč: »Tudi tu ste nastali ali nastajate dve družbi med mladino: ena splošno-slovanska in ena slovenska. Slovensko literarno društvo, k^o se je ravno te dni ustanovilo, ne more se še ravno hvaliti z obilnim številom svojih družabnikov, kajti ni vsak človek ni po naravi ni po osebem nagonu ni veselji zató ustvarjen, da bi s peresom podpiral narodovo slovstvo; preverjen sem vendar, da bode vsacega rodoljuba veselilo slišati, da se mladi pisatelji združujejo in tako vsi učenci in učitelji med seboj drug drugzega izpodbujejo in v prijateljski zvezi delajo po moči za isto reč, povzdigo in razvoj materne besede. Društvo ima tedenske shode. Vsak družabnik se je z lastnoročnim podpisom

216

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga »omladine« v prvem obdobju »mladoslovenskega« pokreta

zavezal ravnati se po osnovanih pravilih, katerih eno tirja, da pri naša vsako pot posamezni (kolikor moč) kak izviren spis in iz teh doneskov se bodo pozneje tisti izdali, ktere celota potrди. Kakor je videti, bodo spisi večidel lepoznanški, kar nas mora tolikanj bolj veseliti, ker manjka Slovencem dozdej še najbolj lepoznanških pisateljev. Saj imamo skoro samo nekaj predstavljajčev!» Končno poroča Jurčič nekaj malega še o drugem, občeslovanskem društvu »Slaviji«, o kateri pravi, da »bode sklepala mladenče vseh narodov» in da bo »razun artističnega menda imela namen, seznaniti in sprijazniti Slovane raznih narodov».²⁴

Ali je imelo kakšno posebno ime to slovensko »literarno društvo«, čigar ustanovitelj je bil po vsej verjetnosti Jurčič in artistski mentor Stritar, koliko članov in katere člane je imelo v prvih dveh letih svojega obstanka, o vsem tem ni ničesar znanega v dosedaj obelodanjenem gradivu. Najbrž se je imenovalo samo »literarno društvo«. Vemo pa, da je iz tega društva izišla ideja »Klasja«, ideja izdaje slovenskih klasikov; ravno tako vemo, da je iz tega društva od mrtvih vstal pod pokroviteljstvom Levstika, po organizacijskem prizadevanju Jurčiča in ob spremstvu lepozumne Stritarjeve zgovornosti — naš Prešeren.²⁵ To društvo je bila šola, iz katere je zavejal v dotedanji slovenski primitivni patriarhalizmu, ki je slonel na lepi laži, kritični duh, predvsem seveda duh literarne kritike, a v ozadju za njim obenem duh kritike tudi vsega ostalega javnega življenja — vse to v zmislu onega Levstika, kateremu je l. 1858. nekritično patriarhalno avtokratstvo zaglušilo njegov svežepogumni vzklik: »Bog živi kritiko!» in čigar plodovite ideje glede društvenega in časopisnega udejstvovanja so se vso prvo polovico 60tih let pred »noviškim« tribunalom metale pod mizo s pretvezo, da prihajajo od nekega »zdražbarja«.

Čitati je treba samo par mest iz tedanjih dopisov Stritarjevih, da človek spozna, kakšen duh je navdajal to dunajsko slovensko akademsko mladino, ki je po brezuspešnih prvih prizadevanjih »vajevecev« (z Zarnikom na čelu) izrekla v slovenski javnosti prvo »mladoslovensko« besedo in ki je zdaj določno razvila »mladoslovensko« ideologijo vsaj na literarnem polju, pridržujoč si svoje »mladoslovenske« nazore o politiki za enkrat še samo za privatno dopisovanje. V zgodnji spomladi l. 1866. piše Stritar Levstiku med drugim: »Kolikorkrat se nam je pri olu ali pri kavi vnéla

²⁴ Slov. glasnik z dne 1. januarja 1866., str. 38—39.

²⁵ Prim. uvod moje »Stritarjeve antologije«, str. 16—28.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga »omladine« v prvem obdobju »mladoslovenskega« pokreta

govorica o revni naši domovini, o naših ‚veljakih‘ in možakih, o naši ‚literaturi‘ — kdo bi nam mogel pomagati tù in tàm — in enacih žalostnih rečéh — vselej smo se spominjali Tebe...»²⁶ In dne 11. aprila 1866. piše isti Stritar v svojem pismu drju. Josipu Vošnjaku: «Po dozdajni poti se ne bo nikamor prišlo, vsaj tje ne, kamor želi v resnici omika, domoroden in pošten človek... Berite naše časnike! Kaj se v njih hvali? Vse vprek! Zrno in pleve, klasje in slama! Posebno pa je vse izvrstno, kar se piše in govori pod mogočno egido naših prvakov... To trnjevo ograjo predreti, po novi boljši poti naravnost se bližati svojemu namenu — izobraževati narod po tirjatvah zdajnega časa, po načelu prave omike, prave liberalnosti, brez vsih stranskih, samopridnih namenov, pokazati narodu, kaj je dozdej storil na literarnem polju, dokazati mu, kaj je dobro, kaj slabo, in zakaj — to je v kratkem namen našega novega početja.» V tem stavku je Stritar v splošnih besedah strnil ves program »mladoslovenske« literature. K njemu je pristavil še željo, tikajočo se širše družabne organizacije v istem duhu, željo, ki pa jo je ta mladina ostvarila v veliko manjšem obsegu nego svoj literarni program: «Želeti bi bilo, da bi se posebno mladost, in sploh vsi, katerim je v resnici mar omika našega ubozega, zatiranega naroda, posebno pa priprostega ljudstva, zbrali in združili krog tega bandera — majhna pa navdušena truma!»²⁷

Levstik - Jurčič
3^{le} abajnik

To široko zasnovano izdajateljstvo »Klasja« Jurčiču in Stritarju (pod Levstikovim pokroviteljstvom) zaradi založnikove krige sicer ni uspelo preko prvega zvezka, v katerem je izšel Prešeren, zato pa sta se Stritar in Jurčič prihodnje leto z vso vnemo vpregla v »Slov. glasnik«, izkušajoč literarno dvigniti to glasilo.

V jeseni l. 1867. pa je prišla na dunajsko univerzo tretja nova, krepka četa »mladoslovenskega« dijaškega naraščaja, generacija, ki je študirala ljubljansko gimnazijo od prvega do zadnjega razreda že v ustavni dobi. Njena voditeljja sta bila Fran Levec in Fran Šuklje. Abiturientje tega leta so bili zelo smeje in ognjevit glave. Priredili so bili po maturi v Šiški na Vodnikovem domu valetu, o kateri poroča v zvezi s posledicami, ki jih je imela, Levec Kersniku v pismu z dne 28. avgusta 1867. naslednje: «Pravil sem ti še v Ljubljani, se vé, da samo mimogredé, da smo pri našem razhodnem ropotu v Šiški dobro ropotali in da je zlasti

²⁶ Priobčil dr. Žigon v »Slovanu«, 1916, str. 41.

²⁷ Dr. Josip Vošnjak, Spomini, I.—II., str. 219—220.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga »omladine« v prvem obdobju »mladoslovenskega« pokreta

Šuklje tako debele klatil [nazdravljaj je on, prejšnjeletni prostovoljni avstrijski borec v bitki pri Kraljevem gradcu, sedaj — Rusiji in razpadu Avstrije!], da se je kamnitna miza z Vodnikovo zibelko vred tresla (ako je še niso črvi sneli). Se ve, da smo bili vsi vino cerevisiaque gravati in da je bolj nepremišljenost in prenapetost iz nas govorila nego domorodnost. Pameten človek bi nas bil posvaril ali morda tudi okregal, gospod Hömig [prof Hömig profesor ljubljanske gimnazije, Nemeč] pak so nam bili tako gorki, da so nas vladi denuncirali.²⁸ Vrag mu majko! Judežu! Posebno Šukljetu, Košmelju in meni so se tako usmiljenega skazali, da so nas kakor zapeljivce počrnili. Da je bil koj ogenj v strehi, to se ve. Ni minul teden, mi je že brič pricital sivkast list, na katerem je stalo tako zapisano, da se moram na Žabjeku oglasiti. Primaruha, sem si mislil, fant jezik nabrusi! Med tem zvem, da ima našo reč v rokah osmošolcev posebni prijatelj, znani nemškutar in birokratiški krokodil Gertjcher, ki je tudi Sokolce panal. [Levec ima tu v mislih člana »Južnega Sokola«, udeležnike znanega izgreda zoper turnarje v Schantelovi veži na Mestnem trgu v noči med 23. in 24. julijem 1867., ki so takrat ravno sedeli v preiskovalnem zaporu na Žabjaku.] Lepo številce mojih součencev je bilo že pred menoj na vrsti in tako sem se malo orijentiral, kam pes taco moli. Vendar sem nekako pobitega srca pocukal za tisti zvonec pri vratih, da mi je žabješki angeljček v podobi starega beriča odprl porto tega nebeškega kraljestva. Gospod Gertjcher so mi bili tako milostljivi, da so mi privoščili cele tri ure čakati, kar mi je bilo kar ljubo, kajti med tem sem se seznanil s strežaji (ki so pak tudi zaprti), ogledal sem več lukenj, videl, kje so tisti 4 Sokolci shranjeni ter sploh opazoval gnetenje i življenje okoli sebe. Našel sem, da je prekvato prozaično! Ta dan nisem družega opravil, nego Žabjek ogledal ter s pomočjo svojih čikov in smodk nekaj znancev si pridobil. Šele drugi dan je bil pri nas somenj. Pomisli, cele tri ure me jeta h . . . , jaz ga ne morem drugače imenovati, prešal in privijal, da bi bil dal kaj od sebe, pa dejal sem si: ne, primaruha, da ne! On ni odjenjal, jaz nisem odjenjal in se ve, da sva si na taki način prišla navskriž. Dvakrat sva se prav dobro skregala in že sem mislil, da potegne za zvonec ter pokliče dva angeljčka, da me spravita kje, kjer muh ni. Ta h . . . je hotel na vsako vižo reči od mene zvedeti, ki se niso godile: na primer da smo napivali Rusiji, ruskemu carju, pereat F. J. I. k a r v s e

²⁸ Kakor mi je lani pripovedoval dvorni svetnik Šuklje, je bil dijake ovadil profesorju Hömigu njihov lastni sošolec Starè.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga » omladine « v prvem obdobju » mladoslovenskega « pokreta

n i r e s! Vidiš, take reči so vladi denuncijantje prinesli na nos! Ko je videl, da sem iz trdega lesa, začel je priljudniše z menoj ravnati in na vse zadnje je bil celo prijazen z menoj. In tako sem srečno všel nemškutarskim krempljem in beriškim angeljčkom vsaj za en pot. Pa mislim sploh, da ne bode nič hudega iz vsega ne! K večemu če Šukljetu malo stopijo na rep; pa dosti mu tudi ne morejo, ker je bil pijan. Sicer se to ne vjema z estetiko (pijanost namreč), pa je vendar dobro orožje zoper Grčarjeve paragrafe. Več o tem ti že še pišem ali ustmeno povem, saj mislim, da me ne boš izdal, dasi si sodnikov sin! Ljudje pa take leži pleto od nas, da je groza! Na vse zadnje se je še ta zlodjeva Urška [ljub. škof Vidmer] začela usajati, da nobenega ne vzame v seminar, die auf das Russentum getrunken haben. Mene samo to jezi, da je moje ime kompromitirano, ker sem prišel s krvavo rihto (že ime je strašno) v dotiko. Pa naj se pes pobesil!»²⁹

Rezultat te preiskave in nji sledečega sodnega postopanja je bil ta, da je bil samo Fran Šuklje par tednov v preiskovalnem zaporu in nato dne 2. septembra 1868. po § 65., al. a, obsojen na dva meseca težke ječe, katerih pa ni odsedel. Ko je bil Šuklje v preiskovalnem zaporu potem, ko je bil prišel po daljšem abiturientskem popotovanju končno sodišču v pest, je pisal Levce dne 18. septembra 1867. svoji nevesti: «Šuklje se mi kaj smili, da so ga zaprli. Saj hudega ne bo nič iz vsega, pa je vendar hudo, da nima prostosti.»³⁰ Dvomesecnega težkega zavora ter njega pravnih in moralnih posledic pa se je Šuklje rešil na ta način, da je v pozni jeseni l. 1868. kot dunajski visokošolec dobil avdienco pri samem cesarju, kateri mu je z ozirom na njegovo radovoljno udeležbo v prusko-avstrijski vojni odpustil njegovo »pregreho«.

Ko so prišli ti ljubljanski abiturientje iz l. 1867. na dunajsko univerzo, je bilo društveno življenje med dunajsko slovensko akademsko mladino precèj mrtvo. Sicer je poleg Jurčič-Stritarjevega »litterarnega društva« obstajalo še nekaj ozkih gostilniških omizij slovenskih dijakov; sporočena³¹ so nam imena nekaterih, n. pr. »Triglav«, »Naprej«, »Stella matutina«, »Collegium nocturno-matutinum« (o poslednjem mi je nedavno pravil dvorni svetnik

²⁹ Kersnikova zapuščina na Brdu. — Odlomek ponatisnjen v mojem »Janku Kersniku«, I., str. 90—91.

³⁰ Originali te zelo zanimive, več let trajajoče korespondence med Levcem in nevesto mu, Jerico Dolinarjevo s Primskovega, poznejšo njegovo ženo, so danes uničeni. Prepise nekaterih odlomkov iz nje hrani pisec te razprave.

³¹ Vencajz, o. c. str. 41.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga »omladine« v prvem obdobju »mladoslovenskega« pokreta

Šuklje, da je eksistiralo od oktobra 1868. do aprila 1869. in da je bil tudi on njega član), a povečini so bili to zgolj veseli večerni gostilniški klubi brez prave organizacije in višjih ambicij. O društvenem položaju med dunajsko slovensko akademsko mladino je poročal Fran Levec gimnazijcu Janku Kersniku skoro po svojem prihodu na Dunaj dne 2. novembra 1867. naslednje: «Kar se dijakov tiče, sem se tudi jaz zmotil v svojih mislih o njih. Čisto nič društvenega življenja ni med nami in eden je hujši filister kot drugi. Vsaj ti, kar jih jaz poznam, so prav plitvi, drugi so pre boljši, kakor mi Celestin pravi. Dosti je, ako ti povem, da Slovenci so edini na univerzi, ki nimajo nobenega društva.³² A vprav takrat, ko se je v avstrijskem parlamentu porajala nova »decembrska ustava« na podlagi dualizma, takrat, ko so se slovenski poslanci tako vneto potezali za ohranitev konkordata in tako popuščali v glavni ideji tedanjega slovenskega razumnštva, čigar jedro je tvorila ravno akademsko mladina, v ideji avtonomne »zedinjene Slovenije«, vprav takrat so bili politično silno važni časi, ki so neodvisno in idealno mladino kar klicali na javno torišče. In res se je pričelo v jeseni l. 1867. dunajsko slovensko dijaštvo zopet živahno gibati. A na čelo temu pokretu sta stopila »bruca« Levec in Šuklje, ki sta začela z vso vnemo med dijaštvom agitirati za ustanovitev pravnega akademskega društva slovenskega. V že navedenem pismu Janku Kersniku z dne 2. novembra 1867. je o tem poročal Fran Levec: »Po prizadevanju necih Štajercev in agitacijah nekterih Kranjcev imamo nocoj komers, kjer se bomo pogovorili o tem, kako bi se vsaj literarno in pevsko društvo spet dalo oživiti».

Rezultat tega komerza z dne 2. novembra 1867. je bil »Poziv«, ki ga je sestavil Fran Levec, poudarjajoč v njem važnost akademskih društev in kažoč na »različna znanstveno-zabavna društva, ki so jih zadnja leta Čehi, Slovaki, Malorusi, Srbje, Hrvatje in Poljci na Dunaju ustanovili«, ugotavljajoč, »da mi Slovenci smo edini med slovanskimi dijaki, ki nimamo še enacega društva na Dunaju«. »Koga bi v živo ne peklo« — je izvajal Levec v tem »Pozivu« — »ako vidi, da že celo drugi Slovanje spoznavajo potrebo tacega društva tudi pri Slovencih ter ga že dolgo imenujejo ‚Slovenija‘, ‚Triglav‘, ‚Naprej‘ i. t. d. dasi ga do danes še nikjer ni

³² Pismo v Kersnikovi zapuščini na Brdu. — Slovanska akademska društva, ki so takrat že eksistirala na Dunaju, so bila naslednja: češki društvi »Vltava« in »Morava«, poljsko »Ognisko«, rusinska »Sič«, slovaško »Okolje«, hrvaški »Velebit« in srbska »Zora«, izmed katerih je zlasti poslednje, ustanovljeno l. 1863. — kakor bomo še videli — imelo velik vpliv na javno življenje svojega naroda.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga »omladine« v prvem obdobju »mladoslovenskega« pokreta

bilo.»³³ Na ta poziv, ki je med dijaki cirkuliral, se je takoj podpisalo 41 dunajskih slovenskih akademikov. Kako se je skoro nato na prvem občnem zboru dne 20. novembra 1867. v gostilni »Vogel Greif« (imenovani v šaljivem žargonu tedanjega slov. dunajskega dijaštva »Tiča Prim«) to dijaško društvo slovensko res ustanovilo, krstilo itd., o tem še je ohranilo nekaj podrobnosti v sočasnih Levčevih pismih prijateljem. Dne 4. decembra 1867. piše Levec Kersniku, da se novoustanovljeno društvo imenuje »Sava«, in nadaljuje: »Ustanovilo ga nas je 17. novembra 7 Slovencev, trije Kranjci in štirje Štajerci, denes ima že 30 udov. Namen društva je, da se vadimo v govorjenju (Slovenci so znani kakor najslabši govorniki med dunajskimi Slovani), parlamentariškem vedenju, pisanju, petju. Društvo se shaja vsaki teden enkrat; vsaki ud mora enkrat vsaj v semestru kaj znanstvenega spisati in govoriti, društvo ima tudi svoj časopis 'Sršen'. Predsednik je Štajerec Gregorič (čudno, pa vendarle res!), podpredsednik: Ulrich, blagajnik: Celestin, tajnik in vrednik društ. časopisa: Levec, 1. odbornik: Jurčič, 2. odbornik: Šuklje, pevovodja: Brezovar. Pa jaz sem tak pesimist, da zmirom mislim, da društvo ne bode dolgo časa trajalo, kajti kolikor jaz tukajšne Slovence poznam, so še večidel vsi v antidiluvialni periodi, kar se društvenega življenja tiče; razun pevcev, ki so res dobri. Bog daj, da bi se moja slutnja ne uresničila! Drugi Slovanje vzlasti Čehi nam dajó v tem obziru prelep izgled; ti v politični izobrazenosti še tukajšnje nemške študente prekosé. V petek 6. decembra imamo vsi slovanski študentje (razun Poljakov, ktere pa že več k Slovanom ne štejemo) shod, pri kateri priložnosti bode tudi 'Sava' prvič očitno stopila na oder.»³⁴ — Svoji nevesti pa je Levec poročal o tem društvu dne 10. decembra 1867. med drugim naslednje: »Zadnji čas sem imel veliko opraviti in kaj mi je dalo toliko dela, ti hočem ob kratkem tu naznaniti. Prvič smo 'Savo' delali. Kakor sem ti že naznanil, Slovenci do letos niso imeli nobenega društva na Dunaju. Shajali so se sicer vsaki mesec enkrat ali dvakrat, pa samo, da so pili in — kregali se. Reda pri tacih shodih ni bilo nobenega. Zatorej jih je pa tudi zmirom manj prihajalo k tacim

³³ Original tega »Poziva«, ponatisnjen v celoti, dasi ne prav točno, pri Vencajzu, o. c. str. 43, se nahaja v Levčevi zapuščini v mestnem arhivu ljubljanskem.

³⁴ Ker Levec tega pisma, pisanega Kersniku, ni takoj oddal, mu je pripisal dne 7. decembra 1867. po prvem nastopu »Sava« še naslednji postskript: »Sava' je sinoč med vsemi slovanskimi društvi pri vseslovanskem shodu sè svojim petjem excelirala. Lehko si misliš, kako ponosni smo zato mi tukajšni Slovenci, ker smo celo Čehe v petju prekosili!»

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga »omladine« v prvem obdobju »mladoslovenskega« pokreta

ropotom in na zadnje se je bilo bati, da ne bi vsa prijateljska in narodna vez med Slovenci ne razrušila se. Za tega voljo so Štajerci že lani poskušali društvo ustanoviti, pa so se nekaj skregali in vse je razpalo, tako da se letos v začetku semestra Slovenci še sniti niso hoteli. Ko midva s Šukljetom na Dunaj prideva ter spregledava, kako piškavo je društveno življenje med slov. študenti, začneva agitirati za društvo, zabavljati zaspanim ter vse razloge, ki so zoper najino prizadevanje govorili, pobijati. Kmalu fante malo omečiva, pa vendar si še niso upali na noge. Zatorej 17. novembra Šuklje, Celestin, Lavtar, Križaj, Lipold, Gregorič, Firbas, Babnik in jaz kar društvo ustanovimo ter druge Slovence k vstopu povabimo. Videli smo, da drugače ne bo nič. In lej, nismo se motili! Fantje so začeli pristopati in danes ima Sava (tako sem jaz nasvetoval, da naj se društvo imenuje) že 40 udov. Pa ne veš, kaj sem imel opraviti, ker še celo Celestin in Jurčič sta bila zoper društvo, rekoč, da to med Slovenci ni mogoče; le za prijateljstva voljo sta pristopila, — a zdaj se čudita, da nam gre tako po sreči! Najhuje nam je bilo, ker nismo imeli nobenega sposobnega za prvosednika. Ulrich je bil od kranjske strani še najboljši, ker se zna posebno dobro obnašati, in društvo je vendar treba večkrat zastopati proti visocim osebam, torej smo Kranjci njega za kandidata postavili, dasi ne zna prav gladko slovenski govoriti. Pa saj, kdo pa zna izmed Slovencev sploh govoriti? 216 Štajerci so pa močno za Gregoriča agitirali, ki je goreč domoljub, pa ima po mojih mislih premalo v glavi, da bi mogel spreten prvosednik biti. Kranjci smo bili pri volitvi zmage gotovi, smo malo agitirali — in tako so nas Štajerci z večino treh glasov posekali! Od naše strani tudi ni bilo vseh volit, Štajerci so pa vsi prišli. Pa naj bo, saj volitev velja samo za en semester. Drugi odborniki so ti po Novicah znani. Jaz imam sicer častno — pa naj bolj sitno mesto v odboru, ker imam veliko pisarije. Jezilo me pa ni malo, da nas je neki Štajerec po Novicah raztrosil, ker društvo še ni od vlade potrjeno; in ko bi tudi bilo, bilo bi vendar nepotrebno imena po svetu bobnati. — Namen društva je, da se spoznavamo, prijateljski zabavamo, in vadimo v pisavi, govorništvu, sploh parlamentariškem vedenju. Vsaki teden imamo enkrat ropot, pri katerem se spisi bero, deklamuje, poje in govori. Prav prijetno je pri tacih shodih, ker se vse redno vrši. Najbolj mi je pa ljubo, da je še celo Jurčiču všeč Sava, kajti on jej veliko lahko pomaga sè svojim peresom.»

(Dalje prihodnjič.)

Dr. Ivan Prijatelj

Vloga »omladine« v prvem obdobju »mladoslovenskega« pokreta

(Nadaljevanje)

Dotični dopis v »Novicah«, datiran z Dunaja dne 30. novembra 1867., ki ga omenja Levec svoji nevesti, se je glasil tako-le: »Obnašanje vseučiliščnih dijakov v obče je danes tako živahno, da se mnogo o njem govori. Dovolite nam tedaj, drage »Novice«, da mi tudi o slovaⁿⁱnsk^{ih} dijakih besedico spregovorimo. Kakor da bi bila neka električna iskra šnila v žile vseh sinov matere Slave, si prav marljivo prizadevajo vsi, da se najpred vejice enega naroda zedinijo, potem pa kakor udje enega života združijo v eno močno slovansko deblo. — Naj najpred omenim o Slo^{ven}cih, kateri dosedaj niso imeli pravega društva. V prvem letošnjem shodu, v katerem so se stareji in na novo na Dunaj prišedši Slo^{ven}ci po stari navadi prijateljsko pozdravili, izgovorila se je želja, naj bi se naredilo slovensko društvo. Od vseh strani se je ta predlog sprejel navdušeno. In 20. dne tega meseca se je ustanovilo društvo z imenom »Sava«, na podlagi glavnih teh pravil, da družabniki v znanstvenih in narodnih rečéh napredujejo ter se prijateljsko zabavljajo. Odbor se je izvolil iz sedmih udov; za predsednika je bil izvoljen g. Gregorič, za podpredsednika g. Ulrih, blagajnika g. Celestin, tajnika g. Levec in za odbornika g. Jurčič in g. Šuklje. Imamo tedaj središče, v katero se sicer malo in še to po daljem mestu raztreseno število Slovencev zbira. — Ob enem se je tudi ponovil odbor za jugoslovaⁿⁱnske občne shode iz treh južnih društev: iz hrvaškega »Velebita«, iz srbske »Zore« in iz slovenske »Save«, in kateri se bode v velikem številu vsak mesec dni enkrat shajal. — Isti čas se je tudi po nasvetu slovaškega društva »Okolje« napravil odbor za občne slovaⁿⁱnske shode vsaki drug mesec iz vseh slovanskih društev...»³⁵

O ustanovitvi »Save« je v tem času izšel v slovenskem časopisju še en dopis, in sicer izpod peresa nekega »Višanca« v »Slov. gospodarju«. Ta dopisnik, očitvidno dunajski slovenski akademik,³⁶ je med drugim poročal o novem društvu naslednje: »Davno smo

³⁵ »Novice« z dne 4. decembra 1867., str. 405—406.

³⁶ Po domnevanju dvornega svetnika Šukljeta neki Slemenik.

že spoznali potrebo slovenskega dijaškega društva, pa mnogotere zapreke posebno pa različne misli o združenju, z katerim bi radi sebi pa tudi narodu našemu v literarnem obziru po svojih močeh vstregli, so nas zadrževale, da slovenski dijaki nismo imeli že poprej svojega društva, kakor vsi drugi Slovani na tukajšnjem vseučilišču. Vendar pa smo se zjediniili, ter pravila si naredivši vstanovili slovensko dijaško društvo z imenom ‚Sava‘, kterege namen je, da se spoznamo in zabavljamo med sebo, posebno pa, da se pogovarjamo o narodnih zadevah ter izdelujemo različne znanstvene spise, ktere bi s časom lahko tiskati dali, ter z njimi še revni literaturi naši vsaj nekaj pripomogli. Bóg daj, da bi društvo ‚Sava‘ dobro napredovalo, in sloga med nami nas podpirala, namen svoj doseči. Kakor navadno, smo se tudi letos posebno zavolj vstanovljenja društva bili že večkrat sošli ali po našem ^{isot = slo.} imeli smo že večkrat ropot‘ (ropote‘ namreč imenujemo slovenski dijaki svoje shode) in posebno pri enem je bilo prav živo.³⁷

«Pravila slovenskega društva ‚Sava‘,» o katerih pravi Vencajz v svoji «Spomenici», da jih ni našel nikjer,³⁸ so se ohranila v zapuščini Frana Levca, s čigar roko so tudi napisana in datirana z dnem 12. januarja 1868. Bolj nego običajni društveno-upravni predpisi je v njih zanimiv § 1., ki predpisuje, da je društvu namen: «a): da udje napredujejo v znanstvenih in narodnih rečeh; b): da se med seboj spoznavajo in prijateljsko zabávajo». V § 2. se kot sredstva tega namena označujejo: «a): Podučijna in znanstvena predavanja in govori o narodnih rečeh, b): Zabavni shodje in petje». V § 4. stoji, da more biti redni član društva «vsak slovenski slušatelj viših učilišč na Dunaju, in tudi še štiri leta po dovršenih študijah». Glede izrednih članov določa § 5. naslednje: «Izredni ud more biti vsaki izobražen Slovenec na Dunaju. Kdo je izobražen, to določi odbor». O društvenih shodih govori § 15.: «Društveni shod je vsaki teden ter je znanstvenega in zabavnega značaja»; dočim se glasi § 16.: «V znanstvenem delu se čita pisani društveni časopis in govori se o različnih znanstvenih zadevah». Tajniku društva nalaga § 37., da «je ob enem vrednik društvenega časopisa». Izmed ostalih paragrafov je še zanimiv § 43., ki določa: «Ako društvo jenja, daruje se ves imetek ‚Slovenskemu dramatiškemu društvu v Ljubljani‘».

Društvo «Sava» sicer ni bilo politično, ampak — kakor se razvidi iz vseh podatkov, ki sem jih navedel iz korespondence in

³⁷ «Slov. gospodar» z dne 28. novembra 1867., št. 33.

³⁸ Vencajz, o. c. str. 43, opomba.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga »omladine« v prvem obdobju »mladoslovenskega« pokreta

pravil — v prvi vrsti znanstveno-literarno ter zabavno. Vendar se je pod «narodne reči» subsumirala lahko tudi politika, ki je ob tedanjem, politično tako razgibanem in važnem času izredno zanimala in razvnela tudi takratno akademsko mladino. Zlasti neenotno, plaho, oportunistično postopanje slovenskih državnih poslancev ob porajanju dualistične ustave, zraven pa njihova strastna bramba konkordata sta vzbujala ogorčenje v mladih, v duhu tedanjega časa odločno svobodomiselnih in nacionalistično-demokratskih dušah.

Zato je umevno, da je imela biti eno prvih dejanj porajajočega se novega društva — nezaupnica voditelju slovenske delegacije v dunajskem parlamentu, drju. Lovru Tomanu. Že o prvem pripravljalnem komerzu društva, sklicanem na večer Vernih duš, je sporočil Fran Levčev Janku Kersniku v že navedenem pismu z dne 2. novembra 1867. med drugim naslednje o tej stvari: «Tudi o tem bomo debatirali, ali bi poslali mi dunajski dijaki Tomanu zavoljo njegovega surovega obnašanja v drž. zboru nezaupnico ali ne. Večina je: za! Povedati ti moram pri tej priložnosti, da ‚diejer Slovenenhauptling (prav po indijansko!), der durch Redheit und Anmaßung das ersehen will, was ihm an Talent und Bildung gebriecht (neue freie Pr.)‘ ni zadovoljen samo sè škandalom, ki ga počenja v zboru, ampak tudi ondi, kjer stanuje, sè svojo surovostjo svoj narod tako grdi, da s časom ‚à Graner‘ na Dunaju še stanovanja ne bo mogel dobiti. Včerajšnji Figaro je samih Tomanov poln. Ni čuda, da Dunajčanje mislijo, da smo mi Slovenci manj izobraženi kakor Indijanci, ako so še naši ‚hauptlingi‘ tako divji! O blamagell!»

O nezaupnici drju. Tomanu se je na teh pripravljalnih shodih za ustanovitev «Save» v novembru 1867. mnogo debatiralo. V Levčevi zapuščini sta se ohranila dva koncepta, pisana (po poznejšem pripisu Levčevem) z roko jožefinca doktoranda Unterluggauerja, eden s svinčnikom, drugi s peresom, eden datiran z dnem 7. novembra 1867. Ker ta koncepta te nezaupnice, ki se sicer ni nikdar odposlala in tudi ni prišla v javnost, značilno osvetljujeja ne samo razpoloženje, ampak obenem vso ideologijo takratne slovenske akademske mladine, ju hočem navesti. Prvi, s tinto pisani koncept se glasi:

«Blagorodni gospodje poslanci!

S težkim srcem smo gledali Vaše dozdanje vedenje in ravnanje v deržavnem zboru, živo prepričani, da pot, po kateri vodite Vi naš narod, ne pelje do sreče in blagostanja.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga »omladine« v prvem obdobju »mladoslovenskega« pokreta

Z globoko žalostjo pa nas je navdalo Vaše zadnje početje o vprašanji, ki ima neizmerno važnost za prihodnost vesolne države in torej tudi naše dežele. In če smo molčali dosedaj, ne moremo in ne smemo molčati sedaj, ko se je vnel boj za duševno prostost, za luč, za napredek in omiko; boj, kteremu se umikati ne sme nihče, komur so már nar imenitnejše pravice človeštva, v kterem se mora vsaki očitno vstaviti na to stran, ali pa na ono. Na tem polji vsaj mislimo nam ne boste mogli odrekovati razumnosti in kompetentnosti, ako ravno Vas nismo volili mi, ampak le naši očetje. In tako nimamo le samo pravice, imamo še celo sveto dolžnost, da povzdignemo glás pred Vami, pred našim narodom in pred svetom, da mi dunajski Slovenci nismo nikakor na Vaši strani, ko se borite, ali pa vsaj stojite za stvar, ki jo je že zdavnej obsodil ves omikani svet. Vaše ravnanje ni po duhu našega veka, ne po duhu vesolnega slovanskega naroda, kterega posamezno vejo imate zastopati Vi.

V živo nas peče sramotni pečat, kterega ste s svojim ravnanjem Vi na čelo pritisnili nam in vsemu našemu narodu, kterega bo svet, žalibog! sodil po njegovih poslancih-izvoljen- cih. Ni nam sicer neznáno, da niste tako ravnali iz lastnega prepričanja — kaj tacega misliti bi bilo dvomiti o Vaši razumnosti — ampak le vsled tiste nesrečne nam vsem znane zveze, ktera pa — in to je naše živo prepričanje — ni nikakor našemu narodu na korist. Ali naj bo to že kakor hoče — mož ne sme nikoli govoriti zoper svoje prepričanje —! Vemo tudi dobro, da Vam ne bo težko dobiti na ta neprijetni dopis hvalnih adres, kjer jih bo sto in sto podpisanih, in tisoč podkrižanih iz vseh strani naše revne domovine. Za nami pa, to pač smemo reči očitno, stoji slovenska inteligencija, ktera edina ima glas o takih zadevah.

To prepričanje nam daje moč, da se obračamo do vseh tistih slovenskih poslancev, kteri so glasovali zoper prostozmiselnost sploh, zlasti pa na duševnem polji, in protestujemo na vso moč proti ravnanju, ki je nasprotno dušni in telesni koristi naše domovine, nasprotno duhu slovenskega naroda in nam sramoto dela pred vsem omikanim svetom.

Na Dunaju 7. listopada 1867.»

Drugi koncept, pisan s svinčnikom, je naslovljen naravnost na drja. Tomana in ne na vse slovenske državne poslance ter ima par značilnih variant, izmed katerih naj navedem naslednjo kot načelno:

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga »omladine« v prvem obdobju »mladoslovenskega« pokreta

«Posebno pa si mora omikana mladina, poklicana, da se vdeležuje velikega dela duševnega napredka, v sveto dolžnost šteti, braniti svobodo vednosti, ako ji preti nevarnost, ter jo ohraniti čisto i neoskrunjeno od ptujega, sovražnega vpliva! Branili ste vi, čestiti gospod, združeni z neko stranko, kateri je resnica — laž, laž — resnica — nekaj po govoru, nekaj po glasovanju znano pogodbo, ktera stavlja gibanje človeškega duha pod zakone, ki so se rodili v tminah srednega veka. Mi pa, verno udani poklicu vednosti, ki nam je edini vir resnice, imamo za sveto ši dolžnost, da Vam odkritosrčno povemo, da s tem svojim početjem ste zažgali sramotni pečat...» itd.

Iz debate, ki se je v »Savi« razvila po tem povodu, so kar na enem izmed obeh konceptov s svinčnikom zabeleženi nekateri razlogi, ki so jih najbrž posamezni debatantje uveljavljali za in proti, na primer: «1.) Konstitucionalizem je bil ustavljen od vlade, da bi zatirala na duševnem polji. 2.) Adresa ni proti konkordatu, ampak osebna proti osebam. 3.) Ne moremo govoriti o političnih, državno-pravnih rečeh, ker nismo kompetentni...» itd.

Nekaj podrobnosti o vzrokih, zakaj se ni že takrat sprejela ta nezaupnica, je sporočil Levec svoji nevesti v že navedenem pismu z dne 10. decembra 1867., v katerem piše med drugim: «Z nezaupnico dr. Tomanu ne bo nič. Bila je že zdelana, pa ko se je pri ropotu prečitala, začeli so Štajerci vsi zoper njo govoriti, dasi so bili prej zanjo (!!!). Mi smo jim spodbijali izgovore, nezaupnica se je potrdila — pa vendar se je malokdo upal podpisati. Eden se je zbal svojega strica dekana, drugi svojega brata kaplana, tretji svojega očeta i. t. d. Lehko veš, kako smo se nekteri jezili! Celestin je bil tako jezen, da nobenega ni pogledal, in da bi Slovence moralčno prisilil addresso poslati, pisal je v »Wandererju« med drugim: dass lediglich die Furcht vor den Klerikalen und nicht die Überzeugung die famose Umstimmung bewirkte. Lehko veš, da ko bi bili imeli Slovenci kaj takta, bi si tacega razžaljenja ne bili dali dopasti — pa —! Pomagati si nismo mogli. Na Dunaju je 80 Slovencev, addresso pak bi bilo komaj 20 podpisalo. Se vé, da teh 20 ne more v imenu vseh govoriti, ker niso večina.»

Edino vest, ki je prišla o tej neuspeli nezaupnosti v slovensko javnost, je prinesel »Slov. gospodar« v že navedenem dopisu »Višanca«. »Slov. gospodar« je, kakor znano, v tem letu ostro

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga » omladine« v prvem obdobju »mladoslovenskega« pokreta

kritiziral državno-pravno postopanje slovenskih državnih poslancev, a konkordat je branil zaradi vpliva narodne duhovščine na šolo. Dotično mesto o nezaupnici v »Višančevem« dopisu se je glasilo: »Gotovo ste brali v nemškem ‚Wanderer‘ ono novico, ki je krivo pravila, da so slovenski dijaki dunajskega vseučilišča ‚soglasno‘ sklenoli, naznaniti dr. Tomanu v posebni adresi, da niso zadovoljni, da je glasoval za konkordat, ali kakor se je tam reklo, z tim poslati adresu proti konkordatu. Res je, da je občna navdušenost za adresu proti konkordatu vzbudila tudi v nekterih slovenskih dijakih željo, v adresi na dr. Tomana proti konkordatu pokazati, da so ‚liberalni‘, tudi se je адреса z veliko večino sprejela, nikakor pa ne ‚soglasno‘, ampak nekteri smo bili zelo nasproti. Gotovo, da dijakom viših šol nič ne škodi, ako konkordat pade in se šola od crkve loči, škodi pa (in to je vzrok zadosti, da ne želimo tega) škodi ljudstvu našemu in s takim ravnanjem bi le vodo livali na mlin nasprotnikov naših, ter podpirali reč, ki ako obvelja, nam in ljudstvu našemu gotovo drugega ne prinese, kakor zatiranje narodnosti. In duhovščina naša večidelj vsa narodna in skrbeča za omiko naroda, gotovo ne zasluži, da ji mi nasprotujemo. Te in druge vzroke smo nasprotniki omenjene adrese navedli zagovornikom njenim, ter smo rekli, da radi podpišemo adresu proti političnemu postopanju naših poslancev v občē, te pa nikakor ne.» Na koncu svojega dopisa izraža ta »Višanec« mnenje, da se je pa tudi poslancem že itak »zadosti na ušesa obesilo«. Na volivcih pa je, da oni z Dunaja prišedše poslance pozdravijo, »kakor so si zaslužili«.³⁹

Zlasti zanimivo pri tem slučaju s prvo nezaupnico drju. Tomanu je to, da je bila večini tedanje dunajske slovenske akademske mladine stvar svetovnega naziranja važnejša nego stvar nacionalne politike, ker se naposled tudi адреса zoper dualistično glasovanje slovenskih poslancev, s katero so, kakor se vidi, soglašali vsi dijaki — ni odposlala.

Poleg splošnega slovenskega akademskega društva »Save« se je v jeseni 1867. po prihodu Levca na Dunaj med tamošnjim slovenskim dijaštvom nanovo oživilo »literarno društvo«, ki ga je bil leta 1865. po svojem prihodu na dunajsko univerzo pokrenil Jurčič s Stritarjevo pomočjo. Tega obnovljenega »literarnega društva« duša in neomejen ter občudovan estetični zakonodajatelj je bil postal sedaj Stritar; tako da bi se ta privatni klub mogel imenovati v tem letu naravnost »Stritarjevo literarno društvo«.

³⁹ »Slov. gospodar« z dne 28. novembra 1867., št. 33.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga »omladine« v prvem obdobju »mladoslovenskega« pokreta

Levec, kateri je že kot osmošolec pošiljal svoje pesmi v presojo prejšnjemu Jurčič-Stritarjevemu »literarnemu društvu«⁴⁰, je sedaj vstopil kot redni član v ta ozki zasebni literarni klub, katerega ostali člani so še bili: Stritar, Jurčič, Celestin in Jože Ogrinec. Ta dijaška literarna družbica se je sestajala ob nedeljah zvečer v Celestinovem ali Stritarjevem stanovanju. Levec je o tem klubu, zlasti o njega literarnem mentorju, pisaril Janku Kersniku in svoji nevesti navdušena in občudovanja polna pisma.⁴¹ Najvažnejši literarni produkt, ki se je v tem društvu pripravljal pod konec leta 1867. in v prvih dveh tretjinah prihodnjega leta 1868., je bila »Mladika«, to programatično in mejniško glasilo »mladoslovenske« literature.

Pa tudi splošno slovensko akademsko društvo »Sava« je s prvo svojo javno prireditvijo nastopilo nekako programatično v »mladoslovenskem« duhu. Prva javna produkcija dunajske »Save« začetkom decembra 1867. je namreč veljala — Prešernu!⁴²

V ostalem pa je živelo ob tem času slovensko akademsko dijaštvo na Dunaju na ta način, da se je njega izbrana manjšina literarno urila in poizkušala v »Stritarjevem literarnem društvu«, večina pa vežbala v govorih ter po dijaško zabavala na »ropotih« »Save«. Enim kakor drugim je največ preglavic prizadeval »nervus rerum«. V tem oziru je bilo pač tipično za večino slovenskega dijaštva, kar je pisal Levec svoji nevesti dne 23. decembra 1867. o sebi: »Pretečeni teden se mi je prav slabo godilo, tako slabo, da mi še nikoli ni bilo tako hudo, kar živim. Izpod Cvetličnika [Rožnika, kjer je Levec kot gimnazijec tudi stanoval pri svoji stari materi v sedanji gostilni »pri Čadu«] sem en teden pozneje denar dobil, kot bi ga bil moral dobiti, in ker sem bil skoraj popolnoma suh in tudi Jurčič in Šuklje nista nič imela, moral sem pet dni biti brez kosila. Živel sem večidel ob samem kruhu, pa še za tega nisem imel dosti denarja. Veliko pregovorov ima res Slovenec, pa tako resničnega menda nobenega ne, kakor tistega, ki pravi: Kdor gre na Dunaj itd. Nič več si kaj tacega ne želim, pa Jurčič pravi, da bom še dostikrat imel priložnost, to skušati. Pravi, da je za človeka prav dobro, da pride malo v šolo d u n a j s k o, samo spozabiti se ne sme v taki zadregi dobrih namenov delati, ker jih pozneje vselej pozabi.« (Dalje prih.)

* Avstrijskega Jurčiča sem obiskal in mi je dejal: Sedaj imam denar, a josta ne morem na Dunaj, bi bil pa rad jediti, a nisem imel denarja

⁴⁰ Prim. moj uvod v »Stritarjevo antologijo«, str. 29.

⁴¹ Ibidem, str. 30.

⁴² Vencajz, o. c. st. 44.

Dr. Ivan Prijatelj

Vloga »omladine« v prvem obdobju »mladoslovenskega« pokreta

(Nadaljevanje)

Kako je živel to dijaštvo na Dunaju, nam nazorno slika Levec v svojih pismih na nevesto, iz katerih razvidimo, da je ta mladina uživala edine prijetne urice v »literarnem društvu«, pri »ropotih« v »Savi« in kadar je dobila kake pozdrave od doma v denarju ali »in natura«. Tako piše Levec Jerici dne 30. decembra 1867.: »Na Štefan dan sem tudi izpod Cvetličnika dobil potico. Vse popoldne sva jo z Jurčičem zobala in Faust sva brala. Le to je bila škoda, da sva bila spet oba suha — in pa žejna! Sicer je bilo prav prijetno. Na sv. večer smo imeli v Savi ropot. Bil je prav lep, kratkočasen večer. Brezovar (g. profesor — je že kakih 6 ali 7 let na Dunaju) nam je bral p o g o v o r z oslom, potem pak t r o b i l in pel božične pesmi. Jurčič je pa tudi čital svoj humoristični spis: M o j a l j u b i c a (t. j. fajfa). Do polnoči smo bili skupaj... Na sveti dan popoldne smo bili v slovanski kavarni prav dobre volje Stritar, Jurčič, Knaflič in jaz. Ob 8 smo šli k Stritarju na dom, kjer smo krompir pekli in pivo pili. Stritar nam je igral na klavir, potem pak na glas bral Levstika, Lermontova in Mirza Schaffyja (perzijanskega pesnika). Oh, to ti je ženij! Od njega se človek več nauči kot od vseh knjig, kar jih je po dunajskih bibliotekah. Škoda, da Janežič neče njemu Glasnika dati v roke. Pisal bo pa vendar letos bolj pridno vanj kot je lani. Prvi list prinese tudi eno mojo balado. Še to ti moram povedati, da 1. febr. začne v Mariboru izhajati politični časopis trikrat na teden. Vrednik mu bo jurist Tomšič, prvi pomočnik dr. Zarnik, besednik bo prevzel menda Jurčič.» — In v prihodnjem pismu z dne 5. februarja 1868. ji je takole popisal svoje in svojih kolegov dijaško življenje: »Kedar imam, takrat živim! To pa nikoli ne trpi čez dva dni. Potem mi manjka denarja za svečavo in kurjavo, za večerjo, perico i. t. d. i. t. d. in treba je prijateljem p u š č a t i, enemu za 1 ranjš, družemu za 10 grošev, tretjemu za 30 kebrov, četrtemu za 10 kebrov i. t. d. treba je stradati, premišljati, dobre namene delati (o dobri nameni!!!) i. t. d. in ko dobom kacih 5, 10, 15 fl, plačam dolgove, kupim par sveč, košek drv in — zgubim se ,tje, kjer vseh bolečin se pozabljivost pije'. Pri vinu in črni kavi sem najbolj srečen,

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga »omladine« v prvem obdobju »mladoslovenskega« pokreta

posebno, kedar sva z Jurčičem skupaj! Človeška duša ni ne v glavi, ne v srcu, a v želodcu, pravi Stritar. Pa bojim se te, da ne bi mislila, da sem prehud materijalist postal; pa denes sem posebno slabe volje, ker nimam več premoženja kot 4 cesarske kebre... Stritar menda po svojem instinktu vé, kako se nama godi z Jurčičem, zatorej naju povabi vsako nedeljo večer, da prideva k njemu na večerjo in pivo. Se ve, da imajo pomenki o literaturi, lektira i. t. d. pri taciš shodih tudi važno mesto in tako edinimo z dobrim koristno in sladko. Ko bi Stritarja, Jurčiča (in Celestina) tukaj ne bilo, pa bi res ne bilo za obstati. Tako sem pa vsaj v nedeljo popoldne vesel, ko se v slovanski kavarni snidemo in pogovarjamo in pa zvečer. Stritar je tudi tako dober, da naju z Jurčičem francosko uči pri Kosu, ki je prav pošten in prijeten fant. Druziš Slovencev pa nisem nič kaj vesel, vzlasti tistiš ne, s kterimi skupaj kosim, to so ti vsakdanji ljudje, brez izobraženja, brez občutka, brez vsake globlje misli. Pili so in jeli v krčmi, naredili 154 fl (!!) dolga, zdaj so pa — v drugo krčmo prebegnili! In ker vsi v eni ulici stanujemo, lahko veš, da mi to ne more biti nič prijetno, ker bode vsa ulica zvedela to nesramnost... Spomladi morda izdamo Jurčič, Stritar in jaz slovenski almanah, kakor je Vila, da bomo farje malo pošegečkali.»

Društvo »Sava« je tudi v prvi polovici leta 1868. prirejalo redno vsake sobote večer svoje »ropote« s petjem in znanstvenim, leposlovnim ter zabavnim čtivom. Kaj se je tu znanstvenega čitalo, nam v dosedaj dostopnem gradivu ni sporočeno. Največkrat je pač moral kaj čitati v pisanju verzirani Jurčič. Ta njegova berila so bila svobodomiselnosaljiva in so cikala tudi na politiko in literaturo. Eno izmed njih, naslovljeno »Smrt moje ljubice fajfe«, se nam je ohranilo v njegovem lastnem rokopisu. V tem kramljanju pripoveduje Jurčič tragikomično zgodbo, kako se je odbila glava njegovi lončeni pipi. In sedaj bi najrajši jokal, »bolj jokal kakor so judovski možje v babilonski sužnosti ob bregovih Evfrata in Tigrisa jokali in na citre brenkali... Legende, ki nam pripovedujejo, kako so svetniki feminini et masculini trpeli in umirali za svojo reč, pripovedujejo nam tudi, da so poredni neverniki svetemu Dioniziju glavo odsekali. Sveti Dionizius pak se ni nič zmenil za to — kakor pravi filozof, ki po Horacijevi priporočbi povsod zna aequum animum servare, vzal je svojo odsekano glavo pod pazho in se je šel sprehajat ž njo. To so bili pač lepi časi. Ali denašnji dan ni več filozofov, komur glava odleti, ta je noče pobrati ali je ne zna. Tako tudi moja ljubica.» Nato Jurčič šegavo kramlja o tem, kako je umrla ta njegova

«ljubica» — «čisto normalne, poštene smrti... brez spovedi, tiho, hitro, pa udana v božjo voljo.» A zgodilo da se je to na prav poseben način, ki ga Jurčič z lagodnim humorjem, pogosto osvetljuje s takratne slovenske kulturne razmere, takole popisuje: Rokopis šaljivega predavanja «Moja ljubica», ki ga je predavatelj čital v «Savi» na sv. večer l. 1867., je on nenadoma pogrešil. Po berilu ga je bil posodil prijateljem, da ga še beró in se na lastne oči prepričajo, kako izvrstne lastnosti ima njegova «ljubica». Kar naenkrat prijatelji rokopisa niso imeli več. Nekdo ga je moral ukrasti. In Jurčič humoristično razklada, kakšna skrb se ga je polotila zaradi te tatvine: «Bog ve, v kake roke je prišel, sem si mislil, morda v tako družino, kjer bo očeta denunciral, da blasfemije piše, da je nečistnik in kar je še več v nebo vpijočih grehov.» [Namigovanje na Jeranovo stališče nasproti slovenski ljubavni literaturi!] Da bi dognal tatu, Jurčič satirično-zabavno razvija cel traktat o različnih vrstah tatov, ki mu vsi spadajo v razred kriptogam. V prvo vrsto tega razreda se uvršča «tatus vulgaris», plemo, ki ga proglašajo kramljatelj za internacionalno. «Učenemu svetu je bilo znano, že predno so Mojzesu rogovi zrastle, ko je z gore Sinaj božje zapovedi na rami pritiral.» Druga species je predavatelju «tatus nationalis», ki se posebno plodi «na kameniti slovenski zemlji». Opisujoč pod to «zelo strupeno» rastlino slovenske nemškutarje, ki hočejo Slovincem izmekniti narodnost, pravi: «Letos sem našel posebno lep eksemplar tega plemena, imenuje se ‚tatus nationalis Klunus‘. Njegov dvojček je ‚tatus nationalis nemškutarius Dežmanius‘... tretja species je tatus literaris. Ta vegetira povsod, kjer je omika doma, toraj je nepravilen izrastek kulture. On se večidel najé tu pa tam po knjigah i časopisih in ima tak slab želodec, da večidel ne trpi hrane v sebi, ampak jo iz sebe vrže zopet v časopise in knjige in nam ljudem prezentira ta izvržek kakor vkusno, dobro jed. Mi smo nevedni in dostikrat jemo z veseljem taka jedila in še hvalimo tega tatusa literarius, da je dober in pošten. Na Slovenskem jih je več: en eksemplar je tatus Koseskius in več neimenitnih Glasnikius. Ti tatovje so bolj ostudni kakor škodljivi.» Toda kam uvrstiti tatu njegovega rokopisa? Po dolgem ugibanju mu da kramljatelj mesto med bastardi iz literarnega in navadnega tatu. Ves vesel zavpije: bravo, bravo, fant! A pri tem se mu zgodi kakor krokarju v basni: njegova «ljubica» lončenega telesa mu pade iz ust na trda tla in se razbije. Ves žalosten jo nese pokopat «na posebno nezdrav kraj, bolj za mrtve ko za žive pripraven, ker mrtvi nimajo nosú in jim ne diši nič». Nato predavatelj šaljivo

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga »omladine« v prvem obdobju »mladoslovenskega« pokreta

kramlja, ali bi si vzel drugo »ljubico« ali ne. Prvi njegov pomislek zoper tako namero se glasi: »Kdor ve, kako jaz Shakespearjevega Hamleta rad imam in kaj ta mož o tacih hitrih družih ženitvah misli, ta mi bo pritrnil, da je popolnoma odpustljivo, če me je malo sram koj drugo ljubico vzeti, ko sem komaj prvo pokopal.« A glavni pomislek tiči v docela študentovski zadevi, ki jo Jurčič takole popisuje: »Bolnika imam v hiši, namreč moja sestra, deznarna mošnja, je jetiko dobila in tuberkuli naglo glojejo na njenih pljučih... Moja mošnja je tedaj na smrtni postelji. Kaj bi svet rekel, ko bi se jaz v tem hipu z drugo ljubico oženil in svatovščino obhajal, vpricho bolnice.« Zaključuje pa Jurčič svoje kramljanje s tragikomičnim vzklikom: »Ergo: če se domislite, da smo se logike učili, recite, da je res, če pravim: Jaz sem najnesrečnejši mož pod solncem. Amen.«⁴³

Na tak in podoben način so mladi literatje zabavali slovensko dijaštvo v »Savi« takrat, ko so v svojem ožjem literarnem krogu v prvih mesecih leta 1868. pripravljali almanah »Mladiko«, kateri so spočetka nameravali dati precèj satirično ost, naperjeno zoper »staroslovensko«, zlasti Jeranovo moralistično-ozkosrčno literarno ideologijo.

Kako velik vpliv sta imela Stritar in Jurčič na tedanje dunajsko slovensko dijaštvo, zlasti na ono, ki se jeanimalo za literaturo, se razvidi iz prihodnjega pisma Levčevega Jerici z dne 12. marca 1868., v katerem stoje besede: »Hotel sem ti denes teden pisati, pa nesreča je hotela, da sva se na univerzi dobila z Jurčičem, ko sem bil ravno v biblioteko namenjen. Beseda dá besedo, zmeniva se, da imava oba denar in — šel je ves večer, šel je še dober del noči! Tacih trenutkov sem prav vesel, kajti če sem z Jurčičem ali Stritarjem skupaj, zdi se mi, kakor bi imel biblioteko pred seboj. Ta dva človeka v se vesta!...«

Ko je dne 19. marca 1868. gosposka zbornica sprejela zakonsko postavo, s čimer je bil konkordatu zadan prvi udarec, in je dunajsko liberalno meščanstvo iluminiralo hiše, se je tega slavja veselilo tudi dunajsko slovensko, docela svobodomiselnio orientirano

⁴³ Lastnoročni avtorjev rokopis tega neizdanega Jurčičevega predavanja, spajajočega v satirično-dovtipen žanr literarne koserije, redke v tedanji naši feljtonistiki, se nahaja v Jurčičevi zapuščini v mestnem arhivu ljubljanskem. Ekscerpiral sem ga malo obširneje ne samo, da ilustriram društveno življenje tedanjega našega dijaštva, ampak tudi zategadelj, da označim feljtonistični talent onega Jurčiča, ki so ga dosedanje izdaje njegovih »Zbranih spisov« s te strani obsodile v popolno pozabo. In vendar tvori vprav feljtonistična nota eno glavnih črt ne samo »mladonemške« in »mladočeške«, marveč tudi »mladoslovenske« literarne generacije!

dijaštvo, kakor se razvidi iz Levčevega pisma gospodični Doližnarjevi z dne 24. marca 1868.: »Zadnje tri dni je bilo kaj veselo na Dunaju. Vse mesto je norelo, ker je gosposka zbornica sprejela zakonsko postavo ter s tem podrla konkordat. Ko bi se to ne bilo zgodilo, gotovo bi bili doživeli na Dunaju revolucijo. Tudi Slovenci smo bili v soboto večer in v nedeljo za tega voljo prav židane volje. Jurčič, Kos in jaz smo jo dve noči vozili in razun dobrega dunajskega piva nas je navduševala tudi sladka zavest, da je zmagal liberalizem zoper absolutizem in ultramontanizem. Nekaj vrčkov in bokalov smo ga udušili. Aleluja!«

O Veliki noči leta 1868., takrat, ko je Levec pisal svoji nevesti to pismo, ni bilo že nad mesec dni več akademskega slovenskega društva »Save«. Nekateri njeni člani, predvsem štajerski rojaki, so bili že začetkom leta 1868. sprožili v društvu idejo, da bi se »Sava« zlila z »Velebitom« v eno enotno slovensko-hrvaško društvo. In res se je po začetnem ugovarjanju (najbrž od strani Kranjcev) že dne 15. februarja 1868. posrečilo po vsej verjetnosti štajercema Gregoriču in Babniku doseči, da se je iz »Save« in »Velebita« ustvarilo skupno slovensko-hrvaško akademsko društvo »Jug«, čigar predsednik je postal po naglem odstopu doktorja Stjepana Spevca znani poznejši hrvaški zgodovinar Tade Smičiklas, podpredsednik pa Slovenec Gregorič.⁴⁴ V to skupno društvo pa je vstopilo samo 24 Slovencev in med njimi le 16 prejšnjih »savanov«, med njimi tudi Stritar, Ogrinec, Levec in Jurčič (zapisan v imeniku članov pomotoma kot »Janez Jurčič«). To novo društvo »Jug« je v seji dne 2. marca 1868. sklenilo, da ne predloži statutom policiji, ker hoče ostati privatno (»sukromno«). Poslovni jezik njegov je bil hrvaški in slovenski. Tudi zapisnike so pisali zamenoma enkrat hrvaške hrvaški tajniki (spočetka Mirko Divković, potem Josip Sieber, končno Ladislav Mrazović), potem slovenske slovenski zapisnikarji (odkraja Vilibald Zupančič, nato Fran Levec in naposled Josip Zelenik). S tedenskega shoda dne 17. junija 1868. poroča zapisnik: »Nazadnje je bil sprejet predlog, naj odbor »Juga« pozivlje pismeno brate Srbe, naj se v praznikih šolskih pogodijo z Omladino Srbsko, ako bi se hotli zjediniti sè Slovenci in Hrvati v »Jugu« in tudi v drugih mestih in društvih.»⁴⁵ Slovenci so namreč že takoj spočetka pogrešali v »Jugu« Srbov in Bolgarov ter vrhutega izražali nevoljo nad dolgoveznimi hrvaškimi debatami, ki so se v šestih sejah, vršech se v

⁴⁴ Prim. Vencajz, o. c. str. 44.

⁴⁵ Zapisnik »Velebita« in »Juga« v arhivu akademskega društva »Jadrana« v Ljubljani.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga »omladine« v prvem obdobju »mladoslovenskega« pokreta

prvem poslovnem letu »Juga« med 15. februarjem in 1. julijem 1868., vlekli brez konca in kraja.

O tem skupnem slovensko-hrvaškem »Jugu« je prinesel izmed slovenskih listov samo Janežičev »Glasnik« izpod peresa nekega »K.« dopis z Dunaja, ki se je takole glasil: »Pred enim meseci smo bili ‚akademični meščanje‘ skupaj stopili in smo ugenili, da ni dobro, če vsak sam sebi poje in pije, slovenščuje in politikuje. Rekli smo, da bodimo vsi e n o telo. In zgodilo se je tako. Speli in zvezali smo se z dobro voljo, in rojeno je bilo društvo ‚Sava‘. Štiridesetglavna ta Slovenka začne živeti v strahu božjem, v rodoljubji, v dobrem imenu pred Bogom in pred ljudmi. Družabno smo vsako sredo pivo pili, peli ‚Naprej‘ in druge himne, brali in poslušali humoristična in vednostna berila,⁴⁶ — vse pro patria. In mislili smo, da bo zmerom tako. Ali Slovenec misli, Hrvat obrne. Pridejo Hrvatje in Bolgari in pravijo: ‚Mi vsi smo kri od ene krvi, meso od enega mesa. Ne spodobi se, da bi dva želodca imeli in dve srci. Skupaj je denimo.«⁴⁷ In mi smo kupe povzdignili in smo djali: ‚živili mi in vi!‘ In začela se je ‚Sava‘ izlivati v ‚Velebit‘ in iz tega pravijo, da se bo rodil slovensko-hrvaško-bolgarski ‚Jug‘.«⁴⁸ — Ta dopis, ki je po vsem njega tonu in jeziku soditi Jurčičev (na koncu napoveduje izdajo »Slovenskega Almanaha«, pozneje »Mladike«), obenem poroča, da se je »nedavno« poprej vršil shod vsega na Dunaju bivajočega slovanskega dijaštva in da se bo skoro priredil drugi tak shod. Zraven se v njem pristavlja, da bi utegnili taki shodi privedi do enega, vsem Slovanom tako potrebnega »parlamentarnega« in »diplomatičnega« jezika. In v tak jezik je pri vsem zmislu za gojitev slovenščine v tem času veroval z mnogimi drugimi tudi Jurčič.

Okrog izenačevanja slovanskih jezikov v večjem ali manjšem obsegu so se povečini sukale tudi omenjene večne debate v prvih šestih sejah »Juga«, kolikor se niso bavile s tekočimi in upravnimi društvenimi stvarmi, zlasti pa s specialno hrvaško politiko. K temu pri Slovencih konstantno in kronično se povračajočemu vprašanju je v »Jugu« dne 6. maja 1868. zavzel tudi Jurčič svoje stališče, ki je bilo po vsej verjetnosti obenem tudi stališče vsega Jurčič-Stritarjevega literarnega kroga dunajskega. Na tej seji »Juga« je

⁴⁶ Kaj se je zanstvenenega predavalo v »Savi«, o tem nisem mogel ničesar dognati po dostopnih mi virih.

⁴⁷ Po tem dopisu bi bili torej Hrvatje in Bolgari (katerih poslednjih pa pozneje ni bilo v društvu) dali iniciativo za skupni južnoslovenski »Jug« in ne Slovenci, kakor poroča Vencajz, o. c. str. 44.

⁴⁸ »Slov. glasnik« z dne 1. marca 1868., str. 117.

namreč predaval Hrvat Petar Tomić «o slavenstvu u obće, a na pose o južnom», na kar beleži sejni zapisnikar Divković naslednje poročilo o nadaljevanju te debate pri isti seji: «G. Jurčić i još drugi članovi raspravljahu pitanje: ‚Imadu li Slovenci poprimiti jezik hrvatski za znanstvenu literaturu ili ne?‘ u kojem se pitanju razdieliše na dve strane.»⁴⁹

Kakšno stališče je zavzel Jurčić v tem vprašanju ob priliki dotične debate? Po vsej verjetnosti takšno, kakršno je zastopal ne popolnoma mesec pozneje v «Slovenskem narodu» mladi Maks Pleteršnik v svojem drugem članku, naslovljenem «Naša prihodnost», v katerem je Jurčiću gotovo iz srca razvijal naslednje misli: «Ogromno nalogo glede omike zamore le ves slovanski narod z zedinjenimi močmi kot jedna slovstvena celota izvršiti. Tega edinstva si ni mogoče misliti brez skupnega jezika. Slovani bodo tedaj gotovo imeli nekdanj svoj vseslovanski jezik. Kakošen bo ta vseslovanski jezik? Gotovo bo jezik kterege slovanskega plemena postal vsem Slovanom skupni jezik. Mešanice iz vseh narečij gotovo ne bodo nikdar kovali in varili. Take misli že imamo, hvala Bogu, za hrbtom! Katero pleme nam bo dalo vseslovanski jezik? Naravni odgovor na to vprašanje je: tisto, ktero je po številu ali omiki najmogočnije in ima že precej razvito slovstvo. To bi bilo naravno razvijanje; zato se bo brž ko ne tudi tako godilo. Teže je odgovoriti na vprašanje: V kaki razmeri bo vseslovanski jezik k posameznim slovanskim narečjem? Jih bo izpodrinil? Mislim, da nikakor ne. Spomnimo se, da si je slovanski narod več ali manj splošno na svojo zastavo zapisal pridruževanje, ktero svobodo posameznih delov le toliko omejuje, kolikor je za splošni blagor treba. To pridruževanje bo tudi glede vseslovanskega jezika obveljalo. Narečja in njih slovstva bodo ostala poleg vseslovanskega jezika in vseslovanske literature. Tudi glede omike bi to bil velik korak naprej. Pri enih plemenih namreč bi, kar je naravna reč, vseslovanski jezik dolgo ostal le lastnina izobraženega sveta. Če bi se narečje in njegova literatura celó zanemarila, pretrgala bi se s časom ona živa zveza med prostim ljudstvom in izobraženimi stanovi, ktera je neobhodno potrebna za zdrav razvitek vsega naroda. Ako se pa literatura vsakega plemena poleg vseslovanske v primeri s potrebami dotičnega plemena razvija, je mogoče, da omika vsem

⁴⁹ Zapisnik «Velebita» in «Juga» v arhivu akademskega društva «Jadrana» v Ljubljani, str. 42.

Fr. Ločniškar: Bratje za mejami

stanovom brez vse sile v naj prijetnejši obliki dohaja. Pri dosedanjih kulturnih narodih se ni za to skrbelo, da bi bila omika p o v s o d i vsem stanovom enako lahko dostopna. Vsakemu je pustiti, da se po svoje razvija, manj ko je mogoče različne dele v ozke okove enoličnosti vklepati — to je zdravo načelo. Bog daj, da bi mu slovanstvo v vsem zvesto ostalo. — Ako vse to pomislimo, se nam Slovencem ni treba bati, da bi morali kdaj naš jezik in našo literaturo vreči pod klop. Le razvijajmo jezik in množimo literaturo na vso moč. — Nas Slovencev razmere so pa že tudi take, da je izobražencem znanje srbščine skoro neobhodno potrebno.⁵⁰ (Dalje prihodnjič.)

Fr. Ločniškar / Bratje za mejami

Zemlja

Toži, veter, toži	Spi kraljica-zemlja,
črez samotno plan,	težek sanja sen. —
jata vranov kroži	Kje mudiš se vitez,
spev ji svoj teman.	odrešitelj njen?

Cvet in sad bo dala
odrešitelju,
strupa nalivala
bo tlačitelju.

Pismo

Prišlo je pismo žalostno,	Kalvarija ves naš je svet —
obrobljeno s solzami:	bolesti temna gora —
«Oj, bratje, odrešite nas,	da hip samo počijemo
iz ječe odpeljite nas,	in rane si izmijemo
oj, bratje za mejami!	nikjer ni več prostora.

Gorám enaka je bolest:
kriči, gorí v višine!
Zakóni, v srca pisani,
za nas so vsi izbrisani
v sramoto zgodovine!»

⁵⁰ «Slovenski Narod» z dne 4. junija 1868., štev. 27.

Dr. Ivan Prijatelj

Vloga »omladine« v prvem obdobju »mladoslovenskega« pokreta

(Nadaljevanje)

349
Prijatelj

A ko odštejemo v tem znamenitem Pleteršnikovem članku, ki bi moral zaradi svoje tehtnosti in narodnokulturne pravilnosti izvajanj stati v naši narodnokulturni čitanki, avtorjevo vero v enoten vseslovanski jezik za višjo literaturo — ta podedovani residuum različnih panidej romantike, s katerim se bomo še srečali pri tej generaciji — moramo reči, da je v njem naš »mladoslovenski« romantični realizem že krepko podčrtal dve realno-organski ter narodno-psihološki ideji: potrebo bližine literarnega jezika do ljudstva, prednost, ki jo imajo vprav slovanski jeziki pred velikimi kulturnimi jeziki drugih narodov, in pa slovanski individualizem, ki ne prenese pruskega uniformizma niti v jeziku. Zanimivo je, da je to drugo idejo skoraj istočasno (na prejšnjeletnem etnografskem kongresu v Moskvi) razvil in na slovanski prapór zapisal češki narodni voditelj dr. Rieger, proglasivši za narodni ideal slovanstva: »raznoterost v harmoniji».⁵¹

Rieger

Podobne debate o enotnem jeziku za Slovence in Hrvate so se v »Jugu« pogosto ponavljale. V eno izmed njih je ob priliki ali posegel ali vsaj hotel poseči tudi Fran Levec. V njegovi za-

Levec

puščini se je namreč ohranil zanimiv koncept govora o tem vprašanju, datiran z dnem 20. maja 1868., ki se glasi takole: »Zadnjič se je stavilo v Jugu vprašanje: Kako bi se dala znanstvena literatura jugoslovenska zjediniti? Odgovorilo se je, da za to nam je pred vsem enega knjižnega jezika potreba; tudi to se je določilo, da ta knjižni jezik mora biti srbsko-hrvaški. Zoper to, mislim, da ne more nihče biti, kteremu je blagosti Jugoslovanstva mar, in tudi jaz nisem. Pač pa bi imel nekaj opomniti zoper nasvete, kako bi se posebno glede na Slovence dospelo do enega knjižnega jezika na jugu. Djalo se je: Slovenci naj pusté slovenski jezik, vse znanstvene knjige naj se pišejo v hrvaščini in k večemu kaka knjižica za kmetavsa naj se napiše v slovenščini. Pameten človek res skoro ne ve, kaj bi odgovoril na to pretenzijo, posebno, ako pomisli, da so nekteri izmed Slovencev samih stavili ta predlog. Gospoda, ali

⁵¹ Всероссийская этногр. выставка и слав. съездъ въ маѣ 1867. года. Москва, 1867, str. 300.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

naši najhujši nemškutarji kaj družega zahtevajo? Ali oni ne pravijo tudi: za kmeta naj ostane slovenski jezik, izobraženemu svetu pa naj rabi nemščina. Ne vem tedaj, zakaj tako vpijemo zoper nemškutarje, če smo pri volji literaturo v dva cepa ločiti, za kmeta posebej, za izobraženega posebej. Pa nemškutarji naši dobro vedó, kaj pravijo; oni vedo, da, ako se slovenski literaturi odtegnejo znanstvene moči, bi tudi tako imenovana kmetova literatura ne mogla napredovati; zastala bi izobraženost in narod naš bi se germaniziral. — Taka je tudi, če bi izobraženi Slovenci že zdaj (že zdaj, pravim) začeli hrvaški pisati. Literatura slovenska stoji na tako slabih nogah, da le, ako jo gospod in kmet podpirata, more napredovati; ako se jej pa odtegne eden teh faktorjev, bi propala. Ako mi že zdaj začnemo hrvaški pisati, bi kmet zaostal in greh bi bilo tako vedoželjnemu kmetu, kakor je naš, pot do izobraženja zapirati. Literatura se mora opirati na narod — tudi na priprosti narod; izobraženost ni monopol učenjakov; človeštvu in narodu svojemu smo dolžni, da ga izobrazimo — in to mislim je samo v narodnem jeziku mogoče. Da se doseže en knjižni jezik in da se tako zedini jugoslovanska literatura, djalo se je dalje, treba je, da se brž v slovenske šole vpelje hrvaščina. Če se ne motim, je g. Tomić to misel izrekel. Lepa misel je s tem izrečena, res prav lepa, pa kaj nam to pomaga, ker je pa nemogoča. Kako more g. Tomić od naše vlade pričakovati, da bi hrvaščino v naše šole vpeljala, ko nam še slovensščine ne privošči, ko nam nemščino še celo v normalne šole vriva; podoba pa ni še, da bi vlada svoja načela v tej zadevi premenila. Prof. Macun je leta 1862. začel v Ljubljani hrvaški jezik na gimnaziji učiti, pa mu je vlada daljno predavanje prepovedala. Ali je verjetno, da bi ravno ta vlada hrvaščino sama v šole vpeljala? Kar se tedaj tega pričakovanja tiče, je po mojih mislih za sedaj samo *pium desiderium*. Pa predrznem se g. Tomića specijalno še nekaj vprašati: Slišal sem že večkrat njega govoriti o slovanskej konfederaciji in mislil sem, da tudi nam Slovincem v tej zvezi kako pohlevno mestece dovoli, pa kakor se vidi, sem se jako zmotil. Kaj misli, da je nam Slovincem naša individualnost glede Hrvatov manj ljuba in draga, kakor Hrvatom njihova gledé Rusov? In vendar g. Tomić jasno izreka: Slovinci naj se pohrvatijo. — Pa še nekaj je pomisliti! Pravijo ljudje, da Avstrija stoji na slabih nogah. Kar drugi pravijo, verujmo še mi! Mogoče je tedaj, da enkrat Prusija ali Italija stegne svojo železno roko po slovenskih pokrajinah. Kaj bo pa

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

potem iz slovenskega naroda, ako se inteligencija naša v literaturi loči od kmeta? Hrvaška literatura še med slovenskim kmetom ne bo vkoreninjena, slovenske literature ne bo — ker se bi v hrvaško premenila — in naš kmet bi se v kratkem polasil ali pa ponemčil, ker bi v knjigi ne imel jezika, kterege bi umel ter tako tujstvu kljuoval. Gospoda, ali smo pa mi Južni Slovanje res tako močni, da zamoremo poldrugi milijon Slovencev brez škode tujcu v žrelo vreči? G. Smičiklas je enkrat očitno izrekel, da Slovenci so med Jugoslovani najbolj ukaželjni narod. Gospoda, ali bi ne bilo tega, dasi tudi malega, po vendar po izobraženosti hrepenečega naroda na veke škoda, ko bi tujcu pal v roke? — Moja misel tedaj o bodočem knjižnem jeziku jugoslovanskem je ta: Z a s e d a j š e je Slovincem popolnoma nemogoče, popustiti slovenski jezik ter začeti pisati hrvaški, zato ker o s e d a n j i h političnih razmerah ni pričakovati, da bi to početje vseh imelo, temveč bi bilo vzrok, da bi priprosti slovenski narod zaostal v izobraženosti, ker bi slovenska literatura propala. Kedar pak se razmere na Jugu tako daleč premené, da bomo Slovenci in Hrvatje politično zedinjeni in da se nam ne bo treba bati, da bi slovenski priprosti narod propal: takrat pa Hrvatom damo n e l e s r c e, k a k o r z d a j, ampak tudi j e z i k. Zdaj pa v lastnem jeziku izobražujmo svoj narod, da kedar pride čas, ne bomo samo gospoda in učenjaki za zedinjenje, ampak tudi proujeni, prebrisani, priprosti slovenski s e l j a k! Zdaj še nikakor ni čas med slovenskim kmetom propagando delati za J u g o s l a v i j o; narodna zavest je pri njem še premalo razvita, pred vsem mora naš narod čutiti, da je s l o v e n s k e k r v i, predno mu je mogoče ljubezen do zedinjenja z ostalimi Jugoslovani vcepiti.»⁵²

Zanimiva nota tega Levčevega govora je ta, da govornik v njem sicer opira zagovor individualne slovenske literature že na docela pravilno, realno in demokratično načelo lažje in organske izobrazbe ljudstva s pomočjo knjige, pisane v domačem jeziku, a glavni razlog mu je vendar narodno-obrambnega značaja, torej takšen, ki lahko odpade, kadar bi bili Slovenci z ostalimi južnimi Slovani politično združeni. Poslednji, v tedanji dobi važni, a trajno manj pomembni razlog je poudarjal Levec pač tudi iz kurtoazije do Hrvatov, češ: «kar ni, še lahko se zgodi». Zanimivo je, da Levec, ki je bil v ozkem stiku tudi z literarnim ustvarjanjem, ni izteknil silno važnega razloga otežkočene kreacijske možnosti pri

⁵² Koncept v Levčevi zapuščini v mestnem arhivu ljubljanskem.

Slovincih v slučaju sprejetja srbohrvaščine. Kot eden izmed prvih pa je Levec v tem svojem govoru pravilno presodil nemožnost višje in nižje literature v dveh jezikih in zaslutil dejstvo, da bi bila takozvana »nižja« literatura (samo po sebi umevno tudi vsa leposlovna) pri vsakem narodu nezmožna napredka in seveda obsojena na smrt, ako ne bi dobivala živilnih sokov iz znanstvene literature, pisane v istem jeziku...

Slovensko-hrvaško zajedniško društvo »Jug« je začelo ob teh in takih od strani hrvaških članov neprestano se ponavljajočih in naposled utrudljivih debatah že v letnem semestru 1868. hirati, dočim je v zimskem semestru 1868./1869. skoraj zadremalo. Slovenci so vedno redkeje hodili v »Jug« — poslušat hrvaške debate, a svoje načrte so snovali in kovali že zopet v ožjih samoslovenskih krogih in odtam nekatere pomembne tudi uspešno realizirali.

Najznamenitejše dejanje te akademske mladine, ki se je družila spočetka v »Savi« in potem deloma v »Jugu«, je bil prvi slovenski shod akademske mladine dne 14. avgusta 1868. v Ljubljani. Ideje, ki jih je to dijaško pokolenje izkušalo na tem shodu razviti in uvesti v življenje, so bile zajete v tako veliki meri iz istodobnega pokreta srbske dijaške mladine, takozvane »Ujedinjene Omladine Srpske«, da moramo, preden govorimo o tem shodu, izpregovoriti nekaj informativnih besed o tem dijaškem pokretu pri Srbih.

Srbska visokošolska mladina se je bila začela zlasti spočetka 60tih let posebno živahno udejestvovati v srbski javnosti in književnosti. Na čelu tega »omladinskega« pokreta so stali predvsem avstro-ogrski Srbi, smatrajoči avstrijsko ustavo za izsiljeno in narodom nepravično. Tudi v Srbiji sami se je razvilo od leta 1858. dalje s premeno dinastije bolj ustavno življenje, zlasti ko je leta 1860. zasedel srbski knežji prestol Mihajlo Obrenović. To, česar je mladoliberalna generacija pričakovala, namreč da se bodo odslej nadaljevale svobodomiselnje ideje, nasiloma pretrgane in zatrte leta 1848., se sicer ni zgodilo niti v Avstriji niti v Srbiji, a nekoliko na bolje se je ipak obrnilo. Vezi so se vendar toliko zrahljale, da je mogla stopiti v akcijo predbojevnica aktualnih evropskih idej, dijaška mladina. Srbsko akademsko dijaštvo je takrat študiralo povečini na Dunaju in v Pešti. Politično je bilo orientirano predvsem v nacionalističnem duhu. V tem duhu se je zbiralo zlasti v dveh akademskih društvih, v »Preodnici« v Pešti (od leta 1861. dalje) in v »Zori« na Dunaju (od leta 1863. dalje). Iz vseh nastopov in pojavov se je videlo, da se ta »omladina« organizira in med seboj veže v ta namen, da bi delovala v podobnem zmislu kakor

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

«Mlada Italija» in «Mlada Nemčija». Na prvem svojem shodu v Novem Sadu leta 1866. se je to dijaštvo konstituiralo pod imenom «Ujedinjena Omladina Srpska». Živahno propagando pa je začelo razvijati po Vojvodini in Srbiji (pozneje tudi po Hrvaškem, Dalmaciji in Črni gori) po svoji drugi skupščini leta 1867. v Belgradu. Na tem kongresu je izdalo srbsko dijaštvo svoje «Odluke proglašene i utvrđene drugom skupštinom Ujedinjene Omladine Srpske u Beogradu na Preobraženje 1867. godine», in sicer v 34 točkah, katerih prva se je glasila: «Rodoljubi iz sviju zemalja i krajeva, i od svuda k d e ih ima, sjedinjeni za prosvetu i napredak naroda, predstavljaju celokupnu omladinu srpsku ili m l a d o s r p s t v o.» V krog te združene mladine se je pozivljala tudi vsa ostala srbska družba, moškega in ženskega spola, tudi trgovci in obrtniki. Točka IV. je izjavljala: «Mlado srpstvo smatra sebe kao člana omladine sviju Slovena, a naročito kao člana južnih Slovena.» Ves pokret je bil združen obenem z organizacijami pevskih, učiteljskih in trgovskih društev, ki so preprežala osobito Vojvodino in Srbijo. — V politično-idejnem oziru je bil pokret svobodomiseln in protiklerikalen ter predvsem nacionalističen. V literarnem oziru se je oklepal kulta narodne pesmi, Vukove jezikovne tradicije, gorel je za vzore nemške romantike in literarne smeri «Mlade Nemčije», visoko povzdigujoč Shakespearja. Po umoru kneza Mihajla leta 1868. so se pri tem umoru osumljeni «Omladini» začele staviti ovire v Vojvodini in kneževini, vendar so se njene letne skupščine vršile v Vojvodini še v letih 1868. do 1871. V naslednjem letu pa se je delovanje «Omladine» zaustavilo, ne samo zbog obojestranskega vladnega pritiska, ampak tudi vsled različnih ideologij med tostranskimi in onostranskimi Srbi, ki so temeljile v borbi med liberalci in socialisti. Leta 1872. je tudi prenehal izhajati centralni organ pokreta, «Mlada Srbadija». — «Omladina» pomeni v srbski prosvetni in literarni zgodovini eno najživahnejših in najsijajnejših dob. Prvič je ž njo nastopila celotna generacija v javno življenje s predavanji, besedami, shodi, časopisi, almanahi in knjigami sploh, s katerimi je v pravem pomenu besede elektrizirala vse javno življenje naroda. Kar imajo danes Srbi kulturno najpomembnejšega, se je rodilo po veliki večini iz tega pokreta... V dobi, ko so se ustanovljale razne nacionalne države, je ta mladina budila ne samo pri Srbih, marveč tudi pri Hrvatih in Slovencih idejo osvobojenja in državnega ujedinenja. «Omladinci» so bili v marsikaterem oziru prepojeni s slavjanofilskimi idejami in tendencami nemškega ustavnodemokratskega liberalizma. Ideal jim je bil z v e z n a

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

balkanska republika v sistemu zedinjenih držav Evrope. Proslavljali so zlasti Črno goro kot zemljo, ki se je neprestano borila s Turki za svojo svobodo. Bili so častivci Garibaldija in Mazzinija. Za bližnji in praktični cilj svojega prizadevanja so progllašali v minimalnem svojem programu vsaj ustavno svobodo v Srbiji, v Avstriji pa nacionalno in antiklerikalno avtonomijo narodov.⁵³

S tem srbskim dijaškim pokretom so se seznanili slovenski dunajski dijaki po vsej verjetnosti že v »Savi«, ki je gojila stike z bratsko »Zoro«. V Levčevi zapuščini se je našel en izvod gori omenjenih »Odluk« druge skupščine »Omladine«, katerim je priložena posebna nabiralna polna za vpisovanje članov, ki pa ni izpolnjena z nobenim slovenskim imenom. Zanimivo pa je, da je v obširni tiskani obrazložbi teh »Odluk«, natisnjeni na njih drugi in tretji strani, podčrtal neki slovenski dijak edino naslednje mesto: »Zadatak nam nije mali, ali je neizmerno olakšan time, što radnja naša nije zatvorena i svedena samo na neke zvanične krugove ili na neke isključne klase ljudi, nego su dveri opštega hrama narodnog napredka širom otvorene muškome i ženskom, starome i mladom, ukome i neukom — svima i svakome.»

Dunajsko slovensko dijaštvo je bilo v letnem semestru 1868. formalno združeno s hrvaškim v »Jugu«, v katerem pa so najbrž zlasti slovenski njega člani občutno pogrešali agilnih srbskih »omladincev«. ⁵⁴ Kakor poroča Vencajz, se je bil sicer dosegel na seji dne 4. junija 1868. v »Jugu« neki prijateljski sestanek vseh južnoslovanskih narodnosti, torej tudi Srbov, vendar so se ti izgovarjali, da nimajo pooblastila od »Omladine srpske« v Novem Sadu, in jih pozneje ni bilo več v »Jug«.

Takrat so slovenski dijaki, precēj disgustirani nad dolgoveznimi in neplodnimi debatami v »Jugu«, sukajočimi se okrog lokalne hrvaške politike in okrog hrvaških zahtev, naj Slovenci opusté svoj književni jezik, začeli pripravljati zunaj »Juga« za počitnice 1868. leta svoj prvi vsedijaški shod — jako v zmislu ideologije in delovanja »Ujedinjene Omladine Srpske«.

Prvo vest o tem shodu je prinesel široki slovenski javnosti (za »Primorcem«) »Slovenski narod« dne 1. avgusta 1868. v dopisu nekega ljubljanskega dopisnika v naslednji obliki: »Že dalje časa je bilo slišati, da napravijo slovenski študentje nekterih viših

⁵³ Prim. Jovana Skerlića knjigo »Omladina i njena književnost (1848—1887)«, Beograd, 1906, in istega avtorja »Istorijo nove srpske književnosti«, Beograd, 1921, str. 218—239.

⁵⁴ Prim. Vencajz, o. c. str. 45.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

učilišč letošnje počitnice v Ljubljani študentovski zbor. Te ideje, ktera se je, vsaj kolikor je meni znano, rodila v dunajski ‚Savi‘, poprijeli so se posebno vrli Slovenci graškega vseučilišča, ter izvolili že celo odsek, ki bi imel ves zbor aranžirati. Toda med tem, ko smo na Dunaju mislili, da bi se k študentovskemu zboru povabili Slovenci samo iz viših učilišč, kliče graški odsek vse slovenske študente sploh v Ljubljano. (Gl. zadnjega ‚Primorca‘.) To pa nikaikor ne gre! Kaj graški odsek ne vé, da se gimnazijalci ne sméjo vdeleževati nobenih politiških shodov?! In političen bode ta zbor gotovo kolikor toliko. Ravnatelj naše gimnazije je tudi že strogo prepovedal študentom priti k temu zboru, rekoč: Kdor se ga udeleži, izključi se sam ipso facto! Nekemu sedmošolcu pak, ki ni družega zakrivil, kot da je prinesel graškega odseka pismo v šolo, popravili bodo že spisano spričevalo!»⁵⁵ V isti številki «Naroda» je vabil posebni pripravljalni odbor na prvi slovenski tabor v Ljutomeru. — V prihodnji številki je istemu političnemu organu poročal njegov ljubljanski dopisnik med drugim tudi naslednje: «Mesec avgust nam precej prinese narodnega življenja v Ljubljano. Razen tega, da bo Matica svoje ude zbrala v posvet, pridejo menda 14. avgusta slov. študentje. Ta poslednji shod ni kaj priljubljen, kakor slišim, nekterim imenitnim narodnjakom. Vse eno pa smemo reči, da bodo dobro sprejeti in upamo, da se snidejo v obilnem številu.» Nato govori ta dopisnik o ovirah, ki jih delajo glede tega shoda gimnazijcem njih profesorji, trdeč, češ, da je nezakonit, kar mu daje priliko za vzklik: «Čemu dražite mladino, vi, ki vam je dana, da bi jo po očetovsko učili. Pridobite si njena srca in storili boste na svojem lepem polji veliko. Pedantizem škoduje vam in vaši reči.»⁵⁶ — Ista številka «Slovenskega naroda» je prinesla končno oficialni poziv «Slovenskim študentom», v katerem javljajo imenoma podpisani sklicatelji med drugim sledeče:

«Bratje slovenski!

Viharen čas, v katerem je naš narod stopil na javno pozorišče, da bi si priboril svoje najsveteje pravice, da bi braneč se tujega elementa poplavi ohranil slovenski značaj čestitljivih svojih očetov, da bi se mogel v omiki, blagostanji in svobodi vrstiti k družim enake blage namere dosežajočim narodom, — stavlja nam sveto dolžnost, da tudi mi, bratje slovenski, zgodaj

⁵⁵ «Slovenski narod» z dne 1. avgusta 1868., št. 51.

⁵⁶ «Slovenski narod» z dne 4. avgusta 1868., št. 52.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

zberemo svoje moči, da se zgodaj dela lotimo na rodovitnem polji, ki ga nam odpira našega naroda čut in sprejemljivost za vse, kar je dobro in lepo, da se že zdaj pripravljamo za prihodnje delovanje, kajti — bodočnost je naša!... Zatorej se z veseljem poprimemo nasveta naših vrlih bratov na graški univerzi in uljudno vabimo vse slušatelje viših učilišč, vse abiturijente slov. gimnazij, ki nameravajo lotiti se akademičnih študij, in samozojne Slovence sploh, ki imajo srce za svoboden razvoj naše narodnosti, da se v obilnem številu udeležé slovenskega študentovskega shoda 14. dan avgusta meseca. — Na dnevnem redu, ktereга bomo s graškimi kolegi sporazumevši se kakor mogoče prej v ‚Narodu‘ razglasili, bode vsakakor posvetovanje o ustanovljenji slovenskega bratstva: ‚Slovenska Omladina‘⁵⁷ — in ako se ustanovljenje sklene, pošvet o načrtu pravil, ktera se bodo prej osnovala in po skupščini potrjena na dotične više mesto predložila...»

«V imenu dunajskih in praških slov. študentov» so ta poziv podpisali: A. Gregorčič, abs. jurist, J. Zelenik, abs. filozof, J. Jurčič, filozof, Fr. Levec, filozof, in Franc Tomšič, tehnik v Pragi.

Ta odbor dunajskega slovenskega dijaštva je bil s svojim pozivom nekoliko prehitel one graške visokošolce, ki so bili prav za prav dali neposredno iniciativo za shod (potem, ko se je bila ideja že prej rodila v «Savi») in ga napovedali na dan 12. avgusta 1868. Ko sta se oba odbora med seboj sporazumela, sta izdala nov, skupen poziv, podpisan razen po imenovanih še po M. Samcu, medicincu, R. Krištofu, medicincu, A. Pozniku, juristu, Čebularju, filozofu, L. Gorencu, medicincu, Fr. Marnu, filozofu, in Fr. Oblaku, juristu. Fran Levec ni bil več podpisan pod tem drugim pozivom, ki je določal, da se bodo zbrani dijaki «posvetovali in sklepali 1) o vpeljavi slov. jezika v ljudske in srednje šole; 2) o napravi slov. pravniške akademije v Ljubljani; 3) o dovršenji jugoslovanskega vseučilišča v Zagrebu; 4) o osnovi literarnega društva slov. omladine».⁵⁸

Dne 12. avgusta 1868 — štiri dni poprej se je vršil prvi slovenski tabor v Ljutomeru — so začeli prihajati prvi udeležniki prvega slovenskega vsedijaškega akademskega

⁵⁷ Ta izraz v tej srbski obliki, ki ovaja tega slovenskega pokreta duševno sorodstvo z znamenito «Ujedinjeno Omladino Srpsko», srečamo prvič v slovenskem jeziku v tem pozivu. Izraz se je pozneje udomačil v slovenščini za poznavanje mlade generacije istotako kakor pri Čehih, pri katerih je po glasovitem «omladinskem» gibanju in procesu v Pragi izza prvih 90tih let prejšnjega stoletja prešel iz srbsčine tudi v češki slovar.

⁵⁸ «Slovenski narod» z dne 11. avgusta 1868., št. 55.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

shoda v Ljubljano, «ki ima biti Sloveniji glavno mesto», kakor pravi Jurčič v poročilu⁵⁹ o tem shodu, označujoč s tem vrhovno devizo tega pokreta «mladoslovenskega» dijaštva, «zedinjeno Slovenijo». Posebno svečano so bili na kolodvoru sprejeti zvečer dne 13. avgusta v Ljubljano došli štajerski visokošolci, na kar se je v predkonferenci v čitalnici določil program za glavno zborovanje prihodnjega dne. Že po tej predkonferenci so se dijaki razšli na prenočišča, kakor pravi Jurčič, «trdno prepričani, da se ima pričeti s tem shodom slovenski omladini nova, veselejša doba». Naslednji dan, 14. avgusta 1868., se je pričelo v čitalnici zborovanje, katerega se je udeležilo okrog 120 visokošolcev z Dunaja, Gradca in Prage ter tudi nekaj abiturientov. Shod je otvoril predsednik pripravljalnega odbora, medicinec Rudolf Krištof, in predlagal za predsednika doktoranda Antona Tomšiča, urednika «Slovenskega naroda», za zapisnikarja pa filozofa Celestina in Levca. Izvolitev vseh treh se je izvršila z vzklikom.

— Predsednik Tomšič je otvoril zborovanje z govorom, v katerem je naperil tri osti: eno zoper germanizujočo avstrijsko vlado, drugo zoper samovšečne voditelje slovenske oficialne politike, omalovažujoče pokret mladine, tretjo zoper ono inteligenco, ki v poznejših letih le prerada pozablja na ideale, za katere se je navduševala v dijaških letih. Rekel je Tomšič med drugim: «Da smo se zbrali, rešili smo dolžnost do svoje časti in do naroda. Posvetovali se bomo o važnih rečeh, o šolah, ktere pri nas ne izrejajo mož, kakoršnih narod potrebuje. Naši sklepi so same želje, ker nemamo izvršilne moči. Oni pa, ki imajo praktično izvrševati želje vseh oddelkov narodovih, naj si dobro premislijo, predno zavržejo želje omladine, da si tako sami ne pretrgajo niti, ki jih ima vedno vezati z narodom. Sami pa bi bili krivi, ko bi zamudili kaj tam, kjer delamo lahko, in v to delovanje ima nas združiti literarno društvo ‚Slovenska Omladina‘.» Končal pa je Tomšič svoj nagovor z naslednjim apelom na dijaštvo: «Delajmo tako, da, ko se bo zbirala čez dvajset let slovenska omladina, ne bomo pri oknih nastavljali ušes ter poslušali, kaj počenja, ampak da, čeravno se postaramo po letih, ostanemo v srcih vedno mladi, da stopimo med njo lahke vesti, in ji podamo roko ter ji zakličemo: ‚Mi smo, mi smo in bomo slovenska omladina‘.» «Gromovito pohvalo» zabelezuje Jurčič po tem Tomšičevem nagovoru, pristavljajoč, da so bili s posebnim navdušenjem nato sprejeti pozdravi slovaške omladine iz Turčanskega Sv. Martina,

⁵⁹ «Slovenski narod» z dne 18. avgusta 1868., št. 58.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

srbske omladine iz Novega Sada, hrvaških dijakov z Dunaja i. dr. — Nato se je pričelo zborovanje o treh napovedanih točkah programa. Zakaj se je «v zadnjem trenutku» črtala iz vzporeda točka o ustanovitvi slovenske pravne akademije v Ljubljani, se ne ve; morebiti jo je izpodrinila točka o «dopolnitvi jugoslovenskega vseučilišča v Zagrebu». O taborski zahtevi glede uvedbe slovenščine v ljudske in srednje šole je govoril medicinec Samec, o izpopolnitvi južnoslovenske univerze v Zagrebu jurist Oblak,⁶⁰ o najvažnejši ideji tega pokreta «mladoslovenske» dijaške generacije, prevzeti od istodobnega mogočnega gibanja srbskega dijaštva (ne od češkega, kakor sem pomotoma pisal na drugem mestu⁶¹), je zborovavcem poročal Josip Jurčič v daljšem govoru, v katerem je najprej protestiral proti Marušičevi goriški «Domovini», ki je ponovno ostro nastopala zoper «nezrele mladence» in zoper ves ta dijaški pokret. Na ta naslov je Jurčič izpregovoril med drugim: «Mi ne živimo v stari Šparti, kjer so mladini zgodaj kazali pot, po katerem ima delati, in se je tako lepo spoštovanje med starostjo in mladino ohranilo, temuč živimo v tužni Sloveniji, kjer se mladini insinucija stavlja, da bi bila nema in tiha statistinja na odru narodnega življenja in delovanja. Spoznavši, da le skupno moremo delati, da se mlade moči ne smejo zametati, moramo protestirati zoper tako insinucijo in sicer ne z besedo temuč z djanjem. Zatorej zberimo moči, in osnujmo društvo ‚Slov. omladine‘. Misel, ki je nas denes od vseh krajev tukaj zbrala, misel bratovstva in skupnosti, misel slovanstva in naše bodočnosti je tudi misel, ki ima roditi to društvo, toraj ga ni treba obširno priporočati.» Po teh Jurčičevih uvodnih besedah je shod v principu sprejel govornikov predlog, da naj se tako društvo osnuje. — Nato je isti govornik podrobno razvil načela, po katerih naj bi posebni odbor sestavil pravila društva «Slovenska omladina». Po tem Jurčičevem načrtu se je imelo društvo precèj tesno — dasi najbrž v nekoliko skromnejšem obsegu — naslanjati na vzorec «Ujedinjene Omladine Srpske» (katere pa niti Jurčič niti kdo drugi na shodu ni izrečno omenil z nobeno besedo^{61a}). Jurčič je dejal: «Namen društvu, v

⁶⁰ «Slovenski narod» z dne 18. avgusta 1868., št. 58.

⁶¹ Glej mojega «Kersnika» I., str. 78.

^{61a} Prvi, ki je na to znamenito srbsko organizacijo opozoril slovensko javnost, je bil neki člankar «Slovenskega naroda», ki je v 3. nadaljevanju svojega cikla uvodnikov, naslovljenih «Slovenci in narodna njih delavnost», pisal: «Za primér naj nam služi izvrstno vredjena srbska ‚Omladina‘, h katerej pak spadajo tudi sivolasi; kajti to imé uže davno nijma več svojega prvotnega

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

ktero sme pristopiti vsak slovenski slušatelj viših učilišč, abiturijentje teh učilišč in popolno samostojni abiturijentje gimnazij, kakor sploh vsak izobražen Slovenec, ki se zлага s s v o b o d o m i s e l n i m i načeli tega društva» — kakor smo čuli, so bile pri srbskem društvu «dveri opštega hrama narodnog napretka širom otvorene muškome i ženskom, starome i mladom, ukome i neukom» — «namen društvu je,» izvaja Jurčič, «z besedo in tiskom dosežati edinost v delovanju slov. omladine.» Ko so bila splošna načela društvenega ustroja sprejeta, so bili v pripravljalni odbor izvoljeni: A. Tomšič, J. Jurčič, A. Gregorič, Fr. Celestin in Levec, da tekom enega meseca sestavijo in vladi v potrditev predložé pravila društva, ki bi naj imelo podružnice v Gradcu, na Dunaju, v Pragi, sedež pa v Ljubljani ter vsako leto po eno glavno skupščino v Ljubljani, na Bledu ali v kakem drugem kraju Slovenije, torej vse precëj konformno z znamenito srbsko vzornico. — Predsednik Tomšič je zaključil to prvo slovensko dijaško manifestacijo z apelom: «Zdaj toraj na delo, da pri zboru prihodnjega leta že pokažemo sad našega truda!»

Opoldne se je nato vršil skupni obed zbranega dijaštva, pri katerem se je vrstila napitnica za napitnico. Jurčič teh napitnic v svojem poročilu ne navaja podrobno, pravi pa, «da te napitnice so bile živi protest zbrane slovenske omladine zoper naših poslancev in vodnikov politiko; pokazale so, da se njeno mnenje zлага s politiko štajerskih rodoljubov, s politiko njihovega organa ‚Slov. Naroda‘, posebno kar se tiče združenja vseh Slovencev v eno administrativno skupino.»

Specialna napitnica je veljala osebno navzočemu Levstiku. Izrekel jo je Jurčič, češ, da napiva «možu, kterega mladina spoštuje kakor prvega izmed živečih slov. pesnikov, kterega nasprotnike tudi mi za svoje spoznamo, kteri je vedno z mladino, in za kterim je in bode vedno mladina stala». Ta napitnica je izzvala viharo navdušenje in pritrjevanje. Oni Levstik, ki je ravno v tem letu obhajal desetletnico trdega boja z Bleiweis-Jeranovim primitivnim in ozkosrčnim patriarhalizmom, boreč se za naprednejše nazore v jeziku, literaturi, politiki in društvenosti, je končno na tem shodu videl iti v klasje svojo oznojeno setev. Ves ginjen je Levstik vstal in odgovoril na Jurčičevo napitnico: «Najlepši dan mojega življenja je denašnji dan, ko vidim toliko mladih gospodov tukaj zbranih, ki so tako navdušeni za

pomena». («Slovenski narod» z dne 22. junija 1872, št. 71.) Ta člankar je bil po vsej verjetnosti prof. dr. Janko Pajk.

srečo in napredek slovenskega naroda. Ali povem vam, gospodje, prišli bodo trenotki v vašem življenji, ko vas bodo silili in prosili, ko vam bodo priložnost dajali, da se izneverite načelom, ktere ste denes izrekli. Toda, slovenska omladina, z merom taka ostani, potem bo denašnji dan slovenskemu narodu zgodovinski dan!»

Ostale napitnice so bile precèj ostro naperjene zoper «prvake». Anton Tomšič je napil ljutomerskim taboritom, «ki so bolje vedeli, kaj je slov. narodu potreba, kakor marsikter lepobradat državnik» (ta opazka je merila na drja. Tomana). Celestin je napil Tomšiču kot uredniku «Slov. naroda» ter pri tej priliki omenil lanske Levstikove akcije za ustanovitev slovenskega političnega časnika v Ljubljani, pristavljajoč: «Omahovali so dolgo naši vodniki, izgovarjaje se, da dnevniku ne morejo najti vrednika; in ko se je vrednik našel, rekel je bajè eden izmed njih, da na Kranjskem tacega lista ni treba!» Shod se je zaključil zvečer v čitalniški dvorani z dvema gledališkima predstavama mladega dramatičnega društva, h kateremu je pristopilo ta večer 37 dijakov.⁶²

Ta prvi shod slovenske akademske mladine je vzbudil precejšnjo pozornost celo v nemški žurnalistiki, ki je istočasno izrekala nado, da vlada vendar ne bo tako neprevidna, da bi dovolila pravila nameravane «Slovenske omladine», k čemur je «Slovenski narod» pristavil: «Predno vedo, kaj naši mladenči hoté, predno so statuti narejeni, da si ima biti glavni značaj literarni — že denuncirajo.»⁶³ Dr. Bleiweis je o shodu poročal docela kratko in s svojega omalovažujočega prvaškega viška v «Novicah» javil, da se je po shodu vršila «živahna beseda v gostilnici, v kateri so si zbrani mladi gospodje zljajševali svoja srca, vsak po svoje. In kdo bi jim tega ne privoščil?»⁶⁴

Človek bi pričakoval, da bodo dijaki, ki so se bili o počitnicah na tem shodu tako razvneli in razmahnili, v jeseni 1868. po povratku v univerzitetna mesta razvili osobito živahno delovanje. Toda v prvih jesenskih mesecih niti z Dunaja ni bilo ničesar posebnega čuti. Vse, kar je poročal Levec svoji nevesti po svojem novem prihodu na Dunaj dne 16. oktobra 1868., je bilo naslednje. «Slovencev je letos prišlo več na Dunaj kot lansko leto. Nekteri

⁶² «Slovenski narod» z dne 20. avgusta 1868., št. 59.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ «Novice» z dne 19. avgusta 1868., str. 277. — Urednika «Zgodnje danice», Jerana, pa je skrbelo, če so se vseučiliščniki na svojem blejskem zletu, ki so ga napravili po zborovanju tisti dan pred Veliko gospojnico, postili ali ne. Ker je domneval, da se niso, je protestiral proti takim «neslovenskim olikam». («Zgodnja danica», 1868., str. 282.)

se prav kisko držé, kar jim jaz ne zamerim, ker vem, da so v materijalnih stiskah; drugi se pa norca delajo iz njih, namestu da bi jih milovali! Nekaj novincev je pa pravih ptičev, tako dajo za vino in pivo, da je kaj.» — Vzrok začasnega mrtvila je ležal v skupnem slovensko-hrvaškem dijaškem društvu «Jugu», v katerem se slovenska iniciativa ni mogla posebno udejestviti in v katerem so dajali ton Hrvatje s svojo pravaško politiko kljub temu, da je bil na prvi seji dne 24. oktobra 1868. izvoljen za društvenega predsednika Slovenec Josip Sernek s 7 Slovenci kot odborniki in Hrvat Kozić za podpredsednika s 5 hrvaškimi odborniki.⁶⁵

Edina važnejša prireditev «Juga» se je vršila dne 2. decembra 1868. v dvorinah gostilne «Zum grünen Tor», in sicer je bila to beseda na čast onemu slovenskemu poetu, ki so ga «staro-slovenski» veljaki skozi dve desetletji dosledno omalovaževali in njegovo luč stavili pod mernik — Prešernu. Bila je to «beseda» — ta češki izraz se je bil pri Slovencih v 60tih letih udomačil po prireditvah ljubljanske čitalnice, ognjišča Bleiweisove «staro-slovenske» družabnosti — ki jo je v «Slovenskem narodu» v «Pismu z Dunaja» opisal Levec z neprikrito ostjo zoper «Staro-slovence», ono dotedanjo politično in kulturno generacijo, zoper katero je pripravljalo svoj nastop to izrazito «mladoslovensko» dijaško pokolenje. Pričel je Levec opis tega slavlja z reminiscenco, kako je on kot gimnazijec kljub vsem strahovom pred profesorji rad zahajal kot «tihotapec» v ljubljansko čitalnico «ter ondi se stisnil za kak steber, za peč ali pa v tisti kot, kjer sicer dobro dejni, a po dvorinah ne preveč navadni duh čitalniške kuhinje udarja človeku nehoté pod nos. In tako ponižno skrit, stisnen in zavarovan», kramlja poročevavec, učenec «mladonemškega» felj-tonizma, «sem poslušal, kar se je pelo, govorilo in igralo, morda celo bolj verno in pozorno, kakor marsikteri tistih velikih gospodov, ki so spredaj, koj pod odrom, še pred gospémi, po usnjatih stolih sedeli, ter tako prosto se vèdli, kakor bi bili domá. In vendar! Dasiravno sem hodil iz čistega domoljubja v čitalnico, ki mi je marsikako stvar lepše dalo videti ali slišati nego je bila res; vendar sem večidel vsako sredo v ‚Nov.‘[icah] debelo gledal in bral kritiko ‚prekrasne‘ besede pretekle nedelje. Tukaj je stalo črno na belem, da je, postavim, gospodična I. I. tako ‚ljubko‘ popevala, kakor slavček v grmiču (tako ljubko, da bi jo bil moral človek kar —) in da je njeno petje ‚žvergolelo‘ po naših ušesih kakor škrjančkova pèsmica po jasnem zraku. In jaz, ki sem jo tudi slišal, obsodil sem jo za prav navadno pevko. Gospod I.,

⁶⁵ Vencajz, o. c. str. 46.

postavim, je tako ‚izvrstno‘ igral in tako dobro rešil svojo nalogo, da bi ga bili želeli videti na vsakem očitnem odru. In jaz, ki sem ga tudi videl, sem bil prepričan, da bi mu občinstvo v vsakem očitnem teatru žvižgalo, — ako bi bil le slovensko igral; kajti tako je lomil slovenščino, kakor preklje. In v takem tonu je bila pisana vsa kritika, ter se končala z navadno frazo: ‚Vodo bi v Savo nosili, ako bi hoteli o igri in petji te gospé, tega gospoda itd. le besedo hvale izgubiti.‘ In takih kritik nisem bral samo enkrat, ampak leto za letom, teden za tednom so se ponavljale.» — Po tej odločni in resnični kritiki stereotipnega kritikovanja patriarhalnih «staroslovenskih» kulturnih prireditelj, pisani docela v duhu onega Levstika, ki se je v celovškem «Slovencu» leta 1865. prvi drznil na podoben način rešetati Bleiweisovo čitalništvo, nadaljuje Levec, da se je bil on za svojo osebo zaklel, da nikoli nobenega referata o slovenskih «besedah» ne bo pisal. Ako postaja tej svoji prisegi nezvest sedaj, ko mu je pisati o «Preširnovi besedi» dunajske slovensko-hrvaške mladine, pravi — zopet z razločno ostjo zoper «stare» — da dela to: «prvič ker je ta slavnost veljala najboljšemu Slovencu in največjemu jugoslovanskemu pesniku, pesniku, ktereга Slovenci sicer visoko cenijo, v dejanji pak celo toliko ne slavé, kakor veliko veliko manjšega Vodnika, da, še toliko ne, kakor nektere živeče pesnikarje [namigovanje na «noviške» proslave Koseskega]; drugič so to slovesnost napravili dunajski ‚vseučilišniki‘ (kakor nas g. Jeran imenuje), kterim so nekteri slovenski listi in gospodje prav gorki». Ko je nato Levec s primernimi besedami opisal «besedo», pohvalil zlasti dijaški pevski zbor, obstoječ «iz t r i d e s e t krepkih, večidel slovenskih grl, pod vodstvom g. Jerneja Brezovarja», ter slavnostni govor o Prešernu, ki ga je govoril nekdanji podpredsednik «Save», Ullrich, poroča: «Telegrami, ki so z nami vred slavili velikega pesnika, so došli: iz Kranja od narodne čitalnice, iz Prage eden od ondotnih Slovencev in Hrvatov, eden pak od ‚čtenarskega akad. spolka‘, iz Maribora od redakcije ‚Sl. N.‘ [v tej redakciji je takrat že sedel Jurčič], iz Ljubljane od dram. društva in od ‚slovenske emigracije‘, od več rodoljubov in — od ljubljanske gimnazije. Gromovita slava je zadonela po dvorani» — piše Levec — «ko se je prečital zadnji telegram, kajti koga bi ne razveselilo videti, da vkljub vsem prečudnim dogodbam na ljublj. gimnaziji [namigovanje na persekucije dijakov zaradi nacionalističnega gibanja, naraščajočega med dijaštvom v tem času sokolskih nastopov zoper «turnarje»] so ondotni gimnazijalci vendar tako vrli

Podjetje
Ullrich

Sokolstvo
nas

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

domoljubi».⁶⁶ — Najbolj zanimiv med temi telegrami pa je bil telegram «slovenske emigracije v Ljubljani», odposlan najbrž iz somišljeniškega kroga onega Levstika, ki se je v «staroslovenski» Ljubljani počutil kot tujec, a kot domačin razen med ljudmi, tvorečimi ožji sotrudiški krog «Slov. naroda», samo med to akademsko mladino, ki se je bila tako brezpogojno priznala za njegovo četo na prvem dijaškem shodu v preteklih velikih počitnicah.

Iniciativa za to pomembno proslavo Prešerna je bila izšla iz takrat še obstoječega skupnega slovensko-hrvaškega akad. društva «Juga», kateremu je po narodnostnem turnusu predsedoval v šolskem letu 1868./1869. Slovenec. Tozadevni predlog je bil stavljen na drugi seji dne 7. novembra 1868. društveni slovenski tajnik Levec.⁶⁷ Kljub lepo uspeli prireditvi «Prešernove besede» društvo «Jug» ni uspevalo, kakor so si želeli slovenski njega člani. Na njega tretjo sejo dne 22. novembra 1868. so sicer prišli tudi Srbi, toda samo kot — gostje, katere je predsednik Josip Serbec toplo pozdravil. «Ovaj pozdrav odvrati od strane Srbah gosp. Velimir Gjorgjević, koji nas je i uzradovao sa dviema veleliepima deklaracijama,» poroča zapisnik «Juga» s te seje, nadaljujoč: «Predsjednik opomene društvo, da je ciel društvena i poučna i zabavna, nu da se dosad još nije ništa radilo na polju poučnom; neka dakle gledaju članovi, da bar u sliedećoj sjednici bude i nešto poučna». — Na četrti seji «Juga», ki se je vršila dne 8. decembra 1868., je interpeliral hrvaški član Sieber predsednika Serbca, zakaj se na Prešernovi slavnosti ni pela nobena srbska pesem, češ: «Zar odbor nije znao, da bi to moglo vriedjati narodnu čut nazočnih Srbah?» V daljši debati, ki se je nato o tej stvari razvila, je Ullrich zadevo pojasnil, češ, «da nisu imali nove pjesme, a stare nisu htjeli pjevati». — Še daljša debata pa je na isti seji sledila Tomićevemu predlogu, «da Hrvati, kao što su već Srbi i Slovenci, stvore družinu omladinsku Hrvatsku», s čimer je Tomić predlagal, da se samostojno organizirajo hrvaški «omladinci» na isti način, kakor so bili že organizirani Srbi v svoji «Ujedinjeni Omladini Srpski» in kakor so se Slovenci v zmislu sklepa prvega dijaškega shoda pač

⁶⁶ «Slovenski narod» z dne 8. decembra 1868., št. 106.

⁶⁷ Zapisnik «Juga» (sedaj v arhivu društva «Jadrana» v Ljubljani) beleži to takole: «Levec predloži, da se svetkuje rojden dan prvog slovenskog pjesnika Prešerna. Jednoglasno primljeno. Ulrich hoče, da se u to ime izabere odbor od 5 do 6 licah. Amruš hoče, da bude odbor „juga“ i za ovu svečanost. Šuklje i Levec podupiru Ulricha... Napokon odlučeno per scrutinium novi odbor izabrati. Izabrani su: Babnik, Dobrilović, Kozić, Levec, Martinolić, Mrazović, Skaberne, Ulrich.»

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

šele nameravali organizirati. Namesto tajnika Levca, ki je kot tak odstopil, je bil na tej seji izvoljen za odbornika in v odborovi seji dne 12. decembra 1868. za slovenskega tajnika Zelenik. Zakaj se je Levec zahvalil na tajnikovi časti, nam nekoliko pojasnjuje pismo, ki ga je Levec pisal Kersniku dne 13. decembra 1868., v katerem pravi: «Tudi o našem društvu Jugu ne bom preveč besed zgubljal, ker malo zahajam vanj. Naše društvo ima samo to napako, da svoje namere (spoznavanje Slovencev in Hrvatov med seboj) ne spolnuje. Politike, posebno hrovaške, imam kmalu zadosti in mi je ni treba še v J u g učiti se je hoditi, zabava se tudi drugod boljša najde, k r e g a m se pa nerad in to je v Jugu na dnevnem redu, posebno ker imamo mevržastega predsednika. Drugega slovenskega društva pa letos tukaj nimamo.»⁶⁸

Značilno za rastoče mrtvilo, ki je zavladalo v «Jugu», je to, da se ena najtehtnejših in še danes aktualnih izjav dunajskega hrvaško-slovenskega akademskega dijaštva ni proglasila v «Jugu», ampak na posebni seji nekaterih zastopnikov te mladine, zbrane dne 16. januarja 1869. To je bil protest zoper pisavo dr. Matoka v takrat novem zagrebškem listu «Hervatu», v katerem je urednik Srbe in Slovence v pravaškem zmislu nazival Hrvate. V tem protestu izjavlja slovensko-hrvaška akademska dunajska mladina med drugim: «Našega odobrenja ne more pričakovati postopanje, kterege se veselé naši neprijatelji in ktero seje seme plemenskega razdora med Hrvati, Slovenci in Srbi. Mi Hrvatje, ki nad vse

⁶⁸ Kersnikova zapuščina na Brdu. — Že preden je Levec odložil tajništvo, je bil iz «Juga» izstopil njegov prijatelj Celestin, ustvaritelj rusofilske politične ideologije te dijaške generacije. Njegov izstop je bil brezdvomno posledica hegemonске politične orientacije Hrvatov, kakor razvidimo iz naslednjega pisma, ki ga je pisal Celestin dne 30. januarja 1869. v Ljubljano Levstiku: «Naše društveno življenje hira. V „Jugu“ bi imelo biti koncentrirano, pa tam gospodarijo neki Ultrahrvati. Če Srba pohvališ, ali le omeniš, ne psovaje ga, brž si „Hrvatov ždrec“ in Bog ve, kaj še. Jaz sem moral izstopiti zavoljo tega iz društva, Dalmatinci ne prihajajo in ena stranka Pozorjeva tudi ne prepogosto. Med nami pa je v navado prišlo, da se ne govori in se ne sme govoriti prav nič, kar bi le količkaj po politiki dišalo: V „Jugu“ ne, ker tam le Hrvatje govoré, kje druge pa tudi ne... Žalibog da moram reči, da so deloma krivi te apatije ravno g. Stritar, Jurčič in Levec. G. Stritar je dejal: politika je kurba, (kar je res), Jurčič in Stritar sta smejé pritrčila in pustilo se je vse govorjenje o naših zadevah in o slovanstvu sploh (kar po mojem ni prav)... Nezreli in slabi smo, da je strah. Nemara bo „Omladina“ oživela nas bolj. Te dni bomo oddali pravila. Menda se bodo vneli vendar za to društvo, ki ima nalogo, da ne bo „mlada Slovenija“ samo ena beseda več, da bo postala „kri in meso“. (Objavil dr. Žigon v «Lj. zvonu», 1919, str. 703.)

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

ljubimo svoje hrvaško ime, mislimo, da potezati to imena Slovence i Srbe, kateri prav tako ljubijo svoje slovensko i srbsko ime, se pravi zasmehovati svetinje i posameznega človeka i vsega naroda. Tako postopanje namesto vspeha rodi razdražbo. — Kar se nas Slovencev posebej tiče, priznavamo korist i potrebo, da se združita hrvaški i slovenski narod. Ali če dopusté kdaj okolnosti, da do tega pridemo, za kar hočemo tudi mi delati, to je naravno, da se združenje zamore uresničiti samo po dobrovoljnem dogovoru med brati, nikdar pak po sili celega enega naroda in še manj posameznega človeka. Toliko od naše srani, ker se nam zdi, da g. Matok govori tudi v imenu slovenskega naroda i njegove omladine.»⁶⁹

Društveno življenje v «Jugu» se v prvi polovici leta 1869. ni oživilo tudi potem, ko je na društvenem sestanku dne 20. februarja 1869. odstopil stari odbor in se izvolil novi z Ullrichom kot predsednikom. V društvu so se sicer vršile priprave, da se priredi slavnost na čast Strossmayerju in da se sodeluje pri vseslovanskem sestanku dunajskega slovanskega dijaštva dne 1. marca 1869.⁷⁰ Na tedenskem sestanku «Juga» dne 27. februarja 1869. je poizkusil Petar Tomić s podučnim predavanjem in je čital «nekoje ulomke iz Grimmova suda v naših narodnih pjesmah i etnografičkih odnošajih, popračujoč jih svojimi opazkami». Pomembnejši nastopi dunajskega slovenskega in hrvaškega dijaštva pa so se vršili zunaj društva: tako n. pr. omenjena slovensko-hrvaška izjava zoper pravaša drja. Matoka, kakor tudi sprejem nezaupnice dunajskega slovenskega dijaštva drju. Tomanu. To nezaupnico je sestavil Ečvec in sprejeta je bila na posebnem sestanku dne 7. marca 1869. v gostilni «Goldene Ente» ter topot tudi objavljena v hrvaškem «Pozoru» z dne 13. marca in v «Slovenskem narodu» z dne 16. marca 1869. V tej nezaupnici je izjavljala slovenska akademska mladina na Dunaju med drugim naslednje: «V srce nas je bolelo, ko smo videli, da ste se izneverili zastavi federalizma... da ste iz boječnosti pred vlado, iz strahopetnosti šli v nepostavni državni zbor (da rabimo Vaše in Vaših tovarišev lastne besede); da ste ondi delali ne proti vladi, a za vlado, ne proti dualizmu, a za dualizem — nesrečo Slovenije!... Ne bomo Vam pripove-

⁶⁹ «Slovenski narod» z dne 11. januarja 1869., št. 9. — Hrvaški original te «Izjave» se nahaja v zapuščini Frana Levca, kateri je po vsej verjetnosti ne samo sodeloval pri njenem koncipiranju, temveč tudi poslal slovenski njen prevod v «Slovenski narod».

⁷⁰ O tem sestanku glej notico v «Slovenskem narodu» z dne 9. marca 1869., št. 29.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

dovali, kako ste žalili naša svobodomiselna načela s svojim glasovanjem o konkordatu, o verskih postavah, ob odgovornosti ministrov, ob izjemnem stanju na Češkem, o smrtni kazni, o povišanju krvavega davka in o drugih jako važnih postavah... Vprašamo Vas, kaj ste zaslužili s svojo neslovensko politiko? Kaj ste prejeli za to, da ste nesrečni mali narod slovenski odcepili od vsega pravega slovanstva?... Nekaj p e d i ž e l e z n i c e! — In morda še kaj družega? T... Za plačilo ste prejeli vlado, ki pravi, da naj si sami zidamo narodne šole, če jih hočemo imeti, da naj sami skrbimo za n j e n e uradnike... vlado, ki pravi, da nikdar ne spolni prve točke slovenskega programa, da nikdar ne zjedini razkosane naše domovine v eno administrativno celoto... To plačilo pak sili tudi nas, da kot Slovenci, kot Slovanje in kot svobodomiselni ljudje izrekamo Vam, blagorodni gospod, in Vašim slovenskim tovarišem v drž. zboru svoje nezaupanje.»⁷¹

Med tem je društvo »Jug« živetarilo dalje. Na društveni seji dne 17. aprila 1869. je predlagal Petar Tomić, da bi se hodili društveniki učiti ruščine v rusko akad. društvo »Russkaja osnova« in da bi se nemškemu federalistu Schuselki, uredniku dunajske »Reforme«, izrekla simpatija južnoslovenskega dijaštva. Zadnjemu predlogu je ugovarjal podpredsednik Kozić z razlogom, »ker Šuselka zagovarja slovanske interese le v zvezi z avstrijskimi, ne pa kot interese narodov slovanskih, kateri niso odvisni od Avstrije«. Kljub temu Kozićevemu ugovoru se je že bila sestavila deputacija, da gre k Schuselki, nje odpošiljatev pa se je odgodila, ker je zmagalo Šukljetovo mnenje, »da za tako važne politične izjave bi trebalo, da je več udov navzočih«. S te seje »Juga« bi se dalo še omeniti, da je na nji Šuklje priglasil podučno predavanje »O poljskem narodu in ruski državi«,⁷² ki ga je potem deloma res čital na sestanku »Juga« dne 15. maja 1869. (Dalje prih.)

⁷¹ »Slovenski narod« z dne 16. marca 1869., št. 32. — Levčev lastnoročni koncept te nezaupnice v njegovi zapuščini v mestnem arhivu ljubljanskem. — Na to »odprto pismo« so odgovorile »Novice« čisto kratko, »da obsega mnogo krivice in neresnice«, poudarjajoč zlasti to, »da bi bili naši poslanci proti mišljenju naroda slovenskega (ali vsaj velike večine njegove) glasovali, ako bi bili glasovali po »svobodoumnihi načelih« mladine dunajske. Kdaj neki so državni naši poslanci glasovali za izjemni stan v Pragi? Kdaj z o p e r ministersko odgovornost? Glasovaje pa z a konkordat, z o p e r civilni zakon, z a smrtno kazen hudodelcev glasovali so prav v duhu ogromne večine n a r o d a s l o v e n s k e g a«. (»Novice« z dne 17. marca 1869., str. 89.) Primerjaj tudi odgovor »Novicam« nekega dunajskega dopisnika v »Slovenskem narodu« z dne 23. marca 1869., št. 35.

⁷² Rokopis tega Šukljetovega predavanja se nahaja v Levčevi zapuščini.

Dr. Ivan Prijatelj

Vloga »omladine« v prvem obdobju »mladoslovenskega« pokreta

(Nadaljevanje)

Ko se na tak način v skupnem hrvaško-slovenskem »Jugu« ni hotela razviti prava živahnost, zlasti pa ni mogla udejestviti slovenska iniciativnost, se je spomnil na lanskem prvem shodu slovenske akademske mladine v Ljubljani izvoljeni »odbor za osnovo društva slovenske omladine«, čigar najagilnejši član je bil ravno Levec, svoje prevzete naloge in je izdal posebej na dunajsko slovensko akademsko dijaštvo po Levcu stiliziran, z dnem 5. maja 1869. datiran oklic, naslovljen: »Dragi rojaci i tovariši!« V tem oklicu so med drugim stale besede: »Ako hočemo zadostovati svoji veliki odgovornosti, moramo si misli izčistiti, moramo se združevati, moramo si postaviti program ter iz vseh svojih moči delati i živeti po njem. To potrebo je živo čutil tudi lanski študentski zbor v Ljubljani ter je soglasno sklenil, osnovati društvo, ki bi obsegalo vso slovensko omladino. Ker pa se po § 33. društ. postave od 15. novembra 1867. tako društvo, kakor bi bila »slovenska omladina« v zmyslu študentskega zbora, ne more osnovati, zatorej svetuje »odbor za osnovo društva slovenske omladine«: Naj se po vseh mestih, kjer prebivajo mladi Slovenci, osnujejo čisto slovenska društva slovenske omladine ter naj se skliče vsako leto študentski tabor v Ljubljano, kjer bi se omladina pogovarjala o svojem programu in o drugih važnih vprašanjih.⁷³ Oziraje se torej na ta sklep »osnovalnega odbora« vprašajo zdolej podpisani vse na Dunaju živeče slovenske študente: Ali ste zadovoljni s tem, da se na Dunaju zraven društva »Juga« in v prijateljski zvezi z njim za čisto slovenske zadeve osnuje čisto slovensko društvo ali ne?»⁷⁴ Kot iniciatorji so ta poziv podpisali: Levec, Šuklje,

⁷³ S tem Levčevim predlogom se je še enkrat poizkušala popolna kopija vzorca »Ujedinjene Omladine Srpske«!

⁷⁴ Prim. Vencajz, o. c. str. 48. — Levčev koncept in original tega poziva v mestnem arhivu ljubljanskem.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

*24. - Alojzij
narodni* Lavtar in Artelj. — Ko je tem iniciatorjem s svojimi podpisi pritrjevalno odgovorilo še 41 slovenskih dijakov dunajskih, je nastopil na podlagi tega s podpisi izpolnjenega poziva Fran Levec na seji «Juga» dne 9. maja 1869. z obširnimi utemeljevalnim govorom.

V tem svojem govoru je Levec, oprt na rezultate prvega študentskega shoda v Ljubljani z dne 14. avgusta 1868., o katerem je dejal, da ga je rodila «misel združevanja», izvajal, da slovenski omladini nedostaja enotnega programa, zbog česar ta omladina «še čisto nič ni delala za svoj narod», «ker pri najvažnejših vprašanjih, tičočih se naše domovine, še celo v principu ni jedina tako, da so imeli, postavim graški Slovenci, ob eni ter isti reči vse druge, da, skoro nasprotne misli nego dunajski». Glavni rezultat tega prvega ljubljanskega shoda je po Levčevem mnenju bil, «da se moramo večkrat shajati, spoznavati, podučevati, prepričevati, vsled česar se je sklenilo take vsakoletne shode ponavljati in jih organizirati potom centrale, namreč potom «politično-literarnega društva slovenske omladine». Da se to društvo osnuje, se je bil izvolil tudi odbor petih članov, Ta pa je prišel do spoznanja, da § 33. novega društvenega zakona zabranjuje nepolnoletnim ustanavljanje takih društev. Zato nasvetuje govornik sedaj «za čisto slovenske, djal bi, za lokalno slovenske zadeve» društvo v zmislu poziva, podpisanega po 45 slovenskih visokošolcih na Dunaju, ki ga daje društvniku v vpogled. — Vprašali bodo Hrvatje in «morda tudi kateri izmed Slovencev»: Čemu Slovincem dijaško društvo poleg «Juga»? «Naj na to, gospoda, odgovorim nekoliko besed. Da je nam Slovincem p o s e b n e g a društva treba, je m e n i vsaj» — izvaja Levec dalje — «in kakor d o b r o vem, tudi o g r o m n i v e č i n i mojih slovenskih tovarišev f a i t a c c o m p l i . . . Mi Hrvatje in Slovenci imamo gotovo dosti, djal bi, s k u p n i h zadev, katere nas tako rekoč v eno društvo silijo. In ravno zato nam je društvo «J u g» potreba postala. Razun tega, gospoda moja, je pa vendar tudi nekaj stvari, katerih ne gre pred «J u g o m» obravnavati. Naj povem en sam izgled. Ko so se Hrvatje pogovarjali o osnovi hrvatske omladine, sklicali so same Hrvate skupaj,⁷⁵ in vsak jim mora pritrčiti, da so prav storili, da te reči niso v J u g u postavili na debato. Ko smo mi Slovenci hoteli poslati slovenskim poslan-
cem nezaupnico, sklicali smo tudi posebni slovenski zbor a d h o c.

⁷⁵ Iz tega pasusa Levčevega govora se razvidi, da so se² Hrvatje že pred³ Slovenci na Dunaju posvetovali o tem, da bi si ustanovili svojo lastno posebno društvo «hrvaške omladine» — očitvidno tudi po vzorcu «Ujedinjene Omladine Srpske».

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

In, gospoda, ko bi hoteli vse reči pretresavati, ki nas bolé, naših bratov pa ne, morali bi pač še veliko taci h zborov ad hoc sklicavati. Taki ad hoc zbori imajo pa zmiraj nekaj nerodnega in nerednega... vse se dela v neki naglici — polovičarsko!... Pa še nekaj moram omeniti. Pri nas na Slovenskem, gospoda moja, ste v politiki kakor v literaturi in posebno v literaturi dve stranki, stranka svo- bodomiselná i svobodí nasprotná, napredovalná i faršká. Du- najski Slovenci pak so bili zmirom neka a v a n t g a r d a slovenske liberalne stranke. Sicer mi na politiko napredovalne slovenske stranke nimamo veliko upljiva, pa vendar daje njenim vodjem, kakor so poštenjaki dr. Vošnjak, dr. Srnec, dr. Lavrič i drugim, veliko srčnost, ako zamorejo reči, da vsa inteligentna slovenska omladina je za n j i m i. Toliko več upljiva imamo pa na litera- turo. Da, lahko rečem, kajti naša literarna historija mi je priča, da najboljša naša belletristična dela preteklih desetih let so se na Du- naji r o d i l a. Levstik in Stritar, Erjavec i Tušek, Mencinger i Pajek, Jesenko i Jurčič, vsi so na Dunaji ali začeli pisati, ali deloma še pišejo. Vsako leto smo imeli Slovenci še slovensko literarno društvo, samo letos ga nimamo. Tako pa ne sme, ne more dalje biti. Koliko moči je tukaj raztresenih, te se morajo koncentrirati, posebno zdaj, ko slišim od jako zanesljive strani, da se bo na Dunaji osnoval velik lep oznanski slovenski list. Ena poglavitnih idej slövenske omladine pa je tudi: izdajati almanah e i brošure. To idejo uresničiti se mi pa zdi v J u g u čisto nemogoče, zanj je treba s p e c i f i č n o slovenskega društva.» Naposled prihaja Levec k zad- njemu razlogu, izgovarjaje besedo, o kateri pravi, da je «v privat- nih krogih že vsem znana skrivnost», on da to besedo samo prvi v društvu javno izreka, «sicer težko, pa gotovo iz najboljšega na- mena». «J u g, gospoda moja, je sicer lepa m i s e l, a društvo J u g táko, kakoršno je, je — lepa fraza... Po Jugu bi se morali Hrvatje i Slovenci spoznavati i jediniti. Tega pa ni drugače mo- goče, kakor da se veliko govori i predava o hrvaških i slovenskih zadevah, političnih strankah, osebah, literarnih delih in zavodih — z eno besedo: o h r v a š k e m i s l o v e n s k e m n a r o d u. Toda, gospoda moja, jaz sem že celih 15 mesecev član društva J u g a in če se vprašam, ali za tega voljo kaj bolje poznam hrvaški narod i njegove zadeve, odkrito moram reči, da n e. Kar mi je o njem znano, sem zvedel iz časopisov ali pa od prijateljev v krčmi i kavarni, v J u g u pa nič. Koj v začetku se je neki m o r - bus lo q u a x vgnjezdil v društvo, govorilo se je veliko, veliko,

Danes
posebno
strank,
kedar noi
ste me
nifam ab

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

veliko. Pa o čem? Pričkali smo se o tem, kdo bode predsednik, kdo njegov namestnik, kdo tajnik, kdo blagajnik, ali bomo volili arhivarja. Danes smo skovali nekaj novih paragrafov k štatutom, jutri smo videli, da so odveč. Kregali smo se cele ure o kakem predmetu in potem, ko smo post tot discrimina rerum predlog sprejeli, spoznali smo, da ga nimamo pravice sprejeti, zato ker ne vemo, ali smo ‚skupština‘ ali ‚sastanak‘. Zdaj pa so prišli pismo uki, vrgli pravila na mizo ter gledali §§. kakor krava nova vrata, jih brali i premetavali ter nazadnje sami ne vedeli, ali so krop ali voda. Tedaj po 15mesečnem kreganji in prepiranji, pričkanji in pravdanji še pravil nimamo gotovih, določnih; potlej se pa človek za Jug navduši. Da bi bil pa kdo vstal ter djal: Nocoj bom govoril o slovenskih čitalnicah, o slovenskih taborjih, šolah, društvih, zavodih, strankah, ali da bi bil kdo dejal: Nocoj bom govoril o jugoslavenski akademiji, o hrvaškem vseučilišči, o hrvaških taborjih, literaturi i kulturi — tega, gospoda, sem jaz in z menoj marsikdo drugi zastonj pričakoval. Gospoda moja, društvo Sava je živelo samo dva meseca, pa v teh dveh mesecih se je v Savi čitalo več znanstvenih, lepoznanskih i zabavnih spisov kakor v Jugu v 15! — Gospoda moja, to je nekaj vzrokov, zakaj se mi Slovenci za Jug ne moremo navdušiti, zakaj si želimo svojega društva. S tem pak, da mi ustanovimo svoje društvo, mi ne izstopimo iz Juga. Mi se shajamo vsaki mesec dvakrat, pa potem tudi še kakor dozdej redno hodimo v Jug ter ostanemo prej kakor slej njegovi prijatelji.»⁷⁶

Levec spočetka ni nameraval tozadevno staviti v «Jugu» nikaškega predloga, a ga je končno vendar stavil v tem zmislu, da Slovenci s pritrditvijo «Juga» osnujejo svoje «politično-literarno društvo», a ostanejo kljub temu še dalje «s hrvaškimi študenti zjedinjeni v društvu Jugu», ki naj «kakor dosedaj zastopa i reprezentuje slovenske študente proti drugim slovanskim društvom na Dunaju». Ko so o tem predmetu govorili s slovenske strani še Šuklje in Bertold, s hrvaške Zahar, Posilović in Mrazović⁷⁷, je bil Levčev predlog sprejet z večino glasov (po Levčevi opazki na konceptu njegovega govora).

«Jug» se je potem v letnem semestru 1868./69. še parkrat sestel, zadnjič dne 8. julija 1869. in nato — zaspal. Na prvem sestanku dunajskega hrvaškega dijaštva v novem šolskem letu 1869./70. dne 27. novembra 1869. so Hrvatje na predlog Mrazovića zopet obnovili svoj stari samohrvaški «Velebit».

⁷⁶ Koncept govora v Levčevi zapuščini v mestnem arhivu ljubljanskem.

⁷⁷ Zapisnik «Juga» in «Velebita» v arhivu ljubljanskega «Jadrana».

Kakor se torej razvidi iz navedenega zanimivega Levčevega govora, so se slovenski visokošolci na Dunaju odločili ustanoviti svoje posebno slovensko akademsko društvo zategadelj, da iz njega intenzivneje in iniciativneje posežejo v slovensko literaturo ter politiko in pa zato, ker skupno društvo »Jug« ni izpolnjevalo svoje glavne naloge: vzajemnega spoznavanja kulturnih odnošajev med Slovenci in Hrvati.

Takoj nato so se dunajski slovenski dijaki polotili organizacije svojega posebnega akademskega društva. Društvena pravila jim je sestavil Levec, v nemščino jih je v svrhu predložitve oblastvom prevedel Šuklje. Novo društvo je bilo spočetka zamišljeno še jako po vzorcu »Ujedinjene Omladine Srpske« — že v naslovu. Prvi Levčev osnutek statotov nosi namreč naslov: »Pravila društva slovenske omladine«. Ta naslov je popravljen in izpremenjen najprej v »Mladiko«, katero ime se končno umakne naslovu: »Slovenija«. Kot namen društva označuje prvi načrt pravil v § 1. naslednje: »Doseči med slovensko omladino (ali mlado Slovenijo) edinost v duhu svobode in omike ter tako po omladini širiti narodno zavest in napredek med slovenskim narodom«, dočim § 2. tega prvega osnutka določa: »Doseči pak se ima ta namera sè shodi in z razširjanjem društvenemu namenu primernih spisov«. V redakciji, ki je končno obveljala, sta se te dve programatični točki pravil »Slovenije« glasili takole:

«§ 1.) Namera društvu je: Napredek in omika njegovih članov v svobodomiselnem in narodnem politično-znanstvenem oziru.

§ 2.) Doseči pak se ima ta namera s tem: a) da se družabniki shajajo v zborih; b) da se pri zborih prepeva, govori in predava o stvareh političnega, znanstvenega in belletrističnega obsega; c) da se izdajajo in razširjajo društvenemu namenu primerni spisi.»

Glede rednih in izrednih članov so pravila »Slovenije« določala naslednje: «§ 3.) Družabniki so redni in izredni. a) Redni družabniki morejo biti slovenski slušatelji vseh dunajskih višjih učilišč in še deset let po dovršenih študijah. b) Izredni družabnik more biti vsak izobražen Slovenec.» — Z ozirom na članstvo se je torej »Slovenija«, ki je hotela biti »društvo slovenske omladine« po vzgledu »Ujedinjene Omladine Srpske«, že takoj pri rojstvu nekoliko razločevala od svoje vzornice. Dočim je bil pri srbski vsenarodni omladinski organizaciji lahko pravi član vsak Srb, se je »Slovenija« postavila bolj na akademsko dijaško stališče in je nedijakom (samo izobražencem!) odkazala zgolj izredno članstvo.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

Precèj v zmyslu srbske organizacije pa je Levec v prvem osnutku pravil koncipiral zadnji paragraf 20., ki se je glasil: «Društvo stoluje v Ljubljani, vendar sme tudi po drugih krajih v zmyslu teh pravil osnovati podružnice». Kolikor bolj se je v podrobnem razpravljanju o «pravilih» izkazovalo, da slovensko dijaštvo ne bo moglo ustanoviti vsenarodne omladinske organizacije, toliko bolj se je tudi ta točka izpreminjala. V drugem konceptu «pravil» se je kot sedež društva (že bolj samodijaškega) določal Dunaj, še vedno s pristavkom o možnih «podružnicah v drugih krajih».

III Tretji koncept, ne več pravil «društva slovenske omladine», ampak že pravil «akademskega društva Slovenije» je določal v § 21. kratko: «Društvo stoluje na Dunaju». ⁷⁸ — Izmed ostalih točk društvenih statutov, kakor so naposled obveljali, ima posebno zanimivost še § 12., ki določa, da se odbor društva, obstoječ iz 12 odbornikov, deli v: a) l i t e r a r n i razdelek, kterega posebni nálog je presojati in pripravljati spise za tisk, in b) v g o s p o d a r s k i razdelek. Med posli, katere je Levec preodkazal odboru, je bil tudi ta, da odbor «ukreplje, katere knjige se izdadé ob društvenih stroških»; tajniku se je med ostalimi agendami predpisovala tudi ta, da «preskrbljava tisk knjig, katere društvo izdaja».

Podoba, ki nam torej ostane iz študija vseh teh treh načrtov «pravil», je naslednja: Spočetka sta Levec in Šuklje snovala širše «društvo slovenske omladine», ne sicer popolnoma konformno z organizacijo «Ujedinjene Omladine Srpske», vendar še toliko po njenem vzorcu, da so se imeli v društvo vsaj kot izredni člani sprejemati tudi nedijaki (a samo inteligenti). Tudi sedež v Ljubljani in institucija podružnic sta bila posneta po srbskem vzorcu. Pozneje pa so se v pravilih «Mladike» in končno v statutih «Slovenije» izoblikovali obrisi že docela akademskega društva s sedežem na Dunaju, a še vedno s precèj literarnim značajem, torej namenom, da to pokolenje s pomočjo društva energično poseže v slovensko literaturo.

Slovenija ustanovljeno 26/5/1869
 Kot takšno se je akademsko društvo «Slovenija» tudi dejansko ustanovilo dne 26. maja l. 1869. ⁷⁹ in začelo takoj živahno delovati. Na ustanovnem občnem zboru imenovanega dne je oddal predsednik pripravljalnega odbora, Levec, vodstvo društva novoizvoljenemu predsedniku Ullrichu in mu položil na srce

red predsednik Ullrich

⁷⁸ Vsi trije Levčevi koncepti «pravil» s Šukljetovim nemškim prevodom prvega koncepta v Levčevi zapuščini v mestnem arhivu ljubljanskem.

⁷⁹ Vencajz, o. c. str. 49.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

«blagor in napredek društva, kojemu geslo je: Vse za svobodo in narodnost!»⁸⁰ Že na tem ustanovnem občnem zboru se je pričelo v društvu tudi znanstveno delovanje s Šukljetovim predavanjem: «Kaj je socialno vprašanje in kako je nastalo?»⁸¹

Prvo vest o ustanovitvi «Slovenije» je med slovenskimi časniki prinesel «Slovenski narod» v dopisu «Iz Dunaja» izpod peresa tedanjega svojega stalnega dopisnika iz tega mesta, nekega H. G. Ta je v uvodu svojega dopisa posvetil par vrstic prejšnjemu skupnemu društvu «Jugu» ter nadaljeval: «To društvo obstaja še. Letos pak so prišli Slovenci do prepričanja, da jim je treba zraven vzajemnega «Juga» tudi še posebnega slovenskega društva. Zednilo se jih je torej nad 60 v društvo ‚Slovenijo‘. Na svobodnem Dunaji, na viru cislajtanskega liberalizma pa vlada tega društva ni dovolila in njegovih pravil ni hotela potrditi, in sicer zato, ker je društvo po § 1. politično. Namen društva je omika in izobraževanje njegovih udov v politično-znanstvenem, narodnem in svobodomiselnem oziru. Od Slovencev izbran prvosednik osnovalnega odbora [Levec] je šel namestnijskega svetovalca, ki ima referat o društvenih rečéh, interpelirat, pod katerimi pogoji bi se društvo dovolilo in pravila potrdila. Rekel je komisar, da dokler je društvo politično-znanstveno, se ne more dovoliti. Odbornik reče, da so pripravljene to izpustiti. Ali gospod ‚svobodnjak‘ hofrašč je djal, da tudi v besedi ‚narodno‘ — ‚svobodomiselno‘ tiči politika, da se torej to akademično društvo nikakor ne more potrditi (ker niso vsi udje polnoletni, kar je pri političnih društvih potrebno). Slovencev odbornik ga je na to vprašal: od kod prihaja dvojna mera, da je vlada potrdila več nemških in madjarskih študentovskih društev, ki imajo določno političen program?... Ali ‚quod licet Jovi, non licet bovi‘... To je avstrijska svoboda... sicer pa moram reči,» zaključuje dopisnik, «da kar časa jaz Dunaj poznam, ni bilo še tako sploh vrlih, za domovino vnetih mladeničev slovenskih, kakor so zdaj.»⁸²

(Dalje prih.)

medda bolj mag. kajanje v tej solnem letu par. Mein Dejal: pre se. Schel = odci politische

⁸⁰ Ibidem, str. 50.

⁸¹ Ibidem. — Na str. 129. svoje «Spomenice» Vencajz pomotoma pripisuje to predavanje Levcu. — Pripomnim, da je nekako ob istem času, ko je imel Šuklje v «Sloveniji» to predavanje in ko so se na Dunaju in na Češkem vršili socialistični in anarhistični nemiri — v Ljubljani se je v tem letu ustanovilo prvo delavsko društvo — pričel priobčevati v «Slovenskem narodu» (od dne 10. do 29. julija 1869, št. 80 do 88) Ferdo Kočevar svoj podlistek «Socialno vprašanje», prvo daljšo razpravo o tem vprašanju v slovenski publicistiki.

⁸² «Slovenski narod» z dne 26. junija 1869., št. 74.

Dr. Ivan Prijatelj

Vloga «omladine» v prvem obdobju «mladoslovenskega» pokreta

(Nadaljevanje)

Dasi je ta dopisnik sporočal «Narodu» tudi to, da «policija zdaj bajè jako skrbno na Slovence pazi in je nekatere odgovorne storila za to, da se ne shajajo», se je policijsko nepotrjena «Slovenija» vendar shajala (dne 2., 16. in 30. junija 1869.) in na teh sejah v zvezi z odborom za ustanovitev «Slovenske omladine», izvoljenim na I. dijaškem shodu l. 1868., delala živahne priprave za prireditev II. shoda akademske mladine v Ljubljani l. 1869. in za ustanovitev omenjene omladinske organizacije.⁸³ — Dočim je dunajsko slovensko dijaštvo v «Sloveniji» pri določanju programa za ta II. ljubljanski shod stavilo v ospredje bolj točke, obravnavajoče vprašanja svetovnega naziranja, ter zahtevalo, naj se tudi nameravana organizacija «slovenske omladine» osnuje naravnost kot oficialna «liberalna stranka», so graški in mariborski slovenski dijaki (po sporočilu obiskavšega jih Levca) želeli, da pride na program II. študentovskega shoda predvsem tudi točka: «Kateri jezik naj rabijo Slovenci za višjo literaturo?»⁸⁴ Medtem ko so imeli Štajerci v tem pogledu v mislih srbohrvaščino, se je bilo dunajsko slovensko dijaštvo orientiralo takrat že bolj ali manj v zmislu malo poprej v «Narodu» izišlih Celestinovih člankov, naslovljenih: «Slovenci in slovanska vzajemnost».⁸⁵ V teh člankih se je bil Celestin odločil za ruščino. Kako je Celestin v tej stvari vplival na svoje dunajske tovariše, nam kaže zanimiv dopis «Iz Dunaja 29. jul.», ki ga je «Slovenskemu narodu» doposlal po vsej verjetnosti kak Celestinov in Levčev dijaški pristaš in v katerem je izvajal med drugim naslednje:

⁸³ Pripravljalno delo za ta II. shod se je vršilo po vsej verjetnosti samo v «Sloveniji», ne pa v «Jugu». Zategadelj je slonela najbrž na nezadostni informaciji naslednja notica «Slovenskega naroda» (z dne 10. julija 1869., št. 80.): «(Slovenski študentje) na Dunaji v društvu ‚Jug‘ s Hrvati zedinjeni so imeli zadnji četrtek zbor, v katerem so se posvetovali zastran študentovskega shoda meseca avgusta v Ljubljani». — Omenjeni četrtek dne 8. julija je bila res zadnja seja «Juga», toda ohranjeni nam zapisnik te seje ne ve ničesar povedati o kakšnem takem posvetovanju.

⁸⁴ Vencajz, o. c. str. 51.

⁸⁵ «Slovenski narod» z dne 10. in 24. julija 1869., št. 80. in 86.

«Vaši članki ‚Slovenci in slovanska vzajemnost‘ zbudili so tudi tû pozornost. Reči smem, da smo Slovenci, čitaje one članke, oddehnili se, ko da bi nam kdo odvzel veliko breme s prs... Zanimalo bo torej vsaj gosp. pisatelja onih člankov kratko pojasnenje, kako se kaže tû ona ideja vzajemnosti, tû, kjer dohajamo v dotiko vsi elementi jugoslovanstva: Bulgari, Srbi, Hrvatje in Slovenci, in tako sami po sebi moramo vsaj nekoliko soditi, na kaka tla pada zrno one vzajemnosti. Hrvatje in Slovenci so pred tremi leti⁸⁶ tû ustanovljali jugoslovansko društvo, a pristopili niso ni Bulgari ni Srbi. Bulgarov je sploh malo tû, večina bulgarskih študentov obiskuje ruske visoke šole... Smemo mari meniti, da sosedstvo rusko, ena vera, živa dotika, ki jo ima skoro vsa inteligencija bulgarska z ruskim narodom, da bo vse to na njihov jezik imelo velik, a literarni enoti na jugu s srbskim jezikom ravno nasproten upliv. Društvo je torej postalo, ker Srbi po dolgem pregovarjanji vendar niso pristopili, hrvaško-slovensko. Štelo je izprva obilo udov, ki so redno prihajali k shodom. A izostali so najprej Dalmatinci, kakor so mi dejali nekateri, za voljo pretiranega hrvatizma nekterih Hrvatov, potem nekteri Hrvatje in Slovenci, in zadnje leto je pri navadnih shodih navadno število bilo k večemu petnajst glav. Slovenci, vidé hiranje društva in čuté potrebo društvenega življenja, ustanovili so ‚Slovenijo‘ zraven ‚Juga‘, in k shodom ‚Slovenije‘ sešlo se je vselej veliko število. Od kod ta prikazen? Sledé pisatelja omenjenih člankov, ki je prvi tako odkrito spregovoril in nam idejo na bojišče postavil, in prepričani, da je tako za končno spoznanje pričel duhovno boritev, ne strašimo se pripoznati, da je hiranje društva ‚Juga‘ krivo medsobno nezaupanje in neodkrito srčnost. Dokler so se govorile navadne fraze o vzajemnosti, ni bilo sence nesporazumljenja. A s tako megleno hrano se tudi tû ni dalo dolgo živeti. Vprašanje, kaj ima nam biti vzajemnost, je pokazalo različnih misli, in sicer ono: da se imamo vsi poprijeti hrvaško-srbskega jezika, in ono: da nam je treba učiti se ruščine kot prihodnjega vse-slovanskega jezika za višo literaturo. To nasprotje se je čutilo kot težko breme, in o tem si ni upal govoriti nikdo resno, in če je vendar kdo kaj omenil, molčali so oni, ki so bili nasprotnega mnenja in — izostali. Odtodi ono hiranje društva. Lahko si torej mislite, kako veselo smo pozdravili v vašem listu

⁸⁶ Ta datum ustanavljanja «Juga» — za drugi poizkus takega skupnega društva ne vemo! — je morebiti po tiskovni ali memorialni pomoti potisnjen nekoliko preveč nazaj.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

glas, ki je pretrgal ono neprijetno molčanje, in stvar samo porinil tako naprej, da se je očitna diskusija ogniti ne more.»⁸⁷

Po teh in takih diskusijah v javnosti in seveda najbrž še intenzivnejših v zasebnih dijaških krogih so se en dan pred izidom tega dopisa v «Narodu» določile na občnem zboru «Slovenije» (dne 30. julija 1869.) kot program II. študentovskega shoda v Ljubljani naslednje tri točke: ustanovitev in sprejem programa «društva slovenske omladine» z značajem literarnega društva in z namenom «podpirati med Slovenci liberalno stranko»,⁸⁸ ki se kljub nepotrpežljivosti te «mladoslovenske» mladine nekako ni hotela roditi; določitev ruščine kot višjega literarnega jezika za Slovence in končno razgovor o slovenski univerzi, glede katere pa se je na tem občnem zboru zaradi različnih mnenj o njeni možnosti in potrebi dalo glasovanje vsakemu udeležencu shoda — na prosto voljo.

Dne 1. avgusta 1869. je izšel v «Slov. narodu» prvi poziv na II. študentovski shod v Ljubljani, podpisan po naslednjih zastopnikih dunajskega in graškega slovenskega dijaštva: Ullrichu, Levcu, Zaplotniku, Šukljetu, Škabernetu, Samcu, Franju Pozniku, *597* Majtingerju in Kleinmayrju. Za namen shoda se je označevala potreba, «da omikani možje ne opusté nikoli priložnosti spoznavati, kar jim je dobro, tirjati, kar jim gre». «Bodi naš shod v Ljubljani znamenje,» se je zaključeval ta poziv, «da si želimo roke podati, naj smo že rojeni v tej ali oni slovenski deželi, porok, da zedinjena Slovenija živi že v srcih svojih sinov.»⁸⁹ Torej ne samo dijaški študij in spoznavanje kulturnih razmer ter potreb naroda je bil namen tega shoda, ampak za njegov cilj se je predvsem označeval in napovedoval

⁸⁷ «Slovenski narod» z dne 31. julija 1869., št. 89. — Ko bi ne govoril precej nespretni slog tega dopisa za kakega manj verziranega stilista, bi človek pripisal ta dopis — Levcu, kateri se je ob izidu tega dopisa nahajal ravno v redakciji «Slovenskega naroda» v Mariboru, kamor je bil prišel za nekaj dni iz Gleichensberga, kakor je pisal svoji nevesti dne 1. avgusta 1869. Najzanimivejši podatek, ki ga dobimo iz tega dopisa, je ta, da je bila razpad «Juga» povzročila med drugimi v prvi vrsti tudi ta okoliščina, da večina «mladoslovenskega» dijaštva, orientirana rusofilsko, ni soglašala s hrvaškim piemontstvom. Tega razloga si celo Levec, ki je povedal hrvaškim članom v «Jugu» na seji dne 9. maja 1869. zaradi njihovega «govorunstva» marsikatero trpko besedo, v onem svojem govoru ni upal navesti. A delil je to mnenje ta «Narodov» dopisnik ne samo z Levcem, ampak zlasti tudi s Celestinom, ki je bil najbrž vprav zavoljo tega razloga popolnoma izstopil iz «Juga».

⁸⁸ Vencajz, o. c. str. 51.

⁸⁹ «Slovenski narod» z dne 6. avgusta 1869., št. 91.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

dejanjski nastop te mladine v slovenski javnosti, zlasti v prilog glavne ideje tistega časa, «zedinjene Slovenije».

Oficialni voditelji slovenskega naroda so ta shod akademske mladine še bolj omalovaževali, nego shod, ki se je bil vršil prejšnje leto. «Novice» niso o njem črhnille niti besedice. Tudi od naprednih veljakov se je zanimal zanj in mu pripisoval veliko važnost, kakor se zdi, edini — dr. Karel Lavrič v Gorici, ki je ob tem času uril goriške slovenske gimnazijce v govorništvo in deklamatoriki ter priredil s svojimi učenci dne 28. avgusta 1869. v Gorici razhodni sestanek, na katerem je opozarjal zbrano dijaštvo osobito na samoizobrazbo ter na krepitev značajev v teh pomembnih mladih letih, češ: «Kdor hoče do-
movini zares koristiti, gotovo si mora pridobiti veliko znanosti in skušenj; ali glavni pogoj, *conditio sine qua non*, je krepka volja, je žlahtni značaj. To je tista lastnost, vsled ktere človek ne-
omajljivo trdi in izvršuje to, kar je spoznal za pravo in potrebno.» Goriškim abiturientom, odhajajočim na shod v Ljubljano, pa je na srce polagal tehtne besede: «Pazite na-se, odgojete se tudi sami, da postanete krepki in žlahtni značaji sebi in narodu v korist. To Vam svetujem za celo življenje, in ta nasvet naj Vas spremlja tudi v Ljubljano k dijaškemu shodu 4. sep-
tembra. Na ta zbor ponosno gledam kot Slovenec, kajti gotovo je to nadepolna prikazen, da se že v drugič resnobno in navdušeno snidejo slovenski mladeniči, in da bodo tam sklepali o rečeh, ktere so dosihmal pretresovali le starejši možje.»⁹⁰

Drugi shod slov. akad. mladine se je nato vršil dne 4. septembra 1869. v dvorani ljubljanske čitalnice ob navzočnosti 90 visokošolcev in abiturientov. Shodu je predsedoval dr. Fran Celestin. O prvi točki dnevnega reda, o ustanovitvi slovenske univerze v Ljubljani, je kot prvi referent razpravljal jurist Oblak in predlagal naslednjo resolucijo: «Zbrani študentje v Ljubljani zahtevajo od vlade, da je ona pravična tirjatvam slovenskega naroda ter ustanovi univerzo v Ljubljani z učnim jezikom slovenskim.» To zahtevo sta precèj oslabila pri-
hodnja dva dijaška govornika, izmed katerih je filozof Zaplotnik (ki se je par let pozneje ponemškutaril) izkušal dokazati, da Slovenci še ne zmorejo univerze, češ: «Narod naš je majhen in manjka mu mecénov, ki bi mu tako pripomogli k tej narodni napravi; od vlade pa tudi ni upati nikakoršne podpore. Pa ko bi tudi to bilo, nam manjka moči, ki bi bile sposobne, predavati na univerzi, in više literature nimamo še in je tudi upati nimamo,

⁹⁰ «Slovenski narod» z dne 31. avgusta 1869., št. 102.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

nijsa Šuklje
 dokler ostane ta pod klerikalno cenzuro; in vendar vsakemu je očitno, da brez te si univerze še misliti ni mogoče.» V istem negativnem zmislu je govoril tudi Franjo Šuklje, poudarjajoč, «da naš narod nima še dovolj inteligencije; manjka mu še sposobnih učiteljev za srednje šole, kje bi je imel za univerzo . . . , škodljivo bi bilo, narod s slabim vseučiliščem odvracati od više omike, ker bi potem moral zaostati in bi se nikdar ne mogel meriti z drugimi omikanimi narodi». Pri glasovanju se je vendar večina odločila za Oblakovo resolucijo. — O drugi točki dnevnega reda, o vprašanju, «kterega slovanskega narečja naj se Slovenci poprimejo za višo slovesnost», je razpravljal Fran Levec, opozarjajoč v uvodu svojega referata, da obstojata glede tega vprašanja med dijaki dve struji: «Ena pravi: Nas Slovencev je premalo. Nikdar ne bomo imeli velike svoje literature. Začnimo torej hrvaški pisati; slovenski jezik obdržimo samo za spise, namenjene slovenskemu kmetu in skušajmo se tudi politično s Hrvati zjediniti. Druga pak jej odgovarja: Da je Slovencev malo, je res. Gotovo tudi, da nikdar ne bomo imeli velike literature. Kar brez premisleka pa hrvaški pisati nikar ne začenjajmo. Pišimo slovenski za naobražene in nenaobražene, za kmeta in gospoda. Desetkrat premislimo to stvar, predno pustimo svoj jezik in ako ga že moramo pustiti, desetkrat se ozrimo na vse strani, da za to dobimo primerno odškodovanje in gotovo garancijo za našega naroda če ne obstane k pa vsaj napred ek.» Glede prvega nazora pravi Levec, da ga zastopajo «razun posameznih domoljubov posebno študentje graške univerze», dočim da se drži drugega stališča «ogromna večina slovenskih domoljubov, skoro vsi slovenski pisatelji in razun kakih petih — vsi slovenski študentje na Dunaju». Na to drugo stališče se postavlja tudi Levec, ki v svojem referatu nadalje izvaja: «Puščati slovenski jezik ter začenjati pisati hrvaški bi bila našega naroda poguba, s Hrvati politično se ediniti, bi bila — vsaj za zdaj — naša nesreča. Slovencev, pravite, je premalo, da bi kedaj osnovali veliko svojo literaturo. To je res. Toda jaz vas prašam: Kaj bode potlej kaj bolje, ako začnemo hrvaški pisati? Nikakor ne. Južnih Slovanov razun Slovencev je v vsem skupaj 11 milijonov, med temi 6 milijonov Bulgarov. Srbi in Hrovatje, katerih je vsëh skupaj tedaj komaj 5 milijonov, pišejo res en jezik, toda v dveh alfabetih, njih jezik ima dve literaturi. Samo znamenitejše knjige, ki se pišejo na Hrvaškem, bero se tudi na Srbskem in nasprotno. Neizobraženi Hrvatje ne znajo cirilice čitati, neizobraženi Srbje ne latinice. Srbje se krvavo

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

malo brigajo za hrovaško akademijo, Hrvatje nič za srbsko učeno društvo; hrvaški univerzi Srbje naravnost nasprotujejo. Ko smo pred dvema letoma Južni Slovani na Dunaju hoteli na cara poslati addresso ter prositi ga, da bi dovolil utemeljenje univerze v Zagrebu, so Srbje zoper to na vse kriplje protestirali. Za dubrovniške pisatelje se oboji še pulijo, kakor za današne Dalmatince. Hrvatje pravijo: hrovaški so bili, Srbje pravijo: srbski so bili. Vse to so dokazi, da Hrvatje in Srbje hočejo biti dva različna naroda. Hrvaška in srbska literatura ni ena literatura, in če mi hrovaško začnemo pisati, se na Jugu še daleč ni osnoval en knjižni jezik. — Toda vzemimo tudi, da Hrvatje, Srbje in Slovenci pišemo en jezik. Koliko je nas vseh skupaj? Komaj 7 milijonov. Za boga svetega, kaj bode kedaj temu številu Jugoslovanov, ki, kar se tiče kulture in naobraženosti, leže v plenicah poviti, mogoče osnovati tako literaturo, da bode spodrinila vpljiv že sedaj na vrhuncu stoječe ogromne laške, nemške in — ruske kulture? Nikdar ne! Kultura je meč, ki sam reže! Kakor sedaj, ko pišemo slovenski, bi tudi potlej naš uka in zabave žejni duh hrepenel po hrani, in ker bi je doma ne našel, šel bi na tuje ponjo. Slovenci bi kakor sedaj segali po nemških knjigah, nemških časopisih; nemška kultura in literatura bi se kakor dosedaj tudi potlej šopirila po slovenski zemlji. Čemu tedaj svoj jezik puščati, če s tem nismo na boljem? — Čisto prazen in votel pa se mi zdi izgovor, da bi se mi germanizacije ubranili, ako bi začeli hrvaški pisati... Da, jaz se predrznem celo trditi, da puščati slovenski jezik in začenjati pisati hrvaškega bi bilo toliko, kakor germaniziranju na Slovenskem vrata na stežaj odpreti. Inteligencija, hočete, da bi pisala hrovaški, samo kmeta našega bi se toliko vsmilili, da bi mu privoščili domačo besedo. Ločiti pa literaturo v dva jezika, to se meni zdi nemogoče. Kmečke literature brez znanstvene, lepoznavske jaz ne poznam. Inteligencija bi bila hrovaška, kmet pa nekaj časa slovenski, potlej pa za boga ne hrovaški, ampak nemški; kajti še zdaj, ko vse pišemo slovenski, germaniziranje napreduje, kaj še le potlej, ko bi prostemu narodu samo prazne lupine podajali. (In, gospodje moji, to je tudi zoper človeško dostojanstvo. Kmet ima ravno tisto pravico do izobraženosti kakor gospod.) Zatorej pravim, če ga hočemo popolnoma germanizirati, začnimo précej hrovaški pisati! Hrovaški jezik — naša poguba!» — V nadaljnjem delu svojega referata opozarja Levec na to, da bi se v takratnem času slovenski pisatelji tudi težko naučili hrvaščine v toliki meri, da bi mogli v tem jeziku svobodno ustvarjati.

*to je veliko hruva. [?] = je težko če *Danes je to političnem strastovanju
me vna zoper Srbe 599
1924*

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

Smešno se mu pri tem zdi pričakovanje, da bi takratna avstrijska vlada, «ki nam še slovenskega jezika ne privošči, kedaj hrovaški jezik vpeljevala v naše šole, kakor Hrovatje pričakujejo». Tega ne bi storila po referentovem mnenju že zategadelj, «ker bi s tem most zidala k političnemu združenju Slovencev s Hrvati». Glede politične združitve s Hrvati pa je Levec mnenja, da si ga Slovenci ne morejo želeti, dokler tičé Hrvati v madžarskem okviru: «Ako se mi zdaj s Hrvati politično zjedini, prodamo se brez vse milosti madjarski hegemoniji. Med vsemi narodi pa, katerim bi se jaz kot Slovenec uklanjal, bili bi Madjari zadnji; če že mora slovenskega naroda konec biti, naj se desetkrat raji vtopi v nemški kulturi, nego v madjarski ošabnosti in oholosti!» — Nato prihaja Levec k najgloblje v srcu vseh tedanjih Južnih Slovanov ležeči, tihi, pobožni in takrat še v sanjski pajčolan zaviti ideji južnoslovenskega kraljestva. Skeptičen je pri tedanji politični konstelaciji njegov pogled na to idejo, ki bi se po njegovem mišljenju dala realizirati samo v slučaju, «ko bi bila Evropa kedaj tako velikodušna, da bi se pod slovansko lipo vsedla, roke križem djala ter rekla: No, vi Slovenci, Hrovatje, Srbje, Bulgari, zdaj se pa genite! Osnovajte si jugoslovansko kraljestvo!» In še v tem slučaju meni, da bi se ta državna stavba javaljne posrečila «zdaj, ko se Srbi in Hrvatje tako mrzé, zdaj, ko od ene strani Italija sega po Dalmaciji, od druge Madjarija po Srbiji in Hrvaški, od tretje Turčija in tudi Rusija po Bulgariji, od četrte Grška in od pete Cislajtanija po vsej Jugoslaviji». Pravi, da bi bilo «presangvinično» misliti, «da bi se pri tacih razmerah osnovalo južnoslovansko kraljestvo in ako se osnuje, da bi nas peščica ubogih Jugoslovanov kljubovala vsem: velikanski Rusiji, požrešni Madjariji, pohlepni Italiji, Grčiji in družim državam, ki se kar trgajo za nas!»

Levec V ostalem pa se izreka Levec v zmislu tedanje Celestinove rusofilske orientacije, ki si jo je bila prilastila tudi večina dunajskega «mladoslovenskega» dijaštva, zoper hrvaško piemontstvo na slovanskem jugu ter vzklika: «Katera grana na jugu ima kako pomenljivo prihodnjost? Če se že na Jugu hočemo s kom jediniti, zjedini se sè Srbi!» Sklicuje se Levec na tozadevni, malo poprej izišli članek «Še enkrat slovanska vzajemnost» v «Slovenskem narodu»,⁹¹ o katerem listu pravi, da je «mladih Slovencev evangelij». Iz tega članka podčrtuje referent zlasti ono mesto, ki se glasi: «Čeprav se tu in tam trdi, da bi jugoslovanstvo le

⁹¹ «Slovenski narod» z dne 31. avgusta 1869., št. 102.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

nekako prestopno stanje bilo, mi hrvaškimi obljubam nič kaj ne verjamemo. Nam se dozdeva, da Hrvatom jugoslovanstvo, če še tako pokvečeno, ni sredstvo, ampak cilj in konec... Nam se abotno zdi, da Hrvatje hočejo z Rusi konkurirati.» — Nato se referent historično ozre po dotedanjih poizkusih uvedbe hrvaščine v slovensko literaturo, rekoč: «Že pred dvajsetimi leti se je oživila ta ideja pri Slovencih. In takrat, gospodje moji, ni ostalo samo pri besedah, ampak začele so se po malem rabiti hrvaške oblike v slovenski pisavi. Toda Novice, ki so takrat te oblike rabile, so zdaj čisto slovenske. Dr. Razlag, ki je takrat izdal almanah *Razlag* Zoro, pisan bolj v hrvaškem nego slovenskem jeziku, piše *Hrvat* zdaj čisto slovenščino. Janežič, ki je izdajal Slovensko Bčelo, *Slovenec* pisano v hrvaško-slovenski zmesi, je zdaj vzor čistega slovenskega gramatikarja, Dr. Toman, ki je takrat svoje na pol hrvaške pesmi celo v cirilici tiskal, nu, Dr. Toman zdaj ne piše več cirilice, pa hvala bogu tudi latinice ne! Edini Majar je ostal, ne, še Majar ne. On, ki je pred petnajstimi, dvajsetimi leti koval jezik iz slovenščine in tako imenovane 'ilirščine', še on je svojo kovačnico raztegnil zdaj na vse slovanske jezike z marljivostjo in pridnostjo, ki bi bila vredna boljšega uspeha in boljšega — predmeta.» — Zaključek tega Levčevega referata glede slovenščine se glasi: «Ostanimo pri svojem slovenskem jezici, rabimo ga vselej in povsod, v javnem in privatnem življenju, ne pa samo za p a r a d o po zborih in taborih.» Utemeljuje pa Levec ta svoj zaključek z naslednjimi demokratičnimi in prosvetnimi razlogi: «Le s tem jezikom je mogoče probuditi slovenski narod, kar ga ni še probujenega, le s tem jezikom ga je mogoče tako izobraziti, da noben Slovenec ne bo za Slovanstvo izgubljen. In to mora biti predvsem naša naloga. Jaz mislim, da mi le še premalo poznamo svoj lastni narod; naš kmet je tako ukažljen, tako rad čita, on je tako jedrat, moralično močan, da bi zaslužil, da ga mi vse bolj ljubimo... Ne pričakujmo preveč od hrvaške akademije, naj nas ne slepi preveč hrvaška univerza. Kajti take naprave brez izobraženega naroda so njiva brez gnoja, drevo brez korenin. Na Hrovaškem je inteligenca res izobražena, pa korumpirana, narod se pa ne zaveda; pri nas nam manjka inteligencije, pa imamo zato korenjaškega kmeta... Ponemčenja se mora slovenski narod samo s pripomočjo slovenskega jezika obraniti, kedar pa ta ne bo več izdal, nas ne bo obvarovala germaniziranja Jugoslavija, ampak edina Rusija.»⁹² — V zmislu

⁹² Po Levčevem lastnoročnem konceptu v njega zapuščini v mestnem arhivu ljubljanskem.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

teh svojih izvajanj je stavil Levec na II. študentovskem shodu naslednjo resolucijo: «Glede na to, da, ako se mi poprimemo kterege si bodi jugoslovanskega narečja, ne vidimo nobenega napredka, ne nahajamo v tem za našo slovansko bodočnost prave garancije, izrekamo svoje trdno prepričanje o tem, da za višo slovesnost je neobhodno potrebno, poprijeti se jezika r u s k e g a.»

Namenoma sem tako obširno ekscerpiral ta zanimivi Levčev referat zategadelj, ker to predavanje značilno osvetljuje pretežno miselnost tedanjega «mladoslovenskega» dijaštva, miselnost, ki je tej generaciji določala smer njenega delovanja tudi v poznejši, moški dobi. Zasedovalo je to pokolenje vsaj kulturno — čeprav ne toliko gospodarsko in organizatorično — temelje svojega delovanja (docela v zmislu mladočeškega in mladonemškega svobodomiselnega, sicer bolj meščanskega demokratizma) v n a r o d u kot zvezi inteligence z ljudstvom; stremilo je potem, da dvigne na organičnih vzmeteh razvoja in življenja zmožnih domačih tradicij in vrednot svoj narod v evropsko svobodomiselnokulturo, da bi ga držalo na ta način nad vodo dotlej, dokler bi ga ne sprejela v svoje naročje Rusija, ne caristična, absolutističnodelizujuča Rusija, temveč ona slavjanofilska Rusija svobodnodelovoljnega medsebojnega sporazuma, v kateri je zrlo to pokolenje poslednje in najvišje zatočišče svobodne kulturne bodočnosti vsega Slovanstva. — V imenu tega ideala oni Levec, ki je v tem svojem referatu, kakor že poprej v navedenem svojem govoru v «Jugu» docela pravilno odklanjal dve literaturi, višjo v enem, nižjo v drugem jeziku, tudi ni opazil glavne nedoslednosti svojih izvajanj, priporočajoč v njih Slovencem za «višo slovesnost» — ruščino, torej vendar jezikovni dualizem...

Ideologijo, ki jo Levec razvija v gori razbranem referatu, je bil tej prvi «mladoslovenski» dijaški generaciji izdelal pred svojo preselitvijo v Rusijo dr. Fran Celestin. Ta se je tudi na tem dijaškem shodu dvignil takoj za Levcem, priporočajoč Levčevo resolucijo z razlogom, «da naj se narod izobrazuje na specifično slovenski podlagi, da se krepí in materijalno povzdigne. S tem pa še ne more si zagotoviti svoje slovanske bodočnosti. Treba je Slovanom vsemu svetu, ki nas je preziral do zdaj, postaviti pred oči imponanten faktor in sicer sprejembo vseslovanskega jezika», glede katerega pravi Celestin, da ne more biti drugi nego ruski.⁹³ Edino v ruskem jeziku, so mislili mladi gospodje, naj bi Slovenci pisali svoje znanstvo. O tem, kako bi si slovenski znanstveniki v

⁹³ «Slovenski narod» z dne 7. septembra 1869., št. 105.

zadostni meri prisvojili znanje ruščine, si niso belili glave...⁹⁴

A Levčevo resolucijo so vendar sprejeli soglasno.

O tretji, v zadnjem momentu vrinjeni točki dnevnega reda, o ustanovitvi stolice za slavistiko na graški univerzi, je poročal Oblak. Tudi njegovo resolucijo je shod soglasno sprejel.

(Dalje prihodnjič.)

Vladimir Levstik

Rdeči Volk in Minehaha

Indijanska povest

(Nadaljevanje)

Beži, beži!» je hihiknila Monika, nič hudega ne sluteč. «Doli pojdi pa tiho bodi, ko nisi za rabo.» — «Hoj, to bomo videli!» Potegnil se je više, prijel se z eno roko in zagrabil z drugo, preden je dekla utegnila stisniti krilo med noge. — Lojz, ki mu je sledil z očmi, jih je tisti mah nekam preplašeno izbuljil, nato pa je v brezmejni zadregi pobesil obraz in hitel pobirati jabolka, kakor da gre za življenje. Roke so mu vidno trepetale in vsa njegova glava je bila en sam plamen rdečice.

«Pusti me, grdoba!» je vreščala Monika. «Zatožim te... pusti, pravim... pomagajte!...».

Napol ogorčena, napol že zapeljana se je branila z eno roko, držeč se z drugo za vejo. Toda njen krik je bil presramežljiv, da bi segel do doma, in ena roka je bila premalo, da bi se otepla izprijenega zelenca. Ostalo ji ni drugega kakor odnehati ali pa izpustiti vejo in telebniti z drevesa.

«Mirko!...» se je ujezil tudi Lojz. «Doli pojdi, slišiš? Da te ni sram!... Tak, Monika, daj mu že po zobeh!»

A kje bi sirota udarila mladega gospoda, ne glede na to, da je slabel njen odpor od trenutka do trenutka; če ne bi bilo Lojza spodaj in je ne bi bilo tako strašno sram pred njim... oh, Bog pomagaj!

Profesor je začul njeno ihtenje baš tedaj, ko se je pripravljaj, da bi zaigral vlogo Previdnosti. Zazehal je s poudarkom in zašumastil v svojem skrivališču.

⁹⁴ V prihodnjem šolskem letu se je napravil ta poizkus, da si je dunajska «Slovenija» najela učitelja ruščine. (Prim. Vencajz, o. c. str. 52.) Kakšen je bil uspeh tega poizkusa, lahko sklepamo iz dejstva, da niti najnadarjenejši prvi «slovenijani» (kakor: Levec, Šuklje, Ogrinec, Jurčič, Kersnik, Stritar...) niso nikdar obvladovali ruskega jezika.

Dr. Ivan Prijatelj

Vloga «omladine» v prvem obdobju «mladoslovenskega» pokreta

(Nadaljevanje)

Nato je prišla na razpravo četrta točka: ustanovitev in program «Društva slovenske omladine», glavna, že od lanskega I. študentovskega shoda podedovana ideja, v zmislu katere naj bi se bilo to pokolenje organiziralo kot strnjena generacija po vzorcu znamenite «Ujedinjene Omladine Srpske». O tej centralni točki je poročal Šuklje, dokazujoč, «koliko važnost bi imelo društvo, 'Omladina' za razvoj slovenskega naroda kot središče omikane mladine». A takoj nato je moral referent z obžalovanjem konstatirati, da se pri izpremenjenih političnih razmerah, nastalih po decembrski ustavi, tako društvo ne dá realizirati. «Illiberalni društveni zakon prepoveduje nepolnoletnim, biti udje političnega društva, in ravno tako političnim društvom, imeti podružnice. On predlaga toraj, da naj se poskuša, namen mladine doseči po drugem potu: naj se napravijo po posameznih vseučiliščih, kjer študirajo Slovenci, akademična društva na podlagi enega programa. Ta program naj bo narodno-svobodomiseln; prava slovenska zavest, ljubezen do domovine in ljubezen do najlepše ideje človečanstva, do svobode, naj se goji v teh društvih. Govornik svoje tovarše opominja na Husa, slavnega mučenika češkega naroda, ki je tudi v svoji osebi zedinil idejo svobode z idejo narodno. Tako naj bode tudi geslo slovenske mladine: Vse za svobodo in narodnost!»⁹⁵ Glede na nemožnost ustanovitve «Društva slovenske omladine» kot političnega društva se je stavil predlog, da bi se to društvo osnovalo kot literarno. V tem oziru pa je Levec obrnil dijaštvu poglede rajši na «Slovensko matico». — Drugi študentski shod se je nato zaključil zvečer s komersom, kateremu je predsedoval «prijatelj slovenske mladine in poslanec naroda slovenskega», dr. Valentin Zarnik. Na komersu se je navelo najprej napredni duhovščini na Štajerskem (Davorinu Trstenjaku, Božidarju Raiču itd.), potem Levstiku, Stritarju, Jurčiču, Husu, Strossmayerju itd.

Ko so se po preteku počitnic dunajski slovenski visokošolci zopet sešli v svoji «Sloveniji», je bilo število članov tega društva narastlo že na 95. Na drugem občnem zboru društva v tem

⁹⁵ «Slovenski narod» z dne 7. septembra 1869., št. 105.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

šolskem letu dne 6. novembra 1869. je vstal filozof Levec in razlagal zlasti novodošlim prvoletnikom, da se je «Slovenija» ustanovila predvsem v ta namen, «da bi se v nji Slovenci urili v govorjeni in pisani besedi», ker «so Slovenci na Dunaji znani kot najslabši govorniki. Govorništvo pa ima v sedanjem času pomen, ki se ne more in ne sme prezirati... Ne smemo pa zadovoljni biti samo s tem, da znamo malo parlamentarnih fraz lomiti in urno jezicati. Tudi v pisavi slovenski se moramo uriti, v to, bi rekel jaz, moramo polagati težišče našega društva. Kajti govornjena beseda se zgubi, pisana ostane. Zatorej bi prosil vse tiste gospode, ki imajo zmožnost za to, da bi nam tukaj večkrat kaj spisanega brali. Bodi si resno ali šaljivo, znanstveno ali neznanstveno, politično ali lepoznanško: vse nas bode veselilo.»⁹⁶ Zlasti pa opozarja Levec dijake v tem svojem nagovoru na to, da naj nikoli ne pozabijo, da Dunaj ni njihova domovina, marveč da morajo njihove oči biti vedno obrnjene domov. A v tem oziru poprijemlje Levec Stritarjevo pobudo⁹⁷ in pravi: «Kar se tega tiče, je moja misel o tej zadevi ta, da bi se mi javno ne utikali v skoz in skoz gnjilo slovensko politiko. Saj veste, precej se nam očita, da smo še nezreli, da ne umemo teh stvari itd. Pokazala sta tudi dva študentska shoda, da v tej zadevi nimamo sreče in vspeha.» Govornik omenja, kako slovenski veljaki omalovažujejo dijaštvo, zbirajoče se okrog dunajske «Slovenije», in da je baje dr. Costa izrekel v ljubljanski čitalnici besede, «da bo vsa Slovenija letos gotovo dobila ‚säuferwahnsinn‘» itd., ter nadaljuje: «Obrnil bi pa Vašo pozornost na ‚Slovensko matico‘. Vsakemu je znano, kako škandalozno je organiziran prvi naš znanstveni zavod.» Te slabe organizacije «Matice» pa je po Levčevem mnenju sokriva «škandalozna lenoba mlajših Slovencev». Odborniki «Matice» se včasih na občnih zborih volijo z borimi 35 glasovi. «Ko bi se nas torej vsaj dvajset zapisalo v Matico, ko bi dalje na počitnicah nabrali med znanci volilnih listov, potem vdeležili se občnega zbora, pa bi lahko izvolili matičen odbor, kakoršnega bi mi hoteli... in v dveh letih vso njeno delalnost preobrnili... Ako mi to dosežemo, da matico reorganiziramo, potem smemo z našim društvom prav zadovoljni biti.»⁹⁸ — Iz teh poslednjih

⁹⁶ Znanstvenih in šaljevih predavanj zaznamuje Vencajz v tem šolskem letu v okrilju «Slovenije» — šest od predavateljev: Šukljeta, Levca, Drganca, Lavtarja in Josipa Ogrinca. (Prim: Vencajz, o. c. str. 129.)

⁹⁷ Prim. Stritarjevo «Kritično pismo» IV. v «Slovenskem glasniku» z dne 1. marca 1868., str. 93., in «Zbrane spise» V., str. 31.

⁹⁸ Po konceptu v Levčevi zapuščini v mestnem arhivu ljubljanskem.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

Levčevih besed se razvidi, da je torej od Levca in iz dunajske «Slovenije» izhajal načrt naskočitve «matičnega» odbora po «Mladoslovincih», ki se je l. 1871. pripravljala in l. 1872. brez uspeha poizkusil.⁹⁹

Dne 2. decembra 1869. je priredila «Slovenija» na svojo roko in s svojimi silami na Dunaju zopet Prešernovo slavnost, ki je gmotno in moralno lepo uspela. Slavnostni govor na tej prireditvi je imel Levec. Iz njegovega govora naj navedem samo dve mesti, ki kažeta, kako se je čutila ta «mladoslovenska» mladina v nasprotju s «Staroslovenci» — Prešernovo: «Prva knjiga,» je dejal predavatelj, «ki je ne le v naši domovini, ampak tudi drugod po slovanskem svetu izbudila splošno čudenje in strmenje, knjiga, s katero se vsak pravi domoljub diči in ponaša, katero pa tudi Neslovenec, ki jo pozna, visoko ceni, prva knjiga, ki nima stalne veljave samo za slovenski narod, ampak ki se zamore uvrstiti med prva poetiška dela vsega naobraženega sveta — so Prešernove poezije.» Končal pa je Levec to svoje prvo predavanje o Prešernu z naslednjimi besedami: «In kadar pride odmenjeni čas, da bo mati Slava sklicala svoje otroke pod svoja krila, smel se jej bo brez strahu približati tudi mali slovenski narod, podal jej bo drobno knjigo — Prešernove poezije — ter ponosnega srca rekel: Storil sem svojo dolžnost!»¹⁰⁰

O življenju in duhu, ki sta vladala koncem leta 1869. v akademskem društvu «Sloveniji», je vrhu tega poročal Levec dne 29. decembra 1869. svojemu prijatelju, ljubljanskemu osmošolcu Janku Kersniku naslednje: «Kar se tiče naše dunajske Slovenije, sem je jaz prav vesel. Vsacih 14 dni se snidemo, eden ali dva kaj znanstvenega bereta, potlej pa kritikujemo, včasih po več ur. Jaz si prizadevam, kar je mogoče, da bi se v politiko preveč ne mešalo. Spodbil sem zaupnico Zarniku in pa pozdravilni telegram farju Hermanu. Nisem mogel drugače. Fantje so tudi pametni in dasiravno nas je 84 v Sloveniji, nimamo nikdar osebnih konfliktov. Šuklje je postal junak, da ga je človek vesel, samo malo na žnori ga je časi treba držati, pa malokdaj. Štajarci so se pa skoro čisto ločili od nas. Kranjci in Goričanje smo libe-

⁹⁹ Prim. mojega «Kersnika» I., str. 192 in 195.

¹⁰⁰ Po konceptu v Levčevi zapuščini v mestnem arhivu ljubljanskem. — O tej Prešernovi besedi je pisal Levec dne 7. decembra 1869. svojemu dekletu, da «je bila jako lepa ... Ljudi je bilo okrog 300, denarja nam je ostalo kakih 90 gld.». Sicer pa pristavlja Levec v tem pismu, da mu gre že trda s časom, «društva bi rad popustil, pa se bojim, da bi preveč ne hirala, ko bi mene ne bilo ...», ker drugi nego Šuklje in jaz se tako veliko ne brigajo za vso stvar. Excelira še kdo rad, dela se pa vsak ogne, če se le more ...»

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

r a l n i Slovenci in potem R u s i ; Štajarci pa farški H r o v a t j e = Slovenci. To so naše politične stranke.» V ostalem Levec v tem pismu obširneje poroča Kersniku o Stritarju in o pripravljajoči se izdaji «Zvona», o katerem pravi, «da bo delal sensacijo» s svojimi leposlovnimi, zlasti Stritarjevimi spisi, ter pristavlja značilne besede kulturno-politične orientacije, ki je bil ž njo prožet literarni del vse te «mladoslovenske» dijaške generacije: «... pa le malo bo takih, ki bi spoznali, da edino slovstvo, katerega je nam čez vse treba, so b e l l e t r i s t i k a in p a š o l s k e knjige. Po čemu znanstveno slovstvo? Saj nimamo bodočnosti! Ali bomo Prusi ali pa Rusi!»¹⁰¹ (!!!)

V prihodnjem koledarskem letu 1870. je dijaštvo, zbrano v dunajski «Sloveniji», snovalo razne načrte; mislilo je na prireditve slavnosti na čast slovenskim protestantskim pisateljem, ki bi se naj bila po mnenju Levca in večine priredila v «liberalnem», po predlogu manjšine s Šukljetom na čelu pa v «reformatoriško-demonstrativnem» duhu.¹⁰² A do prireditve te slavnosti ni prišlo, kakor tudi ne do izdaje istotako nameravanega humorističnega lista, čigar idejo je spodrinil Levstikov «Pavliha», ki je začel v tem letu izhajati na Dunaju. (Frot-pis, Levstik, T.)

Ker se je na sestanku «Slovenije» dne 2. februarja 1870. povodom preureditve društvenih pravil izkazalo, da je en del družtvenikov za to, da se društvo postavi načeloma zgolj «na podlago dognanih rezultatov», drugi del pa za to, da se v svetovnem naziranju izreče za določnejšo «svobodomiselno podlago», je nastopil Levec v odborovi seji proti zagovorniku prvega teksta, tovarišu Golii, z značilnim govorom, ki nam odpira zanimiv vpogled v miselnost večine takratne «mladoslovenske» mladine. Ustanovitelj «Slovenije» je pri tej priliki izvajal: «Ko smo pretečeno leto maja meseca gg. dr. Celestin, Lavtar, Šuklje, Jenčič, Skaberne in jaz začeli snovati Slovenijo, vodila nas je pred vsem misel, da bi ž njo osnovali središče vseh mladih inteligentnih slovenskih moči na Dunaju. Jug z ekskluzivno hrvaškimi in narodnimi tendencijami nam ni bil po volji. Saj veste, da se je celo stavilo zahtevanje na nas, da bi storili salto mortale ter poganjali se za to, da se na Slovenskem že v narodne šole vpelje hrvaški jezik... Večina Slovencev se je lani izrekla zoper Jug in oživila se je Slovenija. V njej smo se hoteli izobraževati v govornjeni in pisani slovenski besedi. Zraven pa smo imeli še drug namen — vrhu ljubezni do domovine smo v Sloveniji hoteli

¹⁰¹ Levčevo pismo v Kersnikovi zapuščini na Brdu.

¹⁰² Vencajz, o. c. str. 53.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

gojiti ljubezen do s v o b o d e. V tem zmislu smo pravila osnovali in precej v prvi seji smo si postavili za geslo ne: vse za vero, cesarja in domovino, ampak: Vse za svobodo in domovino!» Po teh uvodnih besedah Levec v zanosnih izrazih opisuje, kako je hrepenenje po svobodi preosnovalo že ves moderni svet. Edino to hrepenenje more po govornikovem mnenju «pomagati tudi mali slovenski domovini». Svojo trditev utemeljuje Levec z naslednjim ekskurzom v slovensko politično in literarno zgodovino: «Kdor je bil v ljubljanski čitalnici, videl je gotovo v zadnji sobi viseti podobo očeta Janeza Bleiweissa... Pod njo stojé zapisane besede: ^IVse za srečo domovine!... Pod njimi stoji datum: V Ljubljani, dne 20. maja 1848. leta. Precej pod Bleiweissovo podobo je pa miza, na kateri navadno ležé njegove Novice. Naj jih [človek] vzame v roko: na vsaki strani bo bral, da geslo očeta Bleiweissa in njegove stranke se več ne glasi: Vse za srečo domovine, ampak da se je zdaj bistveno premenilo. ^{II}Vse za vero, cesarja in domovino! — V teh besedah, gospodje, imamo pa vso zgodovino slovenskega kulturnega življenja zadnjih 20. let, v teh besedah imamo zapisano vso našo žalostno prihodnjost! Slovenski domoljubje, ki so se 48. leta borili samo za srečo domovine, boré se danes tudi za vero, boré se tudi za cesarja! In kdo jih je tako premenil? Njih zveza s f a r j i!» — Precej po 48. letu, ko se je narodna stranka začela bližati farški, vidijo se žalostni nasledki za zgodovino slovenske literature. Poglejmo malo! Najprej so se začeli zadirati nad Preširnom. Pa ta jim je bil prevelik. Res, da ga psujejo le kot malovrednega pesnika mesene ljubezni — pa zrastel jim je vendar že čez glavo, dasiravno si v Novem mestu, kakor sem slišal, že en profesor prizadeva dokazovati, da njegove poezije so same otročarije. Gospodje, učence tega Nazarenca smo že nocoj slišali med nami! Za Preširnom je prišla na vrsto Janežičeva Bčela. Prinesla je nekaj zaljubljenih pesem. Križajte ga, križajte ga! kričali so ob Savi in Dravi — kričali so tako dolgo, da so jo zatrli. Leta 1854. je bil prvi zdaj živeči slovenski pesnik, ^{am: Bčela} Levstik, tako predrzen, da je izdal svoje pesmi. Prišle so p o d ^{Levstik} p e č a t. Ljubljanski farji, s a m i o d l i č n i n a r o d n j a k i, so zažugali založniku: Če boš ti te pesmi prodajal, ne bomo tiskali pri tebi nobene slovenske knjige! Blaznik se je dal ostrašiti, in bile so Levstikove pesmi c e l i h 1 2 l e t k o n f i s c i r a n e. Pa to jim ni bilo dovolj. Ravno ti ljubljanski farji, sami odlični narodnjaki in zdaj podpredsedniki čitalnice in matice, so denuncirali takrat v Olomucu živečega Levstika pri njegovem predstojniku, da je zgubil svoj vsakdanji kruh. In ko je tako preganjan prišel v

namenom progresivnosti - ...
 a farje. St. Ja bi se mesal v litero + priprijel "živon" - ja tu idz mislem. Imamo etax;
 nek. Ko v literarnem životopisu poznajo jezice - bo pač že minela fara Tokla po kra

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

Toslat in
 vskovnik
 konec nov.

Ljubljano, napovedala mu je policija, podšuntana od ljubljanskih farjev, samih odličnih narodnjakov in zdaj podpredsednikov matice,¹⁰³ da mora še tisti dan zapustiti Ljubljano! Ko je 1858. Janežič začel izdajati Glasnika ter je prinesel novelo Jela iz časa slovenske reformacije, brž se je oglasila truma svetlih farjev, odličnih narodnjakov, in od takrat Janežič ni prinesel več nobene nedolžno zaljubljene pesmi! Kdor je bral Danico tako pridno kakor jaz, vedel bo, kolikrat je brusila jezik o Glasniku. Pa ali hočete še več izgledov? Leta 1863. je začel izhajati v Ljubljani N a p r e j. Prinesel je enkrat dopis, če se ne motim, iz Knježaka o duhovnu etc. Zatrli so ga —. Leta 1864. smo storili korak dalje. Prišle so na svetlo Jenkove pesmi. Pozna jih vsak izmed nas. Pa čujte! Danica je dobila svojo pomočnico — Novice. Ko je g. Luka Svetec Jenkove pesmi kritikoval v Novicah, očital jim je, da so 1.) nemoralne, 2.) babje, 3.) mesene. Kako se je kritizirala Jurčičeva Vila, o tem bom molčal. Tudi tega ne bom pravil, kaj se piše in govori zoper Z v o n. Saj je vsakemu znano. Čisto napačna je misel, da če se mi v politiki s farji edinimo, da bi to imelo na naše literature razvoj kakšen vpliv. Poglejmo le matico! Pred tremi leti je predlagal Marn, da izda Fabiolo. Predlog je pal. Drugo leto je predlagal Kosar, da naj izda Matica Jeříkovo dogmatiko. Predlog prvo leto tudi ni obveljal, drugo leto je pa zmogel zoper predlog prof. Janežiča in dr. Kočevarja, da naj Matica podpira bolj lepoznanstvo. Drugo leto hvala bogu dobomo dogmatiko v slovenskem jeziku. Tistim gospodom, ki se nocoj poganjajo za farje, jo prav gorko priporočim! Za njo je napovedal Kosar že otroško odrejo, in če gremo tako dalje, bo slovenska Matica čez 10 let izdala Syllabus v slovenskem jeziku z Blaznikovimi ilustracijami... Saj daleč več nismo od tega. Saj je že letos v kranjskem zboru g. Costa oklical, da brez vere ni znanstva! In danes sem bral v pozitivnem Syllabu ravno to misel. Kdor pri nas v politiki rabi farje, jim mora priznati vpliv tudi v literaturi, kajti pri nas sta politika in literatura čisto zvezani, tako da veljavni možje v politiki imajo, kar je dosti škandalozno, odločivno besedo tudi v literarnih zavodih. In zoper ta za slovensko literaturo, za slovenski narod sramotni in pogubljeni vpliv smo mislili mi, ki smo osnovali pretečeno leto Slovenijo, da se bodo navduševali slovenski mladeniči na Dunaji, da bodo vernivši se v svojo domovino kakor aposteljni oznanjevali pravo omiko ter netili hrepenenje po svobodi in izobraženosti... Zatorej vse svoje prijatelje, katerim je kaj na tem ležeče, da društvo ohrani svoj

Janežič

Naprej
 "Jenkove"

Marn
 Kosar

Dr. Costa

A ta zvez
 se bregne
 oja in r
 nahivica
 čafor

¹⁰³ V tem letu je bil podpredsednik »Matice« duhovnik dr. Leon Vončina.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

svobodomiselni značaj, prav presrčno prosim, da glasujejo za odborov predlog.»¹⁰⁴ — Ko je še Levec zapretel, da bi v slučaju, ako obvelja prvi predlog, dotedanji odborniki odložili svoje mandate, je pri glasovanju zmagala »svobodomiselna podlaga« v pravih društvih.

Slovensko dijaštvo na Dunaju se je v tem času v obilnem številu podpisovalo tudi na adresu, ki so jo južnoslovanski dijaki z 200 podpisi poslali v Rim na vatikanski koncil Strossmayerju,¹⁰⁵ katerem je že malo poprej neki dunajski, najbrž dijaški dopisnik v »Slovenskem Narodu« pohvalno pisal, češ, da pobija »kakor vselej absolutizem v politiki tako v Rimu cerkveni absolutizem« — dogmo o papeški nezmotljivosti.¹⁰⁶

Zadnja važna prireditev, ki se je vršila še v tem drugem letu obstanja »Slovenije«, je bil slavnostni večer na čast na Dunaj došlemu Levstiku dne 12. marca 1870. »Slovenski narod« je poročal o tem večeru docela kratko: »Deputacije vseh slovanskih omladinskih društev so bile prišle pozdravit zaslužnega delavca na slovenskem literarnem polji; tako da je bilo zbranih nad 300 slovanskih mladih mož. Govorov¹⁰⁷ je bilo več v slovenskem, ruskem, hrvaškem, češkem jeziku.« Slovenski govor Levstiku je na tem večeru govoril zopet Levec, ki je Levstika dvignil na ščit te omladine. V dopolnilno ilustracijo miselnosti tedanjega »mladoslovenskega« dijaštva naj navedem iz tega Levčevega govora nekaj mest. Levec je dejal: »Kako pomenljivo je Levstikovo ime za vsacega poštenega Slovenca, očitno vam bo najbolj iz tega, če omenim, da dosedaj sem opazoval jaz v vsej sedanji slovenski literaturi in v vsem slovenskem javnem življenju — dve stranki, in sicer ena je za Levstika, druga je zoper Levstika. Na njegovi strani sem videl talent, napredek, z n a č a j n o s t, pravo svobodo in domoljubje, na nasprotni pa tartuferijo, egoizem, farštvo, koristolov, dušno gnjilobo — skratka vse, kar beseda ‚pervakarstvo‘ najboljše zaznamuje.¹⁰⁸ Na

¹⁰⁴ Po konceptu v Levčevi zapuščini v mestnem arhivu ljubljanskem.

¹⁰⁵ »Slovenski narod« z dne 17. marca 1870., št. 32.

¹⁰⁶ »Slovenski narod« z dne 11. januarja 1870., št. 4.

¹⁰⁷ »Slovenski narod« z dne 22. marca 1870., št. 34.

¹⁰⁸ Ta Levčeva karakteristika označuje laične »prvake« nekoliko strogo, a v bistvu resnično. Najbolj nesimpatična črta značaja »staroslovenskih« prvakov je njih dvoličnost v svetovnem naziranju, drugačno, skrito naziranje pri sebi in drugačno v javnosti, okoliščina, iz katere mora slediti hinavstvo. Tega licemerstva ne olepšuje niti izgovor domoljubja, češ, da so ti možje morali tako nastopati, da se ne oddaljijo od ljudskega nivoja in mišljenja tedanje ozkosrčne ter zelotške Jeranove duhovščine, glavne gojiteljice narodnega gibanja v širokih vrstah ljudstva. To je bil ob skur antizem, to se pravi: ne dviganje ljudskih mas

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

kteri strani smo mi? ... G. Levstik po svojem jeklenem značaju, po svojem talentu in po svojem delovanju kot pesnik in pisatelj gotovo zasluži, da si ga je slovenska inteligenca izbrala za svojega načelnika. O njegovih zaslugah ne bom tukaj govoril... opomniti hočem samo nekaj malega: Gospoda, če je Bleiweiss prvi za Preširnom sè svojimi Novicami 43. leta začel orati njivo slovenskega slovstva, bil je g. Levstik prvi, ki je na tej njivi začel sejati r u m e n o p š e n i c o... Da so moje besede resnične, prepričal se bo vsak, kdor vzame v roke knjige in časopise, tiskane od 1843.—1855. leta. Jezik, v katerem so pisane vse, je neslovensk, mešanica iz slovenskega in hrvaškega. Še le g. Levstik je slovenskim pisateljem sè svojim spisom ‚N a p a k e‘ etc., ‚K e r p a n o m‘, kritikami v Glasniku pokazal pravo pot, kajti rekel je: Če hočete slovensko pisati, poslušajte n a r o d, učite se, kako narod misli, kako narod govori. In vsi dobri slovenski pisatelji od Valjavca do Jurčiča — vsi so poslušali njegov glas. Toda namesto da bi se bilo takemu možu, kakor je g. Levstik, življenje lajšalo, skrbeli so naši domoljubni duhovni in pervaki... da se mu je grenilo na vso moč... In g. Bleiweiss je notorično pri černi kavi najemal ljudi, da so pisali zoper Levstika, se ve, s kakim vspehom — to je drugo vprašanje. Kajti kakor Argos opazoval je Levstik zadnja leta vse javno in skrivno dejanje in nehanje naših prvakov ter brez usmiljenja šibal njih egoizem in njihovo nedoslednost pri vsaki priložnosti. In reči se mora, da njegove zasluge v žurnalistiki niso manje nego v lepoznavski literaturi. Ni čuda, da so ga torej hoteli ugonobiti, naj velja kar hoče... *Crepiren soll der Hund!* bilo je in je še njih geslo. Pa kakor kaže, tudi tukaj jim bo spodletelo, kakor jim je v literaturi, kajti, kakor vidite, je g. Levstik

v evropsko višino, ampak poniževanje svoje miselnosti v nižine primitivizma, ne najmanj iz namena sebične in koristoljubne želje po vodstvu nad narodom, vodstvu, označenem po vrhu še po brezobzirnem avtokratstvu. Ves drugačen je bil seveda oni Levstik, ki je tem »prvakom« zabrusil v obraz kitice (zložene na Dunaju dne 6. novembra 1870.):

«Jaz nésem pôpom upogibal
Ni licemerom se krivil;
Poniglavce sem vedno šibal:
Zató vražèn sem vedno bil.

Ubóštvo, skrb, od vás teptanje
I mraz i glad sem pretrpél,
Izgubil zveze vse nekdanje;
Pred jáslí vaše nésem šél!

Pred jasli, kder se dolgoúha
Redí živál, da rezgetá,
Iz pólnega kričí trebúha:
‚Kdor tu ne žrè, ta dom izdá!‘

P e s à s t e m e i m e n o v a l i,
Ker biti nésem htél vaš pès;
Od vseh straníj ste v mé ščuvali,
Vaš Izrael ščuval je vès!»

Janko Glaser: Na pot — Gustav Strniša: Trsje

še zdrav in vesel na duši in hvala bogu tudi na telesu, in tacega naj nam bog ohrani še prav mnogo, mnogo let.»¹⁰⁹

Levstik se je za ta Levčev homagij in za druge nagovore na tem večeru zahvalil s posebnim govorom, iz katerega zabeleži zapisnik «Slovenije» besede: «Dolgo je želel priti v sredo slovenske mladine, ker mu niti ni bilo mogòče ostati v mestu, v luži, kjer si sebičnost, lakomnost in slavohlepje, kakor nesramne živali, odje dajo druga drugi glave.» Nato je on, sam vzor slovenskega značaja, zbranim dijakom priporočal predvsem «trden značaj».¹¹⁰

(Konec prih.)

Janko Glaser / Na pot

(V spominsko knjigo)

S kamenjem posute	S kamenjem posuta
ceste so in sprane —	pot življenja, sreče —
glej, da si obuješ	glej, da si ne raniš
črevlje podkovane!	duše hrepeneče! ...

Lahko nogi drobni:

varno se obuže;

težko duši nežni:

bosa v svet potuje.

*Če boste tako jasni
stare metrični - potem pride*

Gustav Strniša / Trsje

Živa stena, mejaška močvirja in polja.

Z žametno streho vrh blatnega valovanja
šušteča, zelena utica,
polna mehkega drugovanja. —

Ko ga zarja oblije, zadrhti tisoč ognjenih čopčev
in slika v zrak zemlje nemirna vprašanja —
iz šepetanja —
ko vse miglja nad njim — zlato, cinober, glen mušic,
in pod mrak se oživlja kotanja. —

A iz polja monotoni glas prepelic —
ubiti, potopljeni zvon pozvanja.

¹⁰⁹ Po konceptu v Levčevi zapuščini v mestnem arhivu ljubljanskem.

¹¹⁰ Vencajz, o. c. str. 54.

Dr. Ivan Prijatelj

Vloga «omladine» v prvem obdobju «mladoslovenskega» pokreta

(Konec)

V šolskem letu 1870./1871., v katerem je dunajski «Sloveniji» predsedoval njen ustanovitelj Levec s podpredsednikom Jurčičem (kateri je bil v prvem semestru zopet na Dunaju, dokler ni okrog Novega leta 1871. odšel v Sisek), je igralo dunajsko slovensko dijaštvo še vodilno vlogo v slovenskem omladinskem pokretu. Zlasti sijajno se je obnesla to leto obligatorična «slovenijanska» Prešernova slavnost, ki jo je priredila «Slovenija» dne 2. decembra 1870. To slavlje se je vršilo ob času nemško-francoske vojne in v onih dneh, ko so slovenski listi povodom znamenitega južnoslovenskega shoda posebno živahno razpravljali južnoslovansko vprašanje, o katerem je bila — spričo pruske nevarnosti — začela na skupnih shodih debatirati tudi južnoslovanska dijaška mladina na Dunaju.¹¹¹ Program te Prešernove slavnosti, ki je obsegal razen muzikalnih točk tudi nagovor Šukljeta, predavanje Levca¹¹² in deklamacijo Kersnika, kakor tudi poročilo o dobro uspeli tej prireditvi sami, so poleg «Slov. naroda» topot, v dobi kratkega premirja, prinesle tudi — «Novice». Slavnost se je obhajala v znamenju slovanske obrambe proti zmagoslavja pijačnemu prusaštvu, medsebojna nasprotja, tudi v domači politiki in kulturnem naziranju, so bila stopila za trenutek v ozadje. Namesto običajnega plesa so se po izvršenih produkcijah vrstili govori v ruskem, češkem in srbskem jeziku ter čitali došli telegrami. S posebnim navdušenjem je bila sprejeta brzojavka češke mladine iz Prage z besedilom: «Mi, mladež, kateri nosimo bodočnost svojega naroda, stojimo na prvi straži slovanske svobode.» Celo iz daljne Švice so telegrafirali tam študirajoči slovanski dijaki: «Iz svobodne zemlje, kamor zatiranje ne seže, bratovski pozdrav!» In neka domorodna duša je poslala «težak in pomembe poln» telegram: «Praznovaje Preširna, ne pozabite tudi njegovih besed: Na tleh leže slovenstva stebri stari!»¹¹³ Vse je stalo pod vtiskom pruskega triumfa...

¹¹¹ Prim. mojega «Kersnika», I., str. 133.

¹¹² «Vodnik in Prešeren. Slavnostni govor Fr. Levca», priobčen v «Slovenskem narodu» z dne 10. decembra 1870., št. 144.

¹¹³ «Slovenski narod» z dne 6. decembra 1870., št. 142. — Predsednik «Slovenije» Levec se je topil radosti nad uspehom te prireditve. «Celo Razlag, Costa in

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

Od šolskega leta 1871./1872. dalje se opaža, kako vedno bolj splahneva med dunajskim slovenskim dijaštvom oni duševni vzgcn in oni elan, ki je bil koncem 60tih let za «Savo» in «Jugom» poklical «Slovenijo» v življenje. Smelemu vzboku vala sledi mirnejša usedlina, za pionirsko generacijo manj razmahnjen rod. Crtomir=Prešernov rek: «Tak se zažēne, se pozneje vstavi mladenič» veljá za razna pokolenja, vrsteča se v kulturnem gibanju narodov, veljá pa še posebno za dijaške pokrete... V tem splošnem, takorekoč biološkem dejstvu je iskati vzrokcv tudi delnemu zatišju, zavladavšemu v dunajski dijaški «Sloveniji» v 70tih letih. Vrhutega je v tem desetletju gospodujoča reakcija in persekucija Auersperg=Lasserjeve vlade pritiskala plamen mladeniškega ognja slovenskim dijaškim generacijam, prihajajočim v 70tih letih študirat na Dunaj, k tlom. Končnega vzroka delnega zatišja je iskati tudi v csebah. Takšnih osebnosti, kakršni sta bila leposlovca Jurčič in Stritar v literaturi ter Levec in Šuklje v kulturno-društvenem pokretu, ni v dobi, nastopivši v neposredno sledečih letih, prihajalo več mnogo na Dunaj. V «Sloveniji» se je že jako občutila vrzel, ko je v jeseni 1871. odšel v Gorico za suplenta Fran Levec in ko mu je eno leto pozneje sledil ravno tja Šuklje. V prvem letu novega desetletja so sicer vanjo stopili taki markantni talentje, kakor Ivan Tavčar, Karel Slanc in Fran Detela; za temi so prihajali v kesnejših letih še novi nadarjeni mladi možje, vendar takega razmaha kakor ob svojem rojstvu «Slovenija» pozneje skorajda ni več dosegla. To se je kazalo zlasti v tem, da splošnega študentskega shoda par desetletij ni mogla več spraviti na noge, dasi ga je v društvu predlagal še v letnem semestru 1871. tedanji društveni predsednik Širc in v zimskem semestru 1872. jurist Ivan Tavčar, poslednji z izrečno ugotovitvijo, da so počitniški dijaški shodi «ime slov. dijaštva silno povzdignili».¹¹⁴ Viden znak prvega zastoja po začetnem silnem vzgcnu nam kaže dejstvo, da je društvo «Slovenija» v letnem semestru 1873. celó začasno suspendiralo svoje delovanje. Odtod se dá razlagati, da je nekako ob tem času, namreč v dobi prvega kulturnega boja na Sloven-

Bleiweis so nam telegrafirali,» je pisal svoji nevesti dne 4. decembra 1870., a dva dni pozneje ji je poročal še naslednje: «Kamor grem, mi srečo voščijo tuji slovanski in neslovanski dijaki kot predsedniku prvega akad. društva dunajske univerze! Ali nismo velike živine? Vsak pravi, da take besede kakor Slovenija ne more napraviti nobeno drugo društvo... Ljudij je bilo okoli 700... Ljudje so kar od navdušenja plesali. Celó Dunajčanke, ki niso nič razumele, so bile vse navdušene; ostale so do 1. čez polnoč med nami.»

¹¹⁴ Vencajz, o. c. str. 59.

skem, vodilna vloga v pokretu slov. akademske mladine provizorično prešla v roke graškega slovenskega dijaštva. Zato mrebiti ne bo odveč, ako v primerjavo in v nekak pendant k početkom dunajske «Slovenije» podam par podatkov o gibanju slovenske akademske mladine v Gradcu ob času, ko se je rodila in delala prve korake v svet dunajska «Slovenija».

Gradec je bil za Dunajem slovenskemu dijaštvu drugo najvažnejše univerzitetno mesto. Podobno kakor v avstrijski so se tudi v štajerski prestolici zbirali slovenski akademiki že l. 1848. v družbi z inteligentnimi nedijaki okrog političnega društva, nosečega kakor na Dunaju ime «Slovenija». Ta graška «Slovenija» se je neposredno pred nastopom reakcije (dne 17. aprila 1849.) z namenom, da si reši življenje, preustrojila v literarno društvo.¹¹⁵ Kdaj je to nepolitično društvo prenehalo živeti, do sedaj ni znano; omenjena spomenica «Triglava» pravi, da okrog l. 1850., trdec obenem, da so se poslej v 50tih in 60tih letih graški slovenski akademiki zbirali v privatnih «zabavnih družbah, v omizjih, v literarnih krogih, in sicer skupno z drugimi Jugoslovani». V nasprotju s to trditvijo pa sem zasledil v slovenskem časopisju do sedaj neopažen osamljen sled, da je neko dijaško društvo z imenom «Slovenija» v Gradcu živelo prav tja do oktobra l. 1868. in šele v tem času sklenilo, da preneha, pozivljajoč dijake, naj odslej pristopajo h graški «Slovanski besedi».¹¹⁶ Graško «Slovansko besedo» so bili ustanovili in dne 1. marca 1868. slovesno otvorili graški Čehi in Slovenci, izvolivši si za prvega društvenega predsednika dr. Gregorja Kreka. Ob tej priliki je neki «*Triglav*» poslal «Novicam» dopis, iz katerega je razvidno, približno odkdaj je ta graška, dijaška «Slovenija» obstojala. Omenjeni dopisnik pozdravlja ustanovitev «Slovanske besede» v Gradcu, obžaluje, da dotlej slovanski rojaki v Gradcu niso imeli osrednjega društva, in nadaljuje: «Res, da smo imeli ‚Slovenija‘, katero je pred tremi leti nekoliko rodoljubnih dijakov tukajšnjega vseučilišča ustanovilo z namenom, da bode s časom podloga večemu društvu, toda ‚Slovenija‘ je ostala le dijaško društvo». Poleg slovenskih dijakov, pravi ta dopisnik, so imeli do tega časa v Gradcu tudi Čehi svoje «pevsko društvo», ki je imelo med drugimi nameni tudi ta cilj, da «zedini tukajšnje sinove in hčerke vseh slovanskih rodov... Posebne zasluge pa, da je iz gorečih želj postala resnica,

¹¹⁵ Glej Kelemina »Hrašovec« Serajnikovo spomenico «Akad. tehn. društvo ‚Triglav‘». V Ljubljani 1906., str. 8.

¹¹⁶ Prim. «Slovenski narod» z dne 31. oktobra 1868., št. 90.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

imajo vrli naši bratje Čehi.¹¹⁷ Ko je «Slovanska beseda» v Gradcu dne 18. marca 1868. slovesno obhajala Strossmayerjev god, je v «Slovenskem narodu» izšel dopis, v katerem se pripoveduje o sodelovanju Čehov in graških «slovenijanov» v tem skupnem društvu, dočim se pristavlja, da se «Slovanske besede» «Hrvatje in Srbi žalibog precej ogibljejo». Iz nadaljnjih besedi tega dopisa bi se dalo sklepati, da se je že ob tej priložnosti mislilo na to, da ta «Slovenija» preneha v korist «Slovanske besede». «Strossmayerjevo godovnico 18. dan marca meseca smo obhajali z dijaškim društvom ‚Slovenijo‘ skupaj... Večina družabnikov ‚Slovenije‘ je sklenola podati nam bratovsko roko in z združenimi močmi spešiti slogo in vzajemnost med slovanskimi prebivalci tu v Gradcu.»¹¹⁸

Potemtakem v zadnjih 60tih letih ni imela graška slovanska akademska mladina nobenega dijaškega društva. Pač pa je imela najbrž že takrat, kakor tudi v prvih 70tih letih, svojevrstno institucijo: nekak vrhovni vseučiliški dijaški komitet, ki se je vsako jesen nanovo volil in imel dolžnost, zastopati interese slovanskih akademikov na graški univerzi. Kesneje so se začela tudi v Gradcu ustanavljati posebna slovanska akademska društva, v prvi vrsti literarna in zabavna. V tem oziru so slovenski graški akademiki že zgodaj kazali precej iniciative, dasi ne še v toliki meri, kakor ob istem času njih dunajski kolegi. Kakor smo čuli, so Gradčani krepko aktivno sodelovali pri I. študentskem shodu v Ljubljani l. 1868. in istotako pri II. študentskem zboru l. 1869. istotam. V tem letu se o njih tudi čita, da so priredili «velikansko baklado s petjem» pogumnim slovenskim poslancem, sedečim v štajerskem deželnem zboru.¹¹⁹ Ko v jeseni istega leta niso hoteli goriški slovenski deželni poslanci podpisati Žigon-Tonklijeve interpelacije za «Zedinjeno Slovenijo», jim je «85 slovenskih študentov graških viših šol» poslalo krepko nezaupnico.¹²⁰

V času, ko je na Dunaju že nad pol leta živela in delovala «Slovenija», se je dne 3. decembra 1869. sešlo deset graških slovenskih tehnikov pod vodstvom Radivoja Poznika in ob tej priliki ustanovilo skupno južnoslovansko literarno društvo na tehnični visoki šoli v Gradcu z imenom «V e n d i j a». To društvo je imelo namen: «izobraževati tehnike v slovanskem slovstvu z izvirnimi sestavki v katerem koli predmetu; s prevajanjem dobrih tujih iz

¹¹⁷ «Novice» z dne 11. marca 1868., str. 85.

¹¹⁸ «Slovenski narod» z dne 2. aprila 1868., št. 1.

¹¹⁹ «Slovenski narod» z dne 28. oktobra 1869., št. 127.

¹²⁰ «Slovenski narod» z dne 9. novembra 1869., št. 131.

delkov v slovanščino; vaditi jih v govorništvu; ponujevati jim kraj splošne omike in razveseljevanja». ¹²¹ Literarni proizvodi «vendijancev» so se zapisovali v posebno knjigo, ki je imela naslov «Rad slovstvenoga društva Vendija» in ki je bila okrašena tudi z izvirnimi ilustracijami sotrudnikov. ¹²²

A tudi o ostalem graškem dijaštvu, stoječem zunaj «Vendije», se v tem času sem pa tja čita kaka vest. Tako poroča «Narod», da je v novembru 1871. poslala južnoslovanska omladina graških višjih šol pozdravno adresno voditelju Čehov, drju. Riegerju. ¹²³ Slovenske dijake, ki niso imeli prilike greti se ob literarnem ognjišču «Vendije», je zbral dne 8. decembra 1871. prejšnjeletni dunajski, toletni graški visokošolec Janko Kersnik k literarnemu večeru, na katerem je udeležencem on sam podal kratek pregled slovenske literature, dočim je njegov tovariš Turek predaval o odporu češkega naroda zoper nemško tlačiteljstvo. ¹²⁴

Po kolosalnem pruskem zmagoslavju v nemško-francoski vojni l. 1870./1871. se je podobno kakor med dunajskim pričelo tudi med graškim slovanskim dijaštvom živahnejše slovansko-vzajemno gibanje, ki je rodilo tudi v Gradcu celo vrsto novih dijaških društev. V februarju 1873. se je poleg «Vendije» ustanovilo pod vodstvom Slovencev: Hubada, Schmidingerja, Štifterja in Vodopivca južnoslovansko akademsko društvo «Sloga» z namenom: «širiti idejo vseslovanske vzajemnosti». ¹²⁵ Člani te «Sloge» so krepko posezali tudi v dnevna vprašanja in so na svojem graškem shodu dne 1. julija 1873. — torej v času, ko dunajska «Slovenija» ni delovala — odločno obsodili pristop «Staroslovencev» h konservativni Hohenwartovi «pravni stranki», proglašivši to stranko za nasprotno «razvitku slovenskega naroda na podlagi vsestranske svobode in omike». ¹²⁶ «Vendija» in «Sloga» sta nato sklenili bratško zvezo in živeli z ostalimi graškimi južnoslovanskimi društvi, srbskim «Sokolom», «Hrvatskim Adrijatikom» ter «Hrvatsko danico» v czkih prijateljskih stikih prav dotlej, dokler ni «Sloga» in končno (dne 4. maja 1875.) tudi «Vendija» bila policijsko pre-

¹²¹ Glej «Slovenski narod» z dne 3. maja 1870., št. 51; zlasti pa zgodovino te «Vendije» izpod peresa drja. J. A. Glonarja, naslovljeno: «Iz Poznikovega graškega kroga» v «Vedi», I., str. 343—355.

¹²² To knjigo hrani sedaj dr. Janko Polec.

¹²³ «Slovenski narod» z dne 2. decembra 1871., št. 141.

¹²⁴ «Slovenski narod» z dne 9. decembra 1871., št. 144. — Prim. tudi mojega «Kersnika», I. del, str. 167.

¹²⁵ «Slovenski narod» z dne 20. februarja 1873., št. 42.

¹²⁶ «Slovenski narod» z dne 5. julija 1873., št. 152. — Prim. tudi mojega «Kersnika», I. del, str. 205.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

povedana z ostalimi graškimi slovanskimi akademskimi društvi vred.¹²⁷ V jeseni istega leta pa se je naposled ojunalo osem slovenskih graških visokošolcev (med njimi poznejši profesorji: Rutar, Sket in Sinkovič) in je osnovalo dne 6. novembra 1875. slovensko akademsko društvo »Triglav«, ki živi še danes in iz katerega je izšlo mnogo odličnih slovenskih kulturnih delavcev.

Slovensko dijaštvo, kakor se je družilo in zbiralo okrog dunajske »Slovenije« in graškega »Triglava«, je v zmislu svobodomiselnosti »mladoslovenske« ideologije, prevzeto od utemeljiteljev dunajske »Slovenije«, v 70tih letih pogosto in odločno posezalo v slovensko politično, kulturno in literarno javnost, odlično sodelujoč zlasti pri »Slovenskem narodu«, »Zvonu« in »Zori«. Posamezni markantnejši nastopi te mladine posebno v dobi prvega slovenskega kulturnega boja v letih 1872. do 1874., dalje v letih 1875. do 1878. ter v istih letih ob debatah o »miru in spravi« med obema slovenskima strankama ter ob obnovi Stritarjevega »Zvona« so vsaj deloma registrirani v mojem »Kersniku«.

*

V splošno karakteristiko dijaškega pokreta v prvem obdobju našega »Mladoslovenstva«, to je v prvih dveh desetletjih obnovljene avstrijske ustave, se mora reči, da je ravno ta dijaška generacija prinesla novo življenje in nove, širše ter evropske vidike v dotlej patrijarhalno-primitivno »staro-slovensko« javnost v političnem, literarnem in vobče kulturnem oziru. Ta doba se mora smatrati brezdvomno za najlepši list v zgodovini našega dijaštva.

Ta mladina, zlasti ona, ki se je šolala na Dunaju in ki je dosegla dve svoji kulminacijski točki: literarno, ko sta l. 1865. sklenila tesnejšo zvezo literarni organizator Jurčič in estetični svetovnjak Stritar, kulturno-politično, ko sta l. 1867. vstopila med dunajsko dijaštvo Levec in Šuklje, je stala pod vplivom onodobnih »mladonemških« idej in kesneje pod vtiskom mogočnega pokreta »Ujedinjene Omladine Srpske«. Mladi, takrat prvič triumfirajoči svobodomiselni meščanski demokratizem ji je razžarjal glave in srca ne samo kot znanstveno prepričanje, ampak tudi kot čuvstvena vera. Zato je umevno, da je ta mladina, polna še neoslabljenega, po nikakšni skepsi še ne izpodrezanega entuziazma za ideale mladega pozitivističnega in filozofsko-materijalističnega znanstva, precèj omalovaževala celó socialni in etični

¹²⁷ Glede vzrokov te policijske prepovedi prim. Glonarjevo razpravo l. c. str. 347—349 in Kelemina-Hrašovec-Serajnikovo spomenico »Triglava«, str. 11.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

pomen verstva, ne čuteč potrebe niti po individualno³verskem iskanju. Od angleških in nemških intelektualcev (Bucklea, Draperja, L. Steina i. dr.) je bila prevzela za svoj vrhovni nauk geslo: «Z intelektualno cmiko in edino samo ž njo je najtesneje zvezan človeštva npravni napredek», geslo, ki ga je pri nas izrekel Fran Šuklje v svoji razpravi «Pravi vzroki francozke revolucije». ^{Žener vs}128 Ako si predočimo obskurantizem, ki je dotlej vladal v slovenski javnosti, moramo priznati, da je pomenil ta in tak nastop «mladoslovenske» mladine v slovenski duševnosti največji napredek, najsi imamo danes o golem intelektualizmu in filozofskem materijalizmu še tako umerjene in kritične pojme. Kakor pripoveduje Šuklje v svojih «Spominih», so se pogovori te mladine v dunajskih dijaških društvih v obilni meri «sukali okolo velikih znanstvenih in umetniških vprašanj, modroslovnih problemov, slovstvenih pojmov». ³129 Zavaljo primitivnosti tedanjih naših publikacijskih razmer so sicer debate te mladine ostavile le malo sledov v slovenski literaturi in niso tako globoko preorale naše miselnosti kakor ideje in nazori sorodne ji srbske «Omladine». Vobče se mora reči, da uspehov svoje srbske vzornice, pokrenivše vs

¹²⁸ «Zvon», 1870, str. 69. — Opozarjam na navdušene besede, s katerimi Šuklje na navedenem mestu Slovincem priporoča vprav Bucklea. V istem duhu piše tudi Levec gimnazijcu Janku Kersniku dne 21. decembra 1869.: «Posebno bi Ti svetoval dve knjigi, če ju moreš dobiti: 1.) Geschichte der Civilisation in Europa von Draper... 2.) Geschichte der Civilisation Englands von Thomas Buckle... To je paša za Te... To je prava zgodovina... Naučil se boš neizrečeno veliko iz njiju.» Zadnje knjigo je Kersnik res tudi pridno študiral v prvem svojem dunajskem letu, kakor se razvidi iz pisma, ki ga je pisal materi dne 11. decembra 1870.: «Ves ta teden nisim bil nikjer. Ekscerpiral sem neprestano Buckleovo 'Zgodovino civilizacije'...» Za Bucklea in Draperja se je navduševal tudi mladi dr. Ivan Tavčar, kateri ta dva kulturna zgodovinarja pogosto citira v svojem eseju «Narava in civilizacija» (Vestnik. Znanstvena priloga «Zori», 1873, št. 2—6). Bucklea omenja dr. Tavčar tudi v svojih «Mrtvih srcih» (Povesti, V., str. 56). Tudi vsa miselnost dr. Fr. Celestina je slonela na angleških in nemških pozitivistih, kakor se razvidi iz njegovih člankov, ki jih je pisal prva 70ta leta v «Slovenski narod» (prim. Glaserjevo «Zgodovino», IV., str. 203), iz njegove nemške knjige o Rusiji in tudi iz njegovih esejev «Naše obzorje» («Ljubljanski zvon», 1883). Celó dr. Janez Mencinger je bil v mladosti najbrž vnet čitatelj Bucklea (prim. njegove «Zbrane spise», III., str. 135). V splošno oznako pripominjam, da je bil avtor takrat tako znamenite, v ostalem nezaključene knjige «History of civilisation in England» (1857), ki je skoro nato izšla tudi v vseh večjih evropskih jezikih, Henry Thomas Buckle (1821—1862), empirični pozitivist, iščoč in odkrivajoč v materijalističnem zmislu v zakonih prirodne kavzalnosti pogoje kulturnega napredka, omalovažujoč pri tem vlogo, ki jo igra pri dviganju napredka človeška individualnost, zlasti njena čuvstvenost.

¹²⁹ Fran Šuklje, Moji spomini, I. (Po ljubeznivo dovoljenem vpogledu v rokopis.)

novejšo srbsko literaturo, preosnovavše vso novejšo srbsko politiko in prekvasivše ves socialni razvoj srbskega naroda, «mladoslovenska» omladina daleko ni dosegla, posebno pa ne v društveni organizaciji, dasi je tudi to nameravala. V tem oziru bi se ji bilo najbrž posrečilo več, ko bi je ne bil zaradi njenega nekoliko preciznega nastopa oviral avstrijski društveni zakon. Še skromnejši so uspehi te mladine, ako jih pomerimo ob uspehe sorodnega in istodobnega «mladočeškega» pokreta. A njih obseg je samo kvantitativno manjši z ozircom na neznatnejše slovenske pogoje. Kvalitativno pa so bili uspehi isti tudi pri naši «mladoslovenski» dijaški generaciji. V slovenskih državno-političnih vprašanjih je ta mladina silno in mogočno popularizirala idejo «zedinjenega Slovcnstva», ki ga je docela organsko in demokratično izkušala zasidrati v ljudstvu. V ljudstvo samo sicer še ni šla, ker je bila še docela zaposlena ob tvorbi, v kateri naj bi naš rod iz ljudskih mas in maloštevilne inteligence postal — narod. Zakaj ravno to kvaliteto je takrat še odrekalo Slovcncem gospodujoče Nemštvo. Pred očmi je imela ta mladina narodno-kulturno stavbo, ki bi imela svoje korenine v domači zemlji in svojo najvišjo kupolo v vseslovanskem hramu s slavjanofilsko zamišljeno rusko streho. Misleč, da so slavjanofilske ideje mnogo bolj razprostranjene v ruski inteligenci, nego so faktično bile, je smatrala vse južnoslovanske zajedniške državne tvorbe zgolj za prehodne štadije. Teh svojih ideologij se je oprijemala tako dolgo, dokler se ni v osebi svojega tozadevnega ideologa, drja. Celestina, na licu mesta preverila o nasprotnem, nakar se je vrnila k postavljanju realnejših, manj veličastnih ciljev: k južnoslovanski državni tvorbi, o kateri je upala, da bo mogel v nji tudi slovenski narod v bratskem objemu zasidrati svoj obstanek in stopnjevati svoje lastitosti do najvišjih kulturnih potenc.¹³⁰

Preveridura maskar Prist
Prigovarjati bi se dalo temu dijaštvu, da se je nekoliko zgodaj rinilo v dejanjsko politiko. Vendar se mora reči, da so se tudi v njega vrstah že takrat oglašali posamezni modri glasovi mož (Stritarja, Levca), ki so podobno kakor v 90tih letih Masaryk dajali dijaštvu pameten nasvèt, da je njega glavni namen pri

¹³⁰ Zanimiva je v tem oziru preorientacija Levca, stoječega v teh mladostnih letih vedno pod vplivi: v literarnem pogledu pod Jurčičevim in Stritarjevim, v jezikovnem in kulturnopolitičnem pod Levstikovim, v naziranjem pod Šukljertovim, v državnopravnem pod Celestinovim; ta mož se je po l. 1870. odločno izrekel za praktično gojitev srbohrvaščine v naših srednjih šolah. (Prim. njegov podlistek v «Slovenskem narodu» 1871, št. 10.) — Za Celestinov preokret po njegovem povratku iz Rusije je najznačilnejši njegov uvod v knjigo «Russland seit der Aufhebung der Leibeigenschaft». Ljub. 1875.

Dr. Ivan Prijatelj: Vloga „omladine“ v prvem obdobju „mladoslovenskega“ pokreta

vsem potrebnem zanimanju za vprašanja javnosti: o b j e k t i v e n š t u d i j teh vprašanj, ne pa definitivno in priprežno vklepanje članov v politične stranke. Prve letnike «Slovenskega naroda» je včasih docela napolnjevalo akademsko dijaštvo s članki, ki sicer niso bili vedno povsem pretehtani in zreli, a pri tedanji primitivnosti naše žurnalistike še vedno naravnost žive iskrice in svetle zvezdice — lux in tenebris. Tako da ima tudi to po naših sedanjih pojmi in razmerah prezgodnje javno nastopanje te mladine svoj relativno važen pomen. Z druge strani pa se mora seveda konstatirati, da ta generacija pač najbolj zaradi prezgodnjega javnega nastopanja in zategadelj prenašlo ter prenezadostno dovršene samoizobrazbe ne prihaja do dovolj globoko fundiranega svetovnega nazora. In tako vidimo, da mnogi njeni markantni zastopniki izpovedujejo z ozirom na svetovni nazor v starosti drugačna načela, nego so jih izpovedovali v mladih vseučiliških letih, vračajoč se v osebah Levstika, Levca, Šukljeta, Tavčarja Detele itd. h — konvencionalnemu katoličanstvu...

Pri vsej tej mladostni pretiranosti, poznejši recidivi v naziranski konservatizem, pri vsej nezadostni organizacijski udeležitvi v ljudstvu moramo reči, da je «mladoslovenska» dijaška generacija 60tih in 70tih let prinesla povišano živahnost v dotlej tako zaspano slovensko javnost, zlasti pa je to javnost napolnila s svežim pogumom in razpehnila mala okenca in nizka vrata njene kočice na stežaj ter pokazala slovenskemu svetu široke razglede velikega sveta. V tem oziru ni bila samo «avantgarda» slovenske svobodomiselne politične stranke, katero je v njeni cincavosti rinila krepko naprej, ampak obenem glasnica humane, od vseh predsodkov in vse konservativne zaplesnelosti osvobodjene kulturnosti. Svojo mladost, to «beauté du diable», je dokumentirala in udeležila lepše ter močneje, nego katerakoli poznejša naša mlada generacija.

Največja zasluga te prve «mladoslovenske» omladine pa leži in ostane globoko zaorana na polju slovenskega leposlovja. Svojo novejšo slovensko knjigo so prejeli Slovenci skoraj docela iz rok tega pokolenja. Vzravnala je ta generacija v tedanjo Bleiweis-Jeranovo nizko in ozko slovensko literarno ozračje večno mlado drevo Prešernove poezije ter se sama vcepila na njegove veje v podobi svežih «mladik», iz katerih se je razrastel gaj novodobne slovenske literature. V tem pogledu rezultati te omladine ne zaostajajo za rezultati «Ujedinjene Omladine Srpske». Literarni pomen predstavlja tudi večnostno vrednoto njeno...